

TAMPEREEN YLIOPISTO

Jukka Kiho

SUKULAISITEIDEN LUJITTAMISTA JA KULTTUURIIN PUETTUA POLITIIKKA

Suomen vuonna 1937 Unkarin ja Viron kanssa solmimien kulttuurisopimusten synty ja toteutus

---

Suomen historian ja yleisen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

JUKKA KIHON: Sukulaissiteiden lujittamista ja kulttuuriin puettua politiikkaa. Suomen vuonna 1937

Unkarin ja Viron kanssa solmimien kulttuurisopimusten synty ja toteutus

Pro gradu -tutkielma

102 sivua + 17 liitesivua

Suomen historia ja yleinen historia

Kevät 2008

Pro gradu -tutkielma käsittelee Suomen syksyllä 1937 solmimia bilateraalisia sopimuksia henkisestä yhteistyöstä Unkarin ja Viron kanssa. Kyseessä olivat Suomen kautta aikain ensimmäiset kulttuurisopimukset. Tutkimuksen pääkysymykset ovat: mitkä syyt johtivat Suomen ja Unkarin sekä Suomen ja Viron välisen kulttuurisopimuksen solmimiseen, miten sopimuksia pantiin täytäntöön ja mikä oli kyseessä olevien maiden maailmansotienvälisissä suhteissa tärkeässä osassa olleen heimoliikkeen osuus sopimusten synnyssä ja toteutuksessa. Tutkimuksen aikarajaus kulkee 1920-luvun alusta syksyyn 1944.

Tutkimuksessa kulttuurisopimuksia tarkastellaan 1920–1940-lukujen suomalais-unkarilais-virolaisia suhteita leimanneen kokonaisuuden kautta, jossa yhdistyivät kulttuurisuhteet, heimoaate ja politiikka. Tällöin käsittelyssä on niin virallinen kuin epävirallinen kanssakäyminen. Kulttuurisopimusten käytännön toteutusta selvitetään ensisijaisesti niiden vaikutuksella ihmisten ja järjestöjen toimintaan, jota on mahdollista tutkia historiatieteen metodein. Sen lisäksi tarkastellaan kulttuurivaihdon toteutumista. Tutkielmassa käytetään niin suomalaisia, unkarilaisia kuin virolaisia arkistolähteitä ja painettua lähdemateriaalia. Lähteiden pääpaino on kunkin maan opetusministeriöiden ja ulkoministeriöiden asiakirjoissa sekä heimotyötä tehneiden järjestöjen pöytäkirjoissa ja julkaisuissa.

Vaikka kyseiset kulttuurisopimukset voi nähdä luonnollisena jatkeena kulttuurisuhteiden syventämiseksi ja heimotyön virallistamiseksi, liittyi sopimusten solmimiseen ennen kaikkea poliittiset motiivit. Suomalais-unkarilaisen sopimuksen syntyyn vaikutti olennaisesti Unkarin tavoite revisiolle suotuisan mielialan muokkaamiseksi Euroopassa vuonna 1920 solmitun Trianonin rauhan jälkeen. Unkari oli alkanut vuodesta 1934 lähtien luoda kulttuurisopimusverkostoa Euroopassa, ja verkosto ulotettiin siten myös Suomeen. Suomen ja Viron suhteet taas olivat 1930-luvun puolivälissä

aallonpohjassa, ja suomalais-virolaisella kulttuurisopimuksella pyrittiin parantamaan maiden välejä sekä kohentamaan Viron–Inkerin suomenkielisen asujiston asemaa. Kulttuurisopimukset eivät jääneet vaan muodollisiksi dokumenteiksi, vaan niillä oli näkyvää käytännön vaikutusta toisen maailmansodan syttymisestä huolimatta. Erityisesti sopimusten vaikutus näkyi heimotyötä tekevien järjestöjen toiminnan lisääntymisenä.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
1.1 AIHEEN ESITTELY	1
1.2 TUTKIMUSKYSYMYS JA NÄKÖKULMA	4
1.3 AIKAISEMPI TUTKIMUS JA KÄYTETYT LÄHTEET	8
 2 KULTTUURIA KOROSTAVA HEIMOTYÖ 1920–1930-LUVUILLA	14
2.1 PÄÄMÄÄRÄNÄ HENKINEN SUUR-SUOMI	14
2.2 SUOMALAIS-UGRILAINEN KULTTUURITOIMIKUNTA HEIMOLIIKKEEN YHDYSSITEENÄ	19
 3 UNKARI ULOTTA KULTTUURISOPIMUSVERKOSTON SUOMEEN	26
3.1 KULTTUURI UNKARIN ULKOPOLITIIKAN JA SUOMEN-SUHTEIDEN TÄRKEÄNÄ OSANA	26
3.2 SUOMALAIS-UNKARILAISEN SOPIMUKSEN POHJAKSI VAKIINTUNEET KÄYTÄNTEET	33
3.3 KULTTUURISOPIMUKSET AUTORITARISMIN JA PARLAMENTARISMIN TIRKISTELYREIKINÄ	42
 4 HENKINEN YHTEISTYÖ SUOMEN JA VIRON SUHTEIDEN PELASTAJAKSI	46
4.1 SUOMEN JA VIRON 1930-LUVUN KITKAISET SUHTEET	46
4.2 KULTTUURITOIMIKUNNAN OSASTOT YHTEISTYÖHÖN SOPIMUSNEUVOTTELUISSA	52
4.3 NOOTIT KÄYTTÖÖN VIRON–INKERIN-KYSYMYKSESSÄ	57
 5 KULTTUURISOPIMUKSET KÄYTÄNNÖSSÄ	63
5.1 HEIMOTYÖN MERKITYS VAHVISTUU JA KULTTUURISUHTEET SYVENEVÄT	63
5.2 VIRONINKERILÄISTEN OLOT VAIKEUKSIEN KAUTTA RATKAISUUN	72
5.3 JÄRJESTÖT KULTTUURISOPIMUSTEN TOTEUTTAJINA	75
 6 KULTTUURIA, HEIMOTYÖTÄ VAI POLITIIKKAA?	84
 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	90
 LIITTEET	103

1. Johdanto

1.1 Aiheen esittely

Suomen tasavallan presidentti ja hänen ruhtinaallinen korkeutensa Unkarin kuningaskunnan valtionhoitaja ottaen huomioon sukulaisuussiteet, jotka liittävät toisiinsa molemmat kansat; ottaen huomioon sen suuren hyödyn ja edun, mikä saattaisi molemmille kansoille koitua monituhatuotisten siteiden uusimisesta; haluten lujittaa molempien veljeskansojen sivistyksellisiä suhteita, jotka jo vanhastaan ovat olleet tulosrikkaita, antamalla niille virallisen perustan ovat päättäneet tässä tarkoituksessa solmia sopimuksen...¹

Näin alkoi Suomen ja Unkarin välillä lokakuun 22. päivänä 1937 solmitun henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen eli kulttuurisopimuksen johdanto. Budapestissa allekirjoitettu sopimus oli kautta aikain ensimmäinen Suomen tekemä kulttuurisopimus. Saman vuoden joulukuussa Suomi solmi vielä vastaavanlaisen sopimuksen Viron kanssa. Kun myös Viro ja Unkari pääsivät yhteisymmärrykseen kulttuurisuhteiden virallistamisesta, olivat kaikki kolme itsenäistä suomalais-ugrilaista kansaa valtiollisella tasolla hyväksyneet ne kulttuurisuhteiden käytänteet, jotka ensimmäisen maailmansodan jälkeen olivat perustuneet lähinnä heimoaатteen pohjalta toimineiden yksittäisten kansalaisten ja järjestöjen varaan. Heimoliikkeen edustajat pitivätkin sopimuksia heimotyön merkkipaaluina, kuten niitä ovat pitäneet myöhemmin myös monet tutkijat.²

Sinänsä ensimmäisten kulttuurisopimusten solmiminen juuri Unkarin ja Viron kanssa oli Suomelle luonnollista, sillä maan tärkeimmät kulttuurisuuntaukset maailmansotien välisenä aikana olivat Skandinavian-suuntauksen ja perinteisen Saksa-suuntauksen ohella juuri suuntaus sukulaiskansoihin. Tosin heimomaiden vetovoima oli alkanut hiipua 1930-luvun puoliväliin tultaessa siitä, mitä se oli ollut 1920-luvulla. Suhteita Unkariin ja Viroon aktivoi heimoaate ja nuoren akateemisen polven halu ottaa etäisyyttä Ruotsiin. Suomalais-ugrilaista suhteita käytettiin myös oman kulttuurin tarpeen mukaisesti kansallisen identiteettiin rakennusaineina. Viron ja Unkarin merkitys Suomelle korostui etenkin tiedesuhteissa, sillä suomenkielisistä tutkijoista juuri suomalais-ugrilaisen kielitieteen, kansanrunouden ja kansatieteen tutkijat saavuttivat kansainvälisesti arvostetun aseman. Suomalaiset tiedemiehet olivat tärkeässä asemassa myös juuri itsenäistyneen Viron kansallisen yliopiston kehittämisessä. Tuolloin

---

¹ Liite 2.

² Eesti Hõim 1937, Läkitus hõimupäeviks, 1; Heimotyö 1939, Katsaus Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston työhön 1.9.1937–1.7.1938, 178; Heiskanen 1943, 9; Karjahärm & Sirk 2001 (tästä eteenpäin vain Karjahärm 2001, koska viittaukset ovat hänen kirjoittamaansa osuuteen), 362; Veiderma 2005, 432.

kahdeksan suomalaista tieteilijää, muun muassa A. M. Tallgren ja Lauri Kettunen, nimettiin Tarton yliopiston professoreiksi.³

Aloitteen kulttuurisuhteiden syventämisestä oli tehnyt Unkari, jolla oli jo ennestään kulttuurisopimukset Puolan, Italian, Itävallan ja Saksan kanssa. Suomen ja Unkarin välinen kulttuurisopimus sisälsi 16 artiklaa ja Suomen ja Viron välinen 18 artiklaa. Sopimuksissa käsiteltiin pääosin jo voimassa olevia käytänteitä, kuten stipendiaattien vaihtoa, oppikirjojen tarkastusta, heimopäivien viettoa ja suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja, ja niissä oli vain vähän uusia aluevaltauksia. Tämä seikka ei kuitenkaan vähentänyt sopimusten arvoa. Suomen solmimat kulttuurisopimukset olivat poliittisesti korkeatasoisia, yksityiskohtaisia ja laajoja. Poliittinen tahto tuli esiin jo sopimusten johdannoissa. Suomen ja Viron välinen sopimus sisälsi myös salaisen noottien vaihdon, mikä korosti sopimusten poliittista merkitystä. Kulttuurisopimuksissa oli näin ollen kyse muustakin kuin pelkistä kulttuuri- tai tiedesuhteista.⁴

Unkari oli vuoden 1920 Trianonin rauhan jälkeen joutunut poliittisesti eristettyyn asemaan, josta se haki ulospääsyä kaikin tavoin. Unkarin pitkäaikainen kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsberg kuvasikin maansa ensimmäisen maailmansodan jälkeistä opetusministeriötä puolustusministeriöksi, sillä aseista riisuttu Unkari pystyi hänen mukaansa pysymään pystyssä vain, jos muut kulttuurikansat tulivat vakuuttuneeksi siitä, että maata oli kohdeltu väärin: ”Me olemme aseista riisutut ja taloudellisesti ahdistetut; meille jäi vapaaksi ainoastaan yksi ala, jonka kukistamiseen ei Trianonissa voitu keksiä aseita: hengen ja kulttuurin ala.” Unkari valjasti siten kulttuurisuhteet selkeästi ulkopoliittisten päämäärien ajamiseen.⁵

Maantieteellisesti kaukaisen Unkarin suhteet pohjoisiin kielisukulaisiinsa olivat painottuneet lähes yksinomaan kulttuurin alalle. Suomella ja Virolla oli mahdollisuus huomattavasti laajempaan ja tiiviimpään keskinäiseen kanssakäymiseen. Maantieteellinen läheisyys ei kuitenkaan taannut yhteisymmärrystä virallisissa ja epävirallisissa suhteissa, vaan maailmansotien välisenä aikana maiden

---

³ Paasivirta 1984, 287, 304, 439–445; Oikari 2001, 34; Zetterberg 2007, 582–583. Ks. lisää suomalaisista professoreista Tarton yliopistossa Rui 2001.

⁴ Liitteet 2,3 ja 4; Siikala 1976, 184–187. Kalervo Siikala käsittelee kirjassaan Suomen ja Unkarin välistä sopimusta, mutta koska Suomen ja Viron ja Unkarin ja Viron kulttuurisopimukset ovat hyvin samansuuntaisia on tämän kirjoittaja tehnyt yleistyksen.

⁵ Klebelsberg 1930, 94.

välejä tuntui aina hiertävän jokin, milloin pirtun salakuljetus, milloin suomalaisten sekaantuminen Viron äärioikeiston vallankumousvalmisteluihin tai syytökset suomea puhuvan inkeriläisvähemmistön sorrosta Virossa. T. M. Kivimäen hallitus pyrki paikkaamaan tulehtuneita suhteita tukemalla alkuvuodesta 1936 Suomalais-virolaisen Seuran perustamista, jossa olivat mukana niin Kyösti Kallio kuin J. K. Paasikivikin. Myös Virossa toivottiin suhteiden lämpenemistä, minkä johdosta erityisesti heimoliikkeen edustajat kiirehtivät Suomen ja Viron välisen kulttuurisopimuksen solmimista.⁶

Alun perin kansainväliset kulttuurisuhteet olivat olleet varsin riippumattomia politiikasta, mutta 1900-luvulla niitä alettiin käyttää poliittisten tarkoituksien saavuttamiseksi.⁷ Edelläkävijänä kulttuurisuhteiden alalla voidaan pitää Ranskaa, joka loi jo ennen ensimmäistä maailmansotaa opettajavaihtosuhteita eri Euroopan maiden kanssa ja perusti ulkomaille Ranskan-instituuttien verkoston. Ranskan esimerkkiä seurasi pian naapurimaa Saksa. Maailmansodan aikana molemmat maat käyttivät kansainvälisiä kulttuurisuhteitaan hyväksi poliittisessa propagandassa saadakseen ulkomailta tukea pyrkimyksilleen.⁸

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kulttuurisuhteiden merkitys korostui. Sodan hävinnyt Saksa pyrki tekemään kaiken sen, mikä rauhansopimuksen raameissa oli mahdollista, että yhteys rajojen ulkopuolisiin saksalaisiin säilyisi, ja näin se antoi kulttuurisuhteilleen poliittisen tehtävän. Se aloitti muun muassa opiskelija- ja lehtorivaihdon muiden Euroopan valtioiden kanssa sekä perusti vielä ennen Adolf Hitlerin valtaannousua Goethe-instituutin kannustaakseen saksan kielen opetusta ulkomailta. Hitlerin valtaantulon jälkeen kulttuurisuhteiden arvo kasvoi entisestään, ja ne saivat muissakin totalitaarisissa valtioissa toimia poliittisen propagandan välineenä. Esimerkiksi Italia oli alkanut perustaa kulttuuri-instituutteja ulkomaille jo vuonna 1926.⁹

1930-luvun loppupuolella kansainvälisissä kulttuurisuhteissa yleistyi panostaminen kahdenvälisiin suhteisiin, jälleen Ranskan johdolla. Vuoteen 1939 mennessä se oli solminut bilateraaliset kulttuurisopimukset 13 valtion kanssa, Puola 10, Tšekkoslovakia 9 ja Belgia 8 valtion kanssa. Unkarin

---

⁶ Walter Emil s. k. köv.titkár.id ügyvivő m. kir. külügyminiszteriumnak 27.2.1937, 25/pol.1937, másolat, K63-1937-103-12/1, MOL; Gustav Ollik riigivanem Konstantin Pätsile ja haridusministeeriumile 3.11.1936, 4402.1.19, ERA; Aleksander Veiderma välisministrile 20.10.1937, 4402.1.19, ERA; Herlin 1993 120–121.

⁷ Siikala 1976, 13.

⁸ Haigh 1972, 31–32. Sen sijaan Iso-Britannia ei vielä tuolloin politisoinut kulttuurisuhteitaan, sillä sen arvovalta oli jo maailmanlaajuisesti tunnustettu.

⁹ Haigh 1972, 32–36.

opetusministeriön sihteerin Iván Nagy'in mukaan päämäärätietoisien ja suunnitelmallisen kulttuurisopimusverkoston luomisen ajatus oli lähtöisin kuitenkin juuri Unkarin 1930-luvun kirkollis- ja opetusministeri Bálint Hómanilta.¹⁰ Kulttuurisopimuksia on käytetty myös hallitusten välillä viimeisenä oljenkortena silloin, kun muista asioista oli ollut mahdotonta päästä yhteisymmärrykseen. Näin esimerkiksi Suomen ulkoministeri Rudolf Witting tarjosi laajaa kulttuurisopimusta Neuvostoliitolle loppusyksystä 1940, mutta Neuvostoliitto kuitenkin torjui ehdotuksen.¹¹

Kulttuurisopimukset ovat suhteellisen yksinkertaisia asiakirjoja, ja niitä voi luonteensa puolesta verrata esimerkiksi kauppasopimuksiin. Bilateraalinen kulttuurisopimus on kahden valtion välillä solmittu sopimus, joka koskee niiden välistä yhteistyötä kulttuurin alalla. Siitä voidaan käyttää myös nimityksiä sivistyksellistä tai henkistä yhteistyötä koskeva sopimus. Kahdenkeskisten kulttuurisopimusten ohella on myös monenvälisiä sopimuksia, kuten esimerkiksi Pohjoismaiden kulttuurisopimus. Kulttuurisopimuksissa sovitaan usein yhteistoiminnan aloista, noudatettavista periaatteista ja toimeenpanojärjestelyistä, mutta itse sopimusteksteissä määrätään vain harvoin yksityiskohdista. Sitä vastoin sopimuksissa määrättyjen komiteoiden laatimat suunnitelmat ovat useimmiten suhteellisen yksityiskohtaisia. Kulttuurisopimukset voi jakaa luonteeltaan kahteen tyyppiin: yleisiin ja erikoistuneisiin sopimuksiin. Yleisten sopimusten tarkoituksena on antaa olemassa oleville suhteille yleiset puitteet tai edistää kulttuurinvaihtoa tai palvella molempia tarkoitusperiä samanaikaisesti. Erikoistuneita kulttuurisopimuksia solmitaan taas tietyn yksittäisen kysymyksen, kuten näyttelyvaihdon, järjestämiseksi. Suomen vuonna 1937 solmimat kulttuurisopimukset olivat tyypiltään yleistä laatua.¹²

1.2 Tutkimuskysymys ja näkökulma

Tässä tutkimuksessa selvitän syitä Suomen ja Unkarin sekä Suomen ja Viron välillä solmittujen kulttuurisopimusten syntyyn, eli mikä johti sopimusten solmimiseen ja mitä niillä yritettiin saavuttaa. Oliko kyseessä pelkkä heimokansojen kulttuurisuhteiden virallistaminen vai oliko taustalla kenties muita päämääriä? Heimoaatteen hengessä suomalais-unkarilais-virolaisia kulttuurisuhteita koordinoineen Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan mukaan kulttuurisopimukset olivat

---

¹⁰ Nagy 1935, 361; Haigh 1972, 37,47; Siikala 1976, 182.

¹¹ M. kir. Követ Gróf Csáky István m. kir. Külügyminiszter urnak, 6.11.1940, 83/pol.1940, K63-1940-104-12, MOL; Feltham 1998, 21.

¹² Siikala 1976, 181–183.

heimotyön suursaavutuksia.¹³ Tämän johdosta tutkin, oliko heimotyötä tekeillä organisaatioilla, eli tässä tapauksessa lähinnä Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen, Viron ja Unkarin alaosastoilla, todella mahdollisuutta vaikuttaa sopimusten syntyyn, sisältöön ja täytäntöönpanoon.

Suomen ensimmäisten kulttuurisopimusten solmimiseen johtaneiden syiden tarkempi käsittely ja sopimusten sisällön analysointi ei ole mielenkiintoista ainoastaan siksi, että ne ovat aiemmassa tutkimuksessa jääneet vähälle huomiolle, vaan siksi, että käyttämällä Suomessa vielä suhteellisen vähän hyödynnettyä unkarilaista ja virolaista lähteistöä on mahdollista tarjota laajempi kuva 1920–1940-lukujen suomalais-unkarilaisista ja suomalais-virolaisista suhteista sekä heimotyön osuudesta niissä. Syiden selvittämisen avulla on myös paremmat edellytykset tarkastella sitä, miten sopimukset toimivat käytännössä. Tällöin on mahdollista selvittää aikaisemmassa tutkimustraditiossa olevaa ristiriitaa, eli sitä, oliko sopimuksilla käytännön vaikutusta vai ei. Kalervo Siikala ja Olli Jalonen ovat todenneet kulttuurisopimusten jääneen toisen maailmansodan vuoksi vähämerkityksellisiksi väitettään kuitenkaan täsmentämättä. Tällöin kysymykseksi nousee se, kenen tai minkä näkökulman kannalta sopimusten vaikutus jäi vähäiseksi. Luultavimmin Siikala ja Jalonen tarkoittavat sopimuksessa määritellyn kulttuurivaihdon määrää. Anna-Liisa Mattila on sen sijaan todennut, että sopimukset eivät jääneet vain muodollisiksi dokumenteiksi, ja heimotyö vilkastui sopimusten allekirjoittamisen jälkeen.¹⁴

Kulttuurisopimusten vaikutusta kulttuurivaihdon määrään on vaikea tutkia, sillä vaihdon yhteydessä tulee vain harvoin esille, minkä sopimus- tai rahoitusjärjestelyn seurausta se on. Samaten henkilökohtaisten kontaktien avulla tapahtuvaa kulttuurivaihtoa on hankala seurata.¹⁵ Sopimuksilla voi kulttuurivaihdon ohella ajatella olevan vaikutusta kuitenkin myös ihmisten ajatteluun ja toimintaan, jota on mahdollista tutkia historian tutkimuksen metodein. Sopimuksen vaikutuksilla tarkoitan siis kulttuurivaihdon sijasta ensisijassa sopimuksesta suoraan tai epäsuoraan seuranneita toimenpiteitä, joita on mahdollista selvittää arkistolähteiden ja painettujen lähteiden avulla. Näitä olivat esimerkiksi valtion antaman tuen myötä vilkastunut heimotyö, ja sen johdosta tapahtuneet muutokset järjestökentässä sekä vuonna 1941 suomalaisten heimotyöjärjestöjen ja Unkarilais-suomalaisen Seuran solmima oma

---

¹³ Eesti Hõim 1937, Läkitus hõimupäeviks, 1; Heimotyö 1939, Katsaus Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston työhön 1.9.1937–1.7.1938, 178.

¹⁴ Siikala 1976, 187; Numminen 1984, 18; Jalonen 1985, 34; Mattila 1995, 242–243. Myös Jaakko Numminen on todennut, että suomalais-unkarilaista kulttuurisopimusta ei ehditty käytännössä juuri toteuttaa ennen sodan syttymistä.

¹⁵ Siikala 1976, 183; Koskinen 1991, 41.

”kulttuurisopimus”. Näin ollen tutkielmani pääkysymykset ovat: miksi Suomen ja Unkarin sekä Suomen ja Viron välillä solmittiin vuonna 1937 kulttuurisopimukset, mikä osuus heimoliikkeellä oli sopimuksen synnyssä ja toteutuksessa sekä miten sopimukset toimivat käytännössä.

Kansainvälisiä suhteita ja kansainvälisiä kulttuurisuhteita voi lähestyä useasta eri näkökulmasta. Laajasti ymmärrettynä kaikki kansainväliset suhteet ovat kulttuurisuhteita, mutta suppeammassa merkityksessä kulttuurisuhteet taas ovat osa kansainvälisiä suhteita taloudellisten, poliittisten ja sotilaallisten suhteiden rinnalla. Jälkimmäisessä tapauksessa kulttuurisuhteita voi siis tarkastella ulkopoliittikan ja diplomatian kulttuuria koskevana ja sitä hyväkseen käyttävänä osa-alueena.¹⁶ Yksinkertaisesti tämän niin sanotun kulttuuridiplomatian voi ymmärtää tarkoittavan hallitusten välistä kulttuurisuhteiden hoitoa, jonka käytännön toteuttaminen jää useimmiten yksilöiden varaan. Kulttuurisuhteiden kohdalla on kuitenkin hyvä huomioda maailmansotien välisen ajan erikoispiirteensä, että kulttuurivuorovaikutus koski ensisijassa korkeakulttuuria, ja se oli vaikutusvaltaisten ja sellaisten piirien välistä, jotka olivat tottuneet kansainväliseen kanssakäymiseen.¹⁷

Kulttuuripolitiikassa voi laajassa merkityksessä siten olla valtion ohella muitakin toimijoita. Tällöin jokainen, jolla on kulttuuriin liittyviä kuvitelmia, pyrkimyksiä ja suunnitelmia on kulttuuripolitiikan toimija. Toimintaan täytyy kuitenkin liittyä suunnitelma, sitoutuminen ja toistuvuus.¹⁸ Suomen osalta järjestöjen ja yksityishenkilöiden ottaminen tarkastelun kohteeksi on perusteltua siksi, että ne täyttävät edellä luetellut ehdot, ja täällä valtion rooli kansainvälisten kulttuurisuhteiden hoidossa pysyi sotien välillä melko symbolisena verrattuna esimerkiksi Keski-Euroopan maihin ja erityisesti Unkariin, jossa valtion rooli oli suuri. Suomessa organisaatiot ja yksilöt olivat tasavahvoja vaikutustekijöitä valtion rinnalla maan järjestäytyneessä kulttuurisuhteiden hoidossa. Opetusministeriössä ei esimerkiksi ollut kansainvälisiin kulttuurisuhteisiin erikoistuneita virkamiehiä, ja ulkoministeriössä kulttuurialan asioita hoidettiin sanomalehtiosastolla varsinaisten tehtävien ohella. 1920-luvulla ulkoministerinä toimineen Hjalmar Procopén mukaan Suomen ulkopoliittikan kannalta merkitykselliset kulttuurisuhteet heimomaihin olikin käytännössä jätettävä pääosin yksityisten kansalaisten ja järjestöjen varaan.¹⁹

---

¹⁶ Siikala 1976, 13; Jalonen 1985, 10.

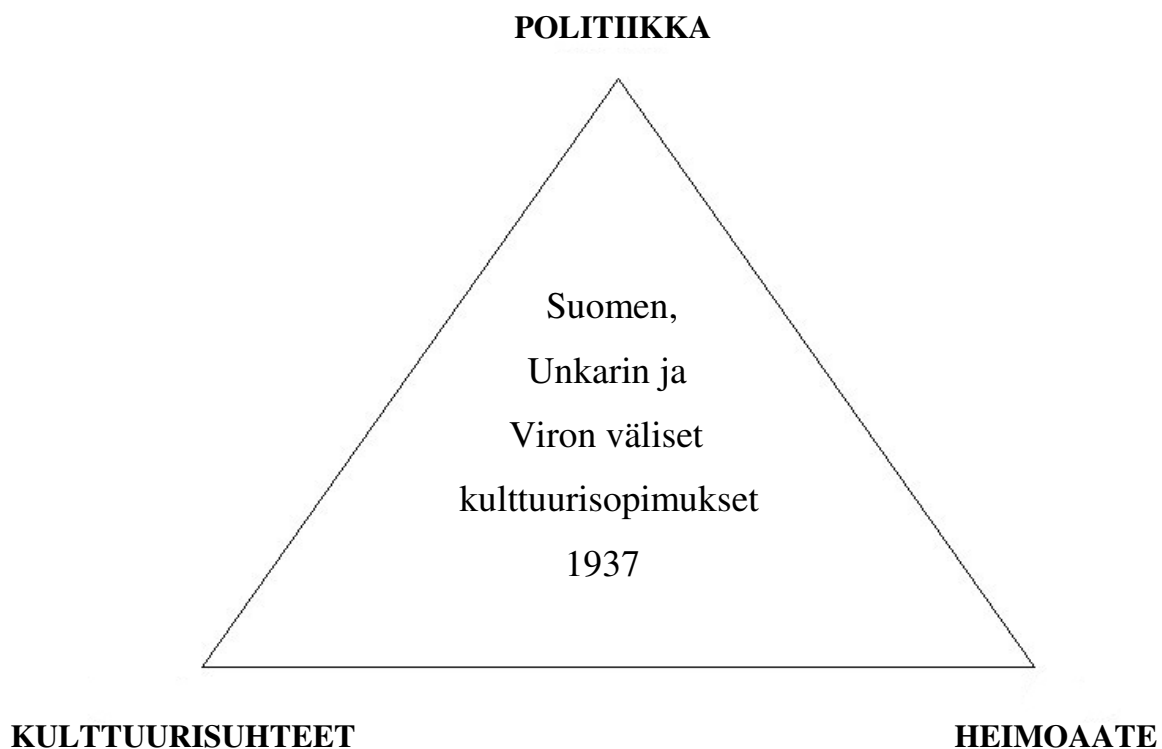
¹⁷ Haigh 1972, 28; Julkunen 1979, 20.

¹⁸ Vitányi 1997, 9.

¹⁹ Hjalmar Procopén kirjelmä opetusministeri Oskari Mantereelle 15.1.1925, 12 M Virolaiset, UM; Paasivirta 1984, 286; Oikari 2001, 66; T. Kiss 2002, 9–10, 18.

Kun tarkastelun alla ovat juuri Suomen, Unkarin ja Viron väliset kulttuurisopimukset, ja sitä kautta myös maiden keskinäiset suhteet, on näkökulmaa syytä vielä täsmentää. Kuten edellä on tullut ilmi, kyse ei ollut pelkästä kulttuurista, vaikka suhteet kulttuurin alalle painottuivatkin. Kulttuurisuhteiden rinnalle on nostettava myös maiden poliittiset suhteet ja toisaalta 1920–1940-luvuilla kukoistanut heimoaate. Tarkastelun ulkopuolelle voi rajata sotilaalliset ja taloudelliset suhteet, jotka jäivät maiden välillä lopulta melko vähäisiksi, vaikka kanssakäymistä näillä aloilla olikin. Kauppasuhteiden alalla päti vanha totuus, ”että taloudellisissa asioissa ei sukulaisuus ja siitä johtuva myötätunto yleensä paljoa merkitse.”²⁰ Sinänsä maiden välillä ei ollut virallisesti poliittista yhteistyötäkään, mutta poliitikkojen tuella tuettiin kulttuurisuhteita ja heimotyötä.

Tarkastelussa tulee siten ottaa huomioon alla olevan kuvion mukaisesti politiikka, jolla tarkoitan ensisijaisesti kyseessä olevien maiden välisiä poliittisia suhteita; kulttuuri- ja tiedesuhteet, jotka voivat olla joko valtion ohjaamia tai valtiosta riippumattomia; sekä heimoaate, joka pitää sisällään myös heimoaateeseen perustuvan toiminnan, eli heimotyön.

²⁰ Jauri 1935, 51; Ilmjärvi 2004, 354. Konstantin Pätsin valtaantulon 12.3.1934 jälkeen Viro alkoi luovuttaa Unkarille tiedustelutietoja Neuvostoliitosta. Ks. Suomen ja Viron sotilaallisesta yhteistyöstä Leskinen 1999.

Heimoaatteen mukaan ottaminen virallisen politiikan ja kulttuurisuhteiden lisäksi on tärkeää siksi, että Suomea, Unkaria ja Viroa toisiinsa sitova kielisukulaisuus ilmeni 1920–1940-luvuilla heimoaatteena, eli käsityksenä suomalais-ugrilaisten kansojen yhteisestä menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Samalla heimoaatteen hengessä toimineet henkilöt ja järjestöt olivat aktiivisimpia ja näkyvimpiä kulttuurisuhteiden ylläpitäjiä. Tämän vuoksi ensimmäinen käsittelyluku koskeekin juuri heimoaatetta ja -työtä. Koska politiikka, kulttuurisuhteet ja heimoaate olivat enemmän tai vähemmän vuorovaikutuksessa keskenään, sekoittuivat ne käytännössä toisiinsa kokonaisuudeksi, joka leimasi Suomen, Unkarin ja Viron välisiä suhteita maailmasotien välisenä aikana.

Jos tarkastellaan toimijoita sukulaiskansojen välisten suhteiden takana, limittyvät nämä mainitut kolme elementtiä selvemmin toisiinsa. Suuri osa heimoliikkeen näkyvistä edustajista oli tieteilijöitä, kuten esimerkiksi tohtorit F. A. Heporauta, Martti Haavio ja Lauri Hakulinen, ja kansallisten tieteiden tutkimukselle annettiin kussakin maassa korostettu rooli maailmansotien välisenä aikana. Toisaalta oli Emil Nestor Setälän, Antti Tulenheimon ja V. A. Heiskasen kaltaisia henkilöitä, joissa yhdistyivät kaikki kolme elementtiä. Kielitieteilijä Setälä ja Helsingin yliopiston rehtorinakin toiminut Tulenheimo olivat kumpikin aikansa tunnettuja politiikan kärkinimiä, ja he ottivat osaa myös heimoliikkeeseen. Kumpikaan ei tosin ollut ääripään heimoromantikko, vaan he suhteuttivat heimotyön osaksi laajempaa kokonaisuutta. Esimerkiksi Setälän mukaan heimoustunteessa oli paljon paikkansapitämättömyyttä, mutta Suomella ei ollut siinä määrin ystäviä, että sillä olisi ollut varaa suhtautua välinpitämättömästi unkarilaisten osoittamaan myötätuntoon. Suhteiden ylläpito heimomaihin ei tarkoittanut hänelle myöskään Suomen vieroittamista Skandinaviasta.²¹ Geodeetikko V. A. Heiskanen taas oli heimotyöhön aktiivisesti osallistuneen Suomalaisuuden Liiton pitkäaikainen puheenjohtaja ja hän toimi 1930-luvulla kansanedustajanakin. Hänen merkityksensä heimoliikkeessä ja kulttuurisuhteiden ylläpitäjänä korostui etenkin toisen maailmansodan aikana.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja käytetyt lähteet

Vaikka suomalais-unkarilaisia ja suomalais-virolaisia kulttuurisuhteita on käsitelty laajasti, ovat Suomen vuonna 1937 solmitut kulttuurisopimukset jääneet vähemmälle huomiolle. Tämä osaltaan

---

²¹ Ministeri E. N. Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM; Veiderma 1993, 75.

selittynee sillä, että suhteiden tarkastelussa on painottunut epävirallinen puoli, eli yksityishenkilöiden, kuten tieteilijöiden ja kirjailijoiden väliset henkilökohtaiset suhteet tai tieteenalan, kuten suomalais-ugrilaisen kansa- ja kielitieteen sisäinen kehitys. Näin on laita esimerkiksi suomalais-unkarilaisia kulttuurisuhteita käsittelevässä *Ystävät, sukulaiset* -teoksessa ja suomalais-virolaisista suhteista kertovassa *Kulttuurisild üle Soomelahessa*.²² Kulttuurisopimuksia ei myöskään ole tarkasteltu yhtenä kokonaisuutena, joten tarkastelun alla on ollut joko Suomen ja Unkarin tai Suomen ja Viron välinen sopimus. Sopimusten tarkastelua juuri laajempaa kokonaisuutena puoltaa kuitenkin se seikka, että Unkari tarjosi sopimuksia Suomelle ja Virolle samanaikaisesti ja toisaalta Suomen ulkoministeriössä kannatettiin kahdenkeskisten sopimusten sijaan kolmenkeskistä sopimusta.²³

Kun Suomen solmimia kulttuurisopimuksia tai virallisempaa kulttuurisuhdepolitiikkaa on tutkittu, on sitä harvemmin tehty historiatieteen näkökulmasta. Poikkeuksena on Tenho Takalon monipuolinen artikkeli *Unkari Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla* ja André Sahlströmin tutkimus *Under blåsvarta färger*. Tosin näissäkään kulttuurisopimukset itsessään eivät ole tutkimuskohteena. Takalo on tutkinut Unkarin motiiveja suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden luomiseen ja ylläpitoon, mikä on tärkeä seikka kulttuurisopimusten synnyn selvittämisessä. Sahlström taas on käsitellyt 1930-luvun loppupuolen Suomen ja Viron suhteiden kipupisteitä, mutta Suomen ja Viron välistä kulttuurisopimusta hän käsitellyt melko niukasti.²⁴ Sama pätee myös Heikki Roiko-Jokelan artikkeliin *Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991* ja Kari Aleniuksen *The Cultural Relations between the Baltic Countries and Finland 1917–1997* -artikkeliin. Tosin silloin, kun Suomen ja Viron välistä sopimusta on käsitelty, on sen merkitystä maiden virallisten suhteiden lämmittäjänä kuitenkin korostettu.²⁵

Laajemmin 1920–1940-luvun suomalais-unkarilaisia ja suomalais-virolaisia kulttuurisuhteita on tarkasteltu kirjallisuustieteen ja kulttuurin välittymisen näkökulmasta. Edelliseen kuuluu muun muassa Raija Oikarin väitöskirja *Vallankäytöstä Suomen ja Unkarin kirjallisissa ja kulttuurisuhteissa* ja jälkimmäiseen Olli Jalosen tutkimus *Kansa kulttuurien virroissa*, jossa hän on tarkastellut yleisemmin Suomen kulttuurituonnin suuntauksia. Oikari on lähestynyt kulttuurisuhteita valtateorioiden avulla, ja

---

²² Suomalais-unkarilaisten kansatieteilijöiden suhteista ks. esim. Kodolányi 1984, suomalais-virolaisten historioitsijoiden suhteista Rosenberg 2005.

²³ Ulkoministeriön osastopäällikkö P. Pajulan kirjelmä Budapestin lähetystölle 3.4.1937 nro 4331, 46 E Unkari I, UM.

²⁴ Sahlström 2000, 287–293.

²⁵ Ks. esim. Roiko-Jokela 1997; Alenius 1998, 157; Olesk 2005, 43–44.

tutkimusta voi tietyin osin hyödyntää myös tässä työssä. Molemmissa tutkimuksissa tekijät ovat liittäneet Suomen vuonna 1937 solmimat kulttuurisopimukset sekä Suomen kulttuurisuhteet Unkariin ja Viroon tiiviisti osaksi Suomen ulkopoliittista suuntausta ja turvallisuuspoliittista ajattelua.²⁶

Ulkopoliittisista näkökohdista kulttuurisopimuksia on tarkastellut Elina Koskinen. Hän on kuitenkin rajannut yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielmansa *Bilateraaliset kulttuurisopimukset Suomen ulkopoliitikassa*, koskemaan vain toisen maailmansodan jälkeisiä kulttuurisopimuksia, eikä hän juuri käsittele ennen sotaa solmittuja sopimuksia. Koskisen tutkimustulokset tarjoavat kuitenkin vertailukohtia myös tähän tutkimukseen. Hän on nimittäin todennut, että Suomen toisen maailmansodan jälkeisillä kulttuurisopimuksilla korostettiin puolueettomuutta ja rauhantahtoa kriisitilanteissa, ja toisaalta ne liittyivät selkeästi Suomen kauppasuhteisiin.²⁷

Suomen harjoittaman kulttuurisuhdepoliitiikan yksi perusteoksista on Kalervo Siikalan vuonna 1976 ilmestynyt *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, joka on hallinnollinen kuvaus Suomen kulttuurisuhteiden hoidosta. Teos tarjoaa tähänkin tutkimukseen taustaa maailmansotien välisen kulttuurisopimusten tarkasteluun ja näkökulman valintaan, samoin kuin Anthony Haighin *Cultural Diplomacy in Europe*. Unkarin kulttuuripoliittikkaa taas valaisevat Róbert M. Drabanczin ja Mihály Fónain *A magyar kultúrpolitika történeté 1920–1990* (Unkarin kulttuuripoliitiikan historia 1920–1990) sekä Tamás T. Kissin *Fordulatok, folyamatok – Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000* (Käänteet, jatkumot – Lukuja Unkarin hallitusten kulttuuripoliitikasta 1867–2000) Unkarin solmimia kulttuurisopimuksia näissä ei kuitenkaan juuri käsitellä.

Virolainen Sirje Olesk on *Uus põlvkond hõimutöös* – (Uusi ikäpolvi heimotyössä) artikkelissaan liittänyt kulttuurisopimukset Suomen ja Viron suhteiden parannusvälineeksi, kun taas Toomas Karjahärm on kytkenyt Suomen, Viron ja Unkarin väliset kulttuurisopimukset enemmänkin pelkästään heimotyön alaan kuuluviksi.²⁸ Karjahärmin kirjoittama osuus teoksessa *Vaim ja võim* (Henki ja valta) on tämän tutkimuksen kannalta hyödyllinen ja kattava maailmansotien välistä virolaisen sivistyneistön ajatusmaailmaa kuvaava esitys. Niin ikään Unkarissa vuoden 1937 kulttuurisopimuksia on käsitelty niukasti. Emese Egey kuvaa Unkarin solmimien sopimusten sisältöjä ja taustaa sisällöille

---

²⁶ Jalonen 1985, 26, 30–33, 121; Oikari 2001, 58.

²⁷ Koskinen 1991, 56.

²⁸ Karjahärm 2001, 362; Olesk 2005, 43.

väitöskirjassaan *A két világháború közötti magyar-finn-észti kapcsolatok történetéből*, jossa hän käsittelee Suomen, Unkarin ja Viron virallisia ja epävirallisia suhteita 1920–1940-luvuilla. Käsittely tutkimuksessa on kuitenkin melko pintapuolista.²⁹ Yhteistä edellä mainituille tutkimuksille on se, että kulttuurisopimusten kohtaloa ei ole selvitetty.

Heimoaatetta koskevissa tutkimuksissa ei voi sivuuttaa Toivo Nygårdin väitöskirjaa *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen?*, joka käsittelee aatteellista heimotyötä maailmansotien välisessä Suomessa. Vaikka Nygård tutkiikin pääosin Itä-Karjalaan suuntautuneiden järjestöjen motiiveja ja toimintaa, antaa se kuitenkin peruslähtökohdat myös tähän tutkimukseen. Myöhemmin Nygård on täydentänyt heimotyötä koskevaa tutkimusta artikkeleillaan, joissa hän on käsitellyt myös Viroon ja Unkariin suuntautunutta heimotyötä.³⁰ Heimotyön osalta tulee huomioida myös unkarilaisen Enikő Szűj’in artikkeli *Suomalais-ugrilainen heimoaate (etenkin 1920- ja 1930-luvulla)*.

Tutkielman lähdeaineiston rungon muodostavat suomalainen, unkarilainen ja virolainen arkistomateriaali sekä painetut lähteet, joissa käsitellään kyseessä olevien maiden välillä solmittuja kulttuurisopimuksia tai -suhteita sekä heimotyötä.³¹ Suomessa kulttuurisopimuksia koskevaa neuvottelumateriaalia säilytetään ulkoministeriön arkistossa, mistä löytyvät myös Budapestin- ja Tallinnan-lähettiläiden raportit sekä muita maiden kulttuurisuhteisiin liittyviä asiakirjoja. Virossa sopimusneuvotteluihin liittyvää materiaalia säilytetään niin *Välisministeeriumin* (ulkoministeriön) kuin *Haridusministeeriumin* (opetusministeriön) arkistosta, jotka sijaitsevat *Eesti Riigiarhiivissa* (Viron valtionarkisto). Lähdeaineisto on siinä mielessä hieman puutteellinen, että Viron Helsingin-lähettilään raportit vuosilta 1936–1940 ovat tuhoutuneet, kuten pääosin myös unkarilainen materiaali Suomen kanssa käydyistä sopimusneuvotteluista. Joitain sopimusluonnosten valmisteluun liittyviä asiakirjoja on kuitenkin säilynyt *Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium* (kirkollis- ja opetusministeriö) arkistossa Budapestissa. Unkarin Helsingin- ja Tallinnan-lähettilään raportit ovat kokonaisuudessaan *Külügyminisztérium* (ulkoasiainministeriö) arkistossa *Magyar Országos Levéltárissa* (Unkarin valtionarkisto).

---

²⁹ Egey 2002, 40–43.

³⁰ Nygård 1979a, 1979b ja 1984.

³¹ Käyttämäni arkistolähteet sisältävät suomen-, unkarin- ja vironkielesten asiakirjojen ja kirjeiden lisäksi myös jonkin verran saksan- ja ranskankielistä aineistoa, jota tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole käytetty.

Toisen tärkeän arkistolähdekokonaisuuden muodostavat Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston pöytäkirjat ja kirjeenvaihto, jota säilytetään Kansallisarkistossa. Kulttuuritoimikunnan Viron osaston, joka käytännössä oli Fenno-Ugria-järjestön johtokunta, vastaavaa materiaalia säilytetään *Riigiarhiivissa*. Suomen ja Viron välisen kulttuurisopimuksen tutkimista varten hyvän lähdeaineiston tarjoaa myös Martti Haavion kirjeenvaihto H. K. Erviön ja Oskar Looritsin kanssa. Haavion kirjeenvaihtoa säilytetään Suomessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa ja Virossa *Eesti Kirjandusmuuseumin* (Viron kirjallisuusmuseo) arkistossa. Unkarin osalta materiaali on jälleen ongelmallinen, sillä kulttuuritoimikunnan Unkarin osastolla ei ole omaa arkistoa. Joitain asiakirjoja on kuitenkin säilynyt Budapestin *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*in arkistossa. Valitettavasti myös kulttuurisuhteiden ja heimoaateen parissa Unkarissa toimineen Turaanilaisen seuran arkisto on puutteellinen, sillä seuran pöytäkirjoja ei tutkimuksen kannalta olennaisesta aikajaksosta ole säilynyt.

Käytän primaari- tai sekundaarilähteinä myös painettua lähdemateriaalia, sillä sopimusneuvottelumateriaali valaisee lopulta vain vähän sopimusten syntyyn johtavia syitä tai sopimusten täytäntöönpanoon liittyviä vaiheita. Eduskunnan ja *Országgyűlés Képviselőház*an (Unkarin parlamentin edustajainhuone) pöytä- ja asiakirjoja käytän tutkiakseni kulttuurisopimuksiin liittyviä poliittisia näkökohtia. Kummankaan maan parlamentissa käytettyjä puheenvuoroja ei ole aikaisemmin käytetty maiden välisen kulttuurisuhteiden tutkimisessa. Myös tässä kohdin lähteistö on puutteellinen, sillä *Riigikogus*sa (Viron parlamentti) ei pidetty istuntoja kevään 1934 ja kevään 1938 välillä. Näin ollen Viron parlamentissa ei ole myöskään käyty keskustelua kulttuurisopimuksista.

Niin ikään hyödynnän Suomalaisuuden Liiton julkaisemaan Fenno-Ugria-aikakauskirjaa, Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston julkaisemaa *Heimotyö*-vuosikirjaa ja virolaisen Fenno-Ugrian julkaisemaa *Eesti Hõim* -vuosikirjaa. *Heimotyö* ja *Eesti Hõim* tarjoavat tutkimukselle monipuolisen lähdeaineiston kattaen artikkeleita heimoaatteesta ja kulttuurisuhteita. Esimerkiksi kulttuurisopimusten nojalla perustettujen Suomalais-unkarilaisen ja Suomalais-virolaisen sekakomitean pöytäkirjoja ja vuosikertomuksia on julkaistu *Heimotyö*ssä. Aikakauslehtien ja vuosikirjojen avulla on mahdollista perehtyä myös kulttuurisopimusten valmisteluun osallistuneiden F. A. Heporaudan ja Iván Nagy'in kirjoituksiin. Lähteenä edellä mainitut vuosikirjat ovat mielenkiintoisia siksi, että pelkän

heimoaatteen ylistämisen lisäksi niiden sivuilla on myös kriittistä itsetutkiskelua heimotyön ja kulttuurisuhteiden tilasta.³²

Myös sanomalehdet sisältävät suuren määrän tietoa Suomen, Unkarin ja Viron välisistä kulttuurisuhteista. Koska sanomalehdistön systemaattinen läpikäyminen kulttuurisopimusneuvotteluiden ajalta ei ole tutkimuskysymyksen ja pro gradu -tutkielman laajuuden huomioon ottaen välttämätöntä, olen tarkastellut suurimpien suomalaisten sanomalehtien kirjoittelua vain syksyn 1937 ja alkuvuoden 1938 osalta, jolloin kulttuurisopimukset olivat esillä niiden allekirjoittamisen tai eduskuntakäsittelyn vuoksi. Olen tosin käyttänyt sanomalehtiä lähteenä laajemmaltakin aikakaudelta, jos järjestöjen arkistoissa säilytettävät lehtileikkeet ovat tuoneet esille tämän tutkimuksen kannalta olennaisia seikkoja.

---

³² Ks. esim. Heporauta 1942 ja Fazekas 1944.

2 Kulttuuria korostava heimotyö 1920–1930-luvuilla

2.1 Päämääränä henkinen Suur-Suomi

Heimoaatteen tarkka määrittäminen on vaikeaa. Toivo Nygårdin mukaan heimotyöhön, eli heimoaatteeseen perustuvaan toimintaan, osallistuneiden henkilöiden ja järjestöjen toiminnasta oli lähes mahdotonta löytää yhteistä uskomusjärjestelmää, jonka puolesta ne olisivat työskennelleet. Toiminta oli hajanaista ja paikoin jopa ristiriitaista. Myös heimoliikkeen edustajat itse kiinnittivät huomiota tavoitteidensa epämääräisyyteen. Heimoaatteen voi kuitenkin jakaa karkeasti ottaen kahteen suuntaukseen: toisen päämäärissä siinsi suomalaiset ja rajantakaiset lähiheimot käsittävä maantieteellinen Suur-Suomi, ja toinen taas pyrki luomaan suomalais-ugrilaisten kansojen yhteistä kulttuuripiiriä, henkistä Suur-Suomea. Edellistä edusti etupäässä Akateeminen Karjala-Seura (AKS) ja jälkimmäistä Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta, jonka linjaa voi pitää kulttuurisesti ja poliittisesti AKS:n propagoimaa linjaa tärkeämpänä.³³

Tässä tutkimuksessa oleelliseksi nousee juuri kulttuuritoimikunnan edustama heimoaatteen suuntaus. Siinä painottuivat jo itsenäistyneet suomalais-ugrilaiset kansat, eli Suomi, Unkari ja Viro, joskin muutkin kansat, kuten esimerkiksi liiviläiset olivat esillä. Suuntauksen keskeisenä ideana oli ajatus suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuudesta, yhteisestä menneisyydestä ja tulevaisuudesta sekä yhteisestä kulttuurista, jonka toivottiin tekevän suomalais-ugrilaisen suvun kansat merkittäviksi, koska ne eivät sitä väkimmäältäään tai muulta painoarvoltaan olleet. Suomalais-ugrilaisten kansojen muodostamassa yhteiskulttuurissa oli tarkoitus käyttää hyväksi mahdollisesti löytyviä jäänteitä vanhasta yhteisestä kulttuurista ja hyödyntää kunkin kansan kulttuurin parhaita aineksia sekä synnyttää erityinen suomalais-ugrilainen yhteishenki. Suurempana kokonaisuutena suomalais-ugrilainen kulttuuri voisi omalla panoksellaan viedä ihmiskunnan kehitystä eteenpäin. Kun kunkin sukulaiskansan kulttuuriarvot ja saavutukset merkittiin yhteiseksi omaisuudeksi, tuli esimerkiksi Kalevalasta yhteistä suomalais-ugrilaista kulttuuriperintöä.³⁴

---

³³ Heporauta 1939a, 14; Heporauta 1942, 3–4; Nygård 1978, 19, 241–250; Nygård 1984, 67; Sepp 2005, 148–149. Toivo Nygårdin mukaan heimoaate tarkoitti lyhyesti ilmaistuna Suomen lähiheimojen yhteenkokoamisajatusta. Tämä tulkintatapa johtuu siitä, että Nygårdin tutkimuksessa painopisteenä olivat ennen kaikkea Itä-Karjalan, Länsi-Pohjan ja Ruijan suuntaan toimineet järjestöt. Henkistä Suur-Suomea Nygård on nimittänyt kulttuurilliseksi Yhteis-Suomeksi.

³⁴ Fenno-Ugria 1/1925, 1–2; Engelberg 1931, 126; Musikka 1937, 121; Bán 1938, 76; Heporauta 1939a, 14; Szíj 1989, 82.

Toisaalta aatteeseen sisältyi myös käsitys suomalais-ugrilaisten kansojen tehtävästä lännen etuvartiona itäistä uhkaa vastaan. Sukukansojen tuli olla ”panslavistien pyrkimysten ikuisia esteitä”, mikä korostui etenkin toisen maailmansodan aikana, kun heimoveljiä yhdisti myös aseveljeys.³⁵ Ei myöskään ollut harvinaista, että kielisukulaisuuden ohella puhuttiin suomalais-ugrilaisesta rodusta, jota verisiteet yhdistivät. Veri sopi ajan ilmapiiriä myötäillen hyvin sitomaan suomalaiset, unkarilaiset ja virolaiset toisiinsa, etenkin virallisissa puheissa, olihan se helpoin tunnistettavissa oleva yhteistä perua oleva sana kaikkien kolmen maan kielessä: viroksi *veri* ja unkariksi *vér*.³⁶ Heimoliikkeen edustajat kuitenkin käsittivät, että aatteen pohjalta saatettiin päätyä liialliseen romantisointiin, joten realismia ei tulisi unohtaa.³⁷ Esimerkiksi juuri yhteisen kielen löytäminen keskinäisen kanssakäymisen välineeksi tuotti kielisukulaisille, paradoksaalista kyllä, suuria vaikeuksia. Näin ollen Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan sisäisessä kirjeenvaihdossa suomalaisten ja unkarilaisten välillä käytettiin useimmiten saksaa, samaten kuin toimikunnan järjestämissä suomalais-ugrilaisissa kulttuurikongresseissa. Saksan käyttöä kritisoi erityisesti unkarilainen Aladár Bán, mutta muutakaan ratkaisua ei keksitty.³⁸

Enikő Szijőin mukaan heimoaatteen synnyinmaa on Suomi, jossa se on puhtaimmillaan saanut alkunsa ja jossa sen elämäнкаari on täydellisin. Heimoaatteen voi rajata 1840-luvulta toisen maailmansodan loppuun ulottuvaan kauteen. Toisaalta Virossa heimoaate saattoi muotoutua Suomeakin aikaisemmin, mutta Unkarissa kansojen sukulaisuudentunne ja tässä hengessä tehty heimotyö oli ensisijaisesti vuonna 1920 allekirjoitetun Trianonin rauhan jälkeinen ilmiö. Muilla suomalais-ugrilaisilla kansoilla yhteenkuuluvuuden ajatus heräsi 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa, jos siihen oli mahdollisuus.³⁹

Heimoaate oli siis kansallisen heräämisen aikakauden tuote. Se ei kuitenkaan ollut pelkästään suomalais-ugrilaista kielikuntaa koskettava ilmiö, vaan sen syntymiseen vaikutti olennaisesti

---

³⁵ Pesonen 1925, 23–24; Viiret 1937, 16; Korompay 1942, 2; Musikka 1942a; Musikka 1942b. Saksan ja Suomen sotamenestyksen aikana tuli toki esille myös maantieteellisen Suur-Suomen hahmottelu, ja ajatukset kulkivat välillä kauaksikin itään. Esimerkiksi Väinö Musikka luotti, että saksalaisten avulla kaukana Venäjällä asuvat sukulaiskansat voisivat perustaa omia valtioita.

³⁶ Ks. esim. Opetusministeri Hannulan Unkarinvierailu, Suomen Sosiaalidemokraatti 22.10.1937; Fenno-Ugrica V B 1936, 19. Riigivanem Konstantin Päts totesi viidennen Suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin avajaispuheessaan, että suomalais-ugrilaiset kansat oli kutsunut yhteen ”veren ääni”, jolla hän tarkoitti sitä, että maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta näitä kansoja sitoi yhteinen veri ja alkuperä.

³⁷ Raun 1937, 60–61; Heporauta 1939a, 5; Heporauta 1942, 3.

³⁸ Soome-ugri kultuurikongresside peatoimkondade järjekordne nõupidamine Tallinnas 9.6.1933, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Bán 1936, 37; Bán 1938, 76; Veiderma 1993, 75.

³⁹ Szijő 1989, 76.

eurooppalainen pannationalismi. Pangermanismin, panslavismin ja svekomanian synty laukaisi ajatuksen myös suomalais-ugrilaiden kansojen yhteydenpidosta. Kielen merkitystä korostava kansallisuusaate ja heimoaate syntyivät lähes yhtä aikaa, ja ne liittyivät elimellisesti toisiinsa. Heimoaatetta pidettiin myös ruotsalaisen kulttuuriorientaation vastavoimana ja suomalaisen kulttuurin perustana.⁴⁰ Aatteen syntyyn vaikutti myös 1800-luvun romanttinen ilmapiiri, joka korosti sitä, että kansa oli sitä merkityksellisempi, mitä vanhempi ja alkuperäisempi se oli. Tämä nationalismille tyypillinen näkemys kohdisti suomalaisten ihailun esimerkiksi Karjalaan. Samaan aikaan myös tiedot muista suomalais-ugrilaisista kielistä puhuvista kansoista lisääntyivät.⁴¹

Heimotyö oli heimoaatteeseen perustuvaa toimintaa. Laajassa merkityksessä heimotyö kuitenkin tarkoitti melkein mitä tahansa toimintaa sukulaiskansojen välillä. Esimerkiksi Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan vaikuttajan F. A. Heporaudan mielestä kaikki henkisen ja aineellisen elämän alalla tapahtuva toiminta, joka jaettiin heimokansojen kesken, oli heimotyötä.⁴² Käsittelyssä olevan heimoaateen haaran heimotyön synonyyminä voi pitää suomalais-ugrilaista kulttuurityötä.⁴³ Onkin vaikea selvittää, miten aikalaiset käsittivät heimotyön ja toisaalta pelkän sukukansojen välisen kulttuurivuorovaikutuksen eron. Jälkimmäisenhän ei välttämättä tarvinnut pohjautua mihinkään aatteeseen. Jenő Fazekasin mukaan näiden erottaminen toisistaan olikin melko mahdotonta, koska ne olivat elimellisessä yhteydessä toisiinsa. Eroja niillä kuitenkin oli:

Laajoihin kansalaispiireihin nojautuva ja syvälle kansalliseen ajattelutapaan pohjautuva heimotyön harrastus tarjonnee vahvan tunnepohjan suomalais-unkarilaisille henkiselle yhteistyölle ja henkisten saavutusten vaihdolle, jälkimmäinen taas tieteellisimpine apuneuvoineen, syvempine ja arvokkaampine henkisine sisällyksineen ja kriittillisen perinpohjaisena on heimotyön arvokas tuki.⁴⁴

Näin ollen heimotyön tehtävänä oli Fazekasin mukaan levittää henkisen yhteistyön tulokset kummankin kansan laajoihin piireihin ja tehdä ne niissä tunnetuiksi.

Vaikka heimotyö oli suhteellisen hyvin esillä julkisuudessa, pysyivät sen aktiiviset tekijät melko harvalukuisina. Heimoliikkeen sisälläkin toimintaa verrattiin lahkolaisuuteen, kun kokoonnuttii aina

⁴⁰ Tervonen 1984, 53; Szij 1989, 77–78; Oikari 2001, 55.

⁴¹ Nygård 1978, 21–23.

⁴² Heporauta 1941, 4.

⁴³ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 9.4.1933 ja 1933. tegevusaruanne, 4402.1.4, ERA; Tarasti 1966, 52.

Esimerkiksi Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston ja virolaisen Fenno-Ugrian säännöissä käytettiin heimotyön sijaan termiä suomalais-ugrilainen kulttuurityö.

⁴⁴ Fazekas 1944, 92–94.

samalla pienellä joukolla.⁴⁵ Heimoaate ei siis Suomessa ollut koko kansaa yhdistävä aate, vaan ennemminkin akateeminen, porvarillinen ja elitistinen. Suomen ruotsinkieliselle väestönosalle aate oli luonnollisesti vieras. Mutta koska juuri sivistyneistön eliitti ohjaili kulttuurielämää, sillä oli hyvät mahdollisuudet vaikuttaa oman aikansa kulttuuri-ilmapiiiriin.⁴⁶

Yleispoliittiset tapahtumat vaikuttivat heimotyön painoarvoon, ja poliittisten tapahtumien kehitystä arvioiden useat poliitikot myötäilivät sekä joskus myös rohkaisivat heimotyön tekijöitä. Niin sanottujen suhdannepoliitikkojen ohella toimi poliitikkoja, joiden toiminta perustui heimoasian aatteelliseen tiedostamiseen. Esimerkiksi kokoomuslainen E. N. Setälä pyrki jopa ohjaamaan heimotyötä, vaikka olikin sitä mieltä, että heimoustunteessa oli paljon paikkansapitämätöntä.⁴⁷ Kun Suur-Suomen hahmottelu koski selkeästi vain yhteistä kulttuuriipiiriä sai se korkeassa asemassa olevien poliitikkojen, kuten pääministeri Kyösti Kallion tuen.⁴⁸ 1930-luvulla opetusministereinä toimineet Edistyspuolueen Oskari Mantere ja Maalaisliiton Antti Kukkonen sekä Uno Hannula suhtautuivat kukin myönteisesti heimotyöhön. Koska Mantere toimi 1920–1940-luvuilla myös Kouluhallituksen ylijohtajana, oli hän nuorisoon vaikuttamaan pyrkineen heimotyön kannalta erittäin tärkeässä asemassa. Suomen osalta kulttuurisopimukset allekirjoittanut Hannula taas osasi siinä määrin viroa, että pystyi sujuvasti keskustelemaan virolaisten kanssa. Puolueista juuri Maalaisliitto ja kokoomus suhtautuivat myönteisimmin heimotyöhön.⁴⁹

Kulttuuria ja sivistysarvoja korostava heimotyön haara sopi hyvin Suomen poliittiselle johdolle myös maan omaksuman puolueettomuuslinjan korostamiseksi. Tämä kävi hyvin ilmi esimerkiksi sosiaalidemokraattisen kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Voionmaan heimopäivänä 1937 pitämässä puheessa:

Niinkuin Suomen suvun kansoilla jo kaukaisesta muinaisuudesta saakka on ollut lujimmat yhdyssiteensä hengen ja työn elämänaloilla niin on niillä nyt ja kaikessa tulevaisuudessa oleva lujimpana yhdyssiteenään se henki ja työ,

---

⁴⁵ Suomalaisuuden Liiton heimotoimikunnan kokouksen ptk. 6.4.1941, SLA, KA.

⁴⁶ Oikari 2001, 4, 57.

⁴⁷ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM; Nygård 1978, 238.

⁴⁸ Eesti on suorittanut ainutlaatuisen luomistyön [pääministeri Kyösti Kallion Yleisradiossa 2.10.1936 pitämä esitelmä], Ilkka 3.10.1936.

⁴⁹ IV:ttä Suomalais-ugrilaista kulttuurikokousta valmistelemaan kutsuttujen eri järjestöjen edustajien kokouksen ptk. 7.4.1930, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Väinö Musikan kirje Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Viron osastolle 20.7.1937, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Eesti Hõim 1937, Kroonika, 46. Kokoomus osallistui ainoana puolueena Suomessa vuonna 1931 pidetyn Suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin järjestelyihin.

joka tuo niille ja muille sitä vapautta, jota ei rakenneta väkivallalla, vaan rauhalla ja oikeudella. Yhdistäköön ja johtakoon tämä sukuperintö sukumme kansoja ei ainoastaan aatteiden maailmoissa, vaan myös niiden käytännöllisessä, yhteiskunnallisessa ja valtiollisessa työssä.⁵⁰

Voionmaa oli yksi niitä harvoja heimotyöhön myönteisesti suhtautuneita vasemmiston edustajia Suomessa.⁵¹

Virossa, jossa vasemmistolainen ajattelutapa oli vuoteen 1934 asti sallitumpaa kuin Suomessa, heimoliikkeen edustajat olivat useimmiten taas suuntautuneet suomalaisia enemmän vasemmalle. Suomenlahden eteläpuolella heimotyö nähtiin kansallisen kulttuurityön ja opiskelijaliikkeen luonnollisena osana. Akateemisten piirien heimotyö noudatteli pitkälti Viron ulkopoliitiikan yleisiä linjoja, eikä siihen liittynyt AKS:n tapaisia ääriaineiksia kuin Suomessa, sillä ”ryssäviha” oli virolaisille vieras. Virossa pelättiin, että AKS:n ajamassa linjassa Viroa käytettäisiin hyväksi ja maa suomalaistettaisiin.⁵² Heimoaatteen kulttuuria painottava haara oli siten Suomessa ja Virossa yhteneväinen, mutta Unkarissa siihen antoi oman lisänsä turanismi.

Turanismi erosi merkittävästi pohjoisesta variaatiosta siinä, että sukulaiskansoiksi ei mielletty vain suomalais-ugrilaisia kansoja, vaan myös esimerkiksi turkkilaiset, bulgarialaiset, kiinalaiset, korealaiset ja japanilaiset. Tätä heimoaatteen haaraa edusti Unkarissa vuonna 1910 perustettu Turaanilainen seura. Turanismilla oli hyvä kosketuspinta ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Unkarissa, sillä sen piti lieventää Trianonin rauhan menetyksiä ja auttaa etsimään uusia liittolaisia sekä siten palauttaa maan entinen suuruus. Täten turaanilaisista kansoista kuviteltiin euraasialainen liitto, joka ulottui Itämereltä Japaniin, ja jonka väkiluku nousi 430 miljoonaan.⁵³

Myös turanismin perusteet olivat epämääräisiä, ja moni unkarilainen pitikin koko liikettä pelkkänä romantisointina. Unkarissa oleskelleen professori Lauri Kettusen mukaan todelliset tiedemiehet pysyivät loitolla Turaanilaisesta seurasta, mutta nämä eivät kuitenkaan voineet nauraa julkisesti aina japanilaisiin ulottuvaa sukulaisuutta, sillä seura oli hallituksen suosiossa.⁵⁴ Turanismi olikin poliittisten

---

⁵⁰ Yleinen heimopäivä eilen, Suomen Sosiaalidemokraatti 17.10.1937. Ks. myös Suomen ja Viron kulttuurisopimus tulee huomattavalla tavalla lähentämään molempien maiden välisiä suhteita, Suomen Sosiaalidemokraatti 1.12.1937.

⁵¹ Halila 1969, 25–26. Pohjan Väinö Voionmaan heimomyönteisyydelle olivat luoneet tutustuminen opiskeluvuosina E. N. Setälään ja tutkimusmatka liiviläisten luo. Elämänsä loppuvuosina hän suunnitteli teosta liiviläisistä.

⁵² Karjahärm 2001, 360–361; Olesk 2005, 45.

⁵³ Karjahärm 2001, 363.

⁵⁴ Ministeri Setälän raportti 30.10.1927 nro 6, 5 C3, UM; Kettunen 1960, 276.

intohimojen sävyttämä liike, joka pyrki lähentämään Unkaria ennen kaikkea Bulgarian ja Turkin kanssa, jotka olivat Unkarin lailla ensimmäisen maailmansodan häviäjiä.⁵⁵ Esimerkiksi Unkarin uskonto- ja kulttuuriministerinä 1930-luvulla toiminut Bálint Hóman piti turkkilaisia ja bulgarialaisia suomalaisten, virolaisten sekä unkarilaisten sukulaiskansoina. Niin Suomessa kuin Virossa turanismi jäi vaille kannatuspohjaa ja siihen suhtauduttiin viileästi.⁵⁶

2.2 Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta heimoliikkeen yhdyssiteenä

Suomen, Unkarin ja Viron välisen heimotyön keskuksena toimi 1928 perustettu Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta. Sen tehtävänä oli järjestää Suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja ja toimeenpanna kongresseissa päätettyjä asioita. Aiemmin näitä tehtäviä oli Suomessa hoitanut Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto. Kulttuuritoimikunta oli jakautunut kussakin maassa toimivaan alaosaan: Suomessa toimi Suomen osasto, Unkarissa Unkarin osasto ja Virossa Viron osasto. Kulttuuritoimikunnan ohjaama työ kanavoitui käytäntöön siihen liittyneiden harrastuspiirien ja eri järjestöjen kautta, sillä itseään täydentävien alaosastojen jäsenmäärä ei ollut suuri. Esimerkiksi Suomen osasto oli kuusihenkinen.⁵⁷ Kulttuuritoimikunnan sisällä toiminta oli painottunut erityisesti suomalaisten ja virolaisten välille, sillä Unkaria pidettiin maantieteellisen etäisyytensä vuoksi pohjoisille heimokansoille lopulta epärealistisena unelmien maana, ja työtä siihen suuntaan vaikeasti toteutettavana.⁵⁸

Suomessa kulttuuritoimikunnan käytännön työtä suorittivat sotien välisenä aikana Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto ja Helsingin Akateeminen Heimoklubi, jotka molemmat oli perustettu jo 1920-luvun alussa. Maailmansodan aikana nämä tehtävät siirtyivät pääosin Suomen Heimotyöseuralle. Virossa käytännön töistä huolehtivat Tarton Akateeminen Heimoklubi ja Fenno-Ugria, jonka johtokunta muodosti käytännössä myös kulttuuritoimikunnan Viron osaston. Unkarissa taas käytännön

---

⁵⁵ Karjahärm 2001, 363. Vrt. Oikari 2001, 74: ”Johtohahmoihin kuulunut Pál Teleki halusi liittää turaanilaisuuteen myös poliittisen ohjelman, mutta jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen turaanilaisuus lakkasi olemasta poliittinen tai edes kaupallinen tavoite; huomattiin, että se ei voi olla realistinen tavoite uudessa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa.”

⁵⁶ Országgyűlés képviseletének naplója 1936, 3. kötet, 35. gyűlés 18.6.1935, 98; Karjahärm 2001, 363; Egey 2002, 32.

⁵⁷ Heporauta 1938b, 25; Heporauta 1942, 6. Vuonna 1928 perustettuun kulttuuritoimikunnan Suomen osastoon kuuluivat: M. Pesonen, A. Jotuni, Y. Loimaranta, Y. Kajava ja K. S. Laurila. Sihteerinä toimi F. A. Heporauta, joka nousi osaston jäseneksi ennen Helsingin kulttuurikongressia. Y. Kajavan kuoltua 1929 hänen tilalleen tuli A. Tulenheimo, A. Jotunin kuoltua 1935 hänet korvasi L. Hakulinen. Y. Loimarannan siirryttyä Viipurin, hänen sijaisekseen tuli K. Vilks. Osaston puheenjohtajana toimi 1936 asti M. Pesonen, ja sen jälkeen F. A. Heporauta, jolloin V. Musikasta tuli osaston uusi jäsen ja sihteeri.

⁵⁸ Raun 1938, 8; Veiderma 1993, 75.

työ tehtiin Turaanilainen seuran ja Unkarilais-suomalaisen Seuran kautta.⁵⁹ Molemmat Heimoklubit järjestivät esitelmätilaisuuksien lisäksi opiskelijoille kesäviettopaikkoja toiseen heimomaahan, ylläpitivät opiskelijavaihtoa Suomen ja Viron välillä sekä järjestivät kielikursseja.⁶⁰ Suomalaisuuden Liitto taas ylläpiti Helsingissä Eesti-toimistoa, jonka kautta tehtiin käännöstöitä ja valmisteltiin artikkeleita lehtiin julkaistavaksi. Siellä hoidettiin myös Suomen ja Viron välistä matkailuliikennettä. Samoja tehtäviä hoiti Fenno-Ugrian Tallinaan perustama Suomi-toimistokin.⁶¹ Koska samat henkilöt kuuluivat melkein poikkeuksetta useampaan järjestöön, ja esimerkiksi kulttuuritoimikunnan Suomen osaston ja Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston johtohenkilöt olivat samat, voi samojen hankkeiden takaa löytää useita eri järjestöjä, mutta useimmiten samoja henkilöitä.

Kulttuuritoimikunnan työssä utopistisimmat haaveet jäivät lehtien sivuille, ja käytännössä heimotyötä ja kulttuurisuhteita pyrittiin edistämään omat rajat ja taloudellisesti resurssit tiedostaen. Tosin kulttuuritoimikunnan Viron osasto olisi toivonut toimikunnalta aktiivisempaa otetta Suomen ja Viron viilentyneiden suhteiden hoidossa, mutta Suomen osasto varoi sekaantumasta suoraan ulko- ja talouspoliittisiin kysymyksiin, sillä osaston mielestä se pystyi vaikuttamaan maiden välisiin suhteisiin paremmin epävirallista tietä. Viron osaston puheenjohtajan Aleksander Veiderman mukaan sekaantumista ulkopoliittikkaan vastusti erityisesti Suomen osaston Antti Tulenheimo, tunnettu kokoomuspoliitikko.⁶²

Poliitikkojen tuki ja Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan yhteiskunnallisesti vaikutusvaltainen jäsenistö on eittämättä auttanut kulttuuritoimikuntaa sen tavoitteiden ajamisessa. Suomen osastoon kuuluivat sen nokkamiesten kouluneuvos Matti Pesosen ja rehtoreiden F. A. Heporaudan sekä Väinö

---

⁵⁹ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 20.2.1937, 4402.1.5, ERA; Ks. lisää Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan muodostumisesta Heporauta 1938b; Fenno-Ugria toimi virolaisten heimotyöstä kiinnostuneiden kulttuurijärjestöjen katto-organisaationa. Vuonna 1937 siihen kuului jo 46 järjestöä.

⁶⁰ Akateemisen Heimoklubin kokouksen ptk. 2.5.1925, 6.3.1926 ja 20.9.1931, AHA, KA; Heimoklubin puheenjohtajan Hannes Saloviuksen kirje Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan hallitukselle 4.11.1932, AHA; KA; Viro-Suomen ylioppilasvaihto kesällä 1928, Ylioppilaslehti 13.10.1928.

⁶¹ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 9.4.1933 ja 1932. aasta tegevusaruanne, 4402.1.4, ERA; Tarasti 1966, 52–98; Ylönen 1997, 338–342.

⁶² Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Helsingin yhteisen kokouksen ptk. 20.6.1932, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 1.4.1933 ja 1.12.1933, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kirje Fenno-Ugrialle 1.4.1934, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Veiderma 1993, 75. Silti kulttuuritoimikunnan Suomen osastossakin piili halua ryhtyä ulkopoliittikan hoitoon. Vuonna 1932 Neuvostoliiton arveltiin olevan ”äärimmäisessä ahdinkotilassa”, joten mahdollisuuksia yhteyden saamiseksi siellä asuviin suomalais-ugrilaisiin kansoihin pidettiin hyvinä. Jos Moskovon kanssa ei syntyisi hallitusten välistä yhteydenpitoa, tuli pyytää kunkin maan ulkoministereitä tunnustelemaan maaperää, voisiko asian viedä esimerkiksi Hollannin välityksellä Kansainliittoon. Asia piti kuitenkin pitää salassa.

Musikan lisäksi muun muassa opetusministerinä ja opetusministeriön kansliapäällikkönä toiminut piispa Yrjö Loimaranta sekä pääministerinä ja Helsingin yliopiston rehtorina toiminut ylipormestari Antti Tulenheimo. Suomen osaston jäseniä olivat myös Alfred Jotuni, Yrjö Kajava, Lauri Hakulinen ja Kustaa Vilkuna.⁶³

Kuten Suomessa, kulttuuritoimikunnan Viron osastossakin vaikuttivat koulumiehet rehtori Aleksander Veiderman johdolla. Mukana olivat myös muun muassa opetusministeriön apulaisministeri Voldemar Päts, joka oli Konstantin Pätsin veli, opetusministeriön kouluosaston johtaja Gustav Ollik, kouluhallituksen päällikkö Villem Alttoa ja tieministeriön apulaisministeri Karl Jürgenson. Moninkertainen *riigivanem* Konstantin Päts oli yksi vuonna 1927 perustetun Fenno-Ugria-järjestön perustajista ja hän toimi sen neuvoston puheenjohtajana.⁶⁴ Myös Unkarin osastossa toimi yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisia henkilöitä ja opettajia, muun muassa pää- ja opetusministerinäkin toiminut professori Pál Teleki, professori István Csekey, Aladár Bán ja Elemer Virányi, jotka olivat turanismin ja Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan aktiivisimpia unkarilaisedustajia. Osaston toimintaan otti osaa myös opetusministeriön virkamies Iván Nagy, joka oli tärkeässä roolissa Unkarin kahdenvälisten kulttuurisopimusten valmistelemissa.⁶⁵

Hallitusten tuki heimotyölle ilmeni etenkin juhlallisissa kulttuurikongresseissa, joihin osallistui useimmiten myös valtionjohtoa, ja joiden menot kunkin maan hallitus pääosin kustansi.⁶⁶ Osaltaan valtioiden suhteellisen suureen tukeen on varmasti vaikuttanut mahdollisuus esitellä omaa maata ja kulttuuria näyttävästi ulkomaalaisille.⁶⁷ Suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja järjestettiin vuoroin Suomessa, Unkarissa ja Virossa maailmansotien välisenä aikana kaikkiaan viidet. Alkusysäyksenä kongresseille ja sitä kautta alkuna myös kielisukulaisten välisten kulttuurisuhteiden ja heimotyön tihentymiselle olivat virolaisten kansakoulunopettajien tutustumismatkat Helsinkiin vuosina 1919–1920. Tuolloin Viron kouluväki etsi Suomesta mallia koululaitoksensa luomiseen. Runsaat tuhat

---

⁶³ Heporauta 1938b, 25.

⁶⁴ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 27.5.1927, 4402.1.2, ERA.

⁶⁵ Soome-ugri kultuuritoimikondade koosolek Tallinnas 27.6.1936, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Kettunen 1960, 276; Takalo 1986, 198. Iván Nagy näyttää kuitenkin olleen kiinnostunut sukulaiskansoista muutenkin kuin virkansa puolesta, sillä hän otti usein osaa Budapestissa elävien virolaisten seurusteluiltoihin.

⁶⁶ IV:n Suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin päätoimikunnan kokouksen ptk. 19.11.1930 ja 29.12.1930, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; V. Soome-ugri kultuurikongressi eelarve, 4402.1.18, ERA. Vuoden 1931 Helsingin kulttuurikongressia valtio tuki 300 000 markalla, kun kokonaisuudet olivat 450 000 mk. Vuoden 1936 Tallinnan kongressin menot olivat 32 000 kruunua, joista Viron valtio maksoi 30 000 kruunua.

⁶⁷ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 15.4.1935, 4402.1.9, ERA.

osallistujaa keränneiden kulttuurikongressien sarjan aloitti Helsingin Yhteissuomalainen koulukokous vuonna 1921 ja päätti Tallinnassa pidetty kongressi vuonna 1936.⁶⁸

Kulttuurikongressit olivat alkujaan käsitelleet koulukysymyksiä, mutta ne olivat laajenneet kerta kerralta kulttuurin ja tieteen kautta käsittelemään niin taloutta, maanpuolustusta kuin esperantoakin. Kahdessa viimeisessä kongressissa esitelmiä ja kokouksia pidettiin teemoittain jakautuneissa harrastuspiireissä, joita oli parisenkymmentä. Näistä heimotyön harrastuspiiri oli yksi muiden joukossa. Kulttuuritoimikunnan sisällä nousikin esille kysymys, että olivatko kongressit kasvaneet jo heimotyön ulkopuolelle, kun kaikkien harrastuspiirien toimintaan ei heimoaate liittynyt. Suomen osasto oli kuitenkin sitä mieltä, että kaikinpuolinen heimomaiden lähentäminen toisiinsa oli tarpeen, joten kongressien laajuutta ei tulisi rajoittaa. Toimikunta pyrkiin saamaan eri alojen harrastuspiirit, kuten lääkärien, apteekkarien, lakimiesten ja raittiusväen, vuorovaikutukseen myös kongressien ulkopuolella.⁶⁹

Kongressit tarjosivat heimomaiden tieteilijöille ja opettajille teoriassa hyvän foorumin ajatustenvaihtoon,⁷⁰ mutta kuinka paljon ne lopulta siinä onnistuivat tai kuinka kongressit nostattivat osanottajien keskuudessa suomalais-ugrilaista yhteishenkeä, on vaikeasti arvioitavissa. Esimerkiksi kielitieteilijä ja Suomen Budapestin-lähettiläs E. N. Setälä ei löytänyt Budapestissa 1928 järjestetystä kongressista oikeastaan mitään hyvää. Itse asiassa se oli hänen mielestään epäonnistunut ikävystyttävästä avajaisjuhlasta alkaen, sillä kongressin sisältö oli hajanainen ja unkarilaiset järjestäjät eivät välittäneet lainkaan aikatauluista. Myös esitelmille varattuja tiloja oli vaikea löytää:

---

⁶⁸ Pesonen 1925, 25; Fenno-Ugrica V B 1936, 7; Pesonen 1938, 14–15; Heporauta 1938b, 25. Yhteissuomalaisessa koulukokouksessa oli runsas 1100 osallistujaa, mukana 5 unkarilaistakin. Viimeisessä kulttuurikongressissa osallistujien määrä nousi jo yli 1 600 hengen: Suomesta tuli 588, Unkarista 132 ja Virosta 909 osallistujaa. Myös Suomen opetusministeri Oskari Mantere ja maatalousministeri K. T. Jutila matkustivat Tallinnaan. Vuonna 1924 kulttuurikongressi pidettiin Tallinnassa, 1928 Budapestissa ja 1931 Helsingissä.

⁶⁹ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokoonkutsuman neuvottelukokouksen ptk. 11.1.1937, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA. Heporauta 1938b, 12–13. Harrastuspiirien toiminta oli hajanaista ja sattumanvaraista vielä vuoden 1937 alussa. Aktiivisimman harrastuspiirin muodosti Suomalais-Unkarilais-Virolaisen Lääkäriseura, jolla oli ollut esitelmöitsijöiden vaihtoa ja se harkitsi unkarilaisten kanssa stipendiaattien lähettämistä molemmiin puolin. Myös kansakoulunopettajien harrastuspiiri oli 1930-luvun puolivälin jälkeen aktiivinen, mutta toiminta oli rajoittunut suomalaisten ja virolaisten välille, eikä unkarilaisten kanssa ollut juuri minkäänlaista kosketusta.

⁷⁰ Köhalmi 2007, 58. Kulttuurikongressit olivat tärkeitä erityisesti unkarilaisille tieteilijöille, sillä suomalaisilla ja virolaisilla tutkijoilla oli mahdollisuus tavata toisiaan säännöllisesti maiden maantieteellisen läheisyyden vuoksi.

Kaiken tämän ja erittäin huonon järjestelyn seurauksena oli, että monet luennot jäivät kuulihoita: prof. Kajavaa kuulemaan oli saapunut vain hänen rouvansa, dosentti Laurila oli onnellisempi, koska hänellä rouvansa lisäksi oli jälkipolvea s. o. poika mukana... Tämän tehdessäni [kutsui seuraavan kulttuurikongressin Suomeen] tunsin mielessäni syvästi, että tästä kongressista ainakin yhtä suuressa määrässä saattoi oppia, miten kongressia ei pitänyt järjestää kuin miten se piti järjestää.⁷¹

Luultavimmin edellä mainituista syistä johtuen Suomalaisuuden Liittoa kyseisessä kulttuurikongressissa edustanut Urho Kekkonen ottikin enemmän osaa alkoholipitoiseen vapaa-ajanviettoon kuin itse kongressiin: ”Kongressista en tiedä mitään”, totesi Kekkonen eräässä kirjeessään Suomeen.⁷² Setälä pohtikin, että kulttuurikongressien järjestämisessä onnistuakseen niiden johto pitäisi luovuttaa uusiin käsiin.⁷³

Kulttuuritoimikunta ja sen edeltäjät tekivät kongresseissa myös heimotyöhön ja kulttuuripolitiikkaan liittyviä päätöksiä, joita yritettiin kongressien välillä parhaan mukaan saada toteutettua. Esimerkiksi vuoden 1921 Yhteissuomalaisessa koulukokouksessa päätettiin kehottaa Suomen hallitusta perustamaan Helsingin yliopistoon viron ja unkari kielen lehtorin virat. Viron kielen lehtoraatti perustettiin 1923, ja unkarin kielen lehtoraatti 1925.⁷⁴ Kulttuuritoimikunta pyrki myös edistämään sukukielten opiskelua kouluissa, edistämään stipendiaattien ja luennoitsijoiden vaihtoa heimomaiden välillä sekä järjestämään nuorisolle kesäisiä oppilasvaihtoja. Tosin Unkarin kouluissa tuli sukukielten opetuksen sijaan keskittyä lähinnä suomen ja viron kirjallisuuden opettamiseen, sillä kielierot olivat suuremmat, ja opetusta olisi vaikea järjestää.⁷⁵

On hyvä tuoda esille, että Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan tärkeäksi kokemat asiat eivät olleet luonteeltaan suomalais-ugrilaisia erikoisuuksia, vaan ne olivat ennemminkin yleisesti Euroopassa olevia kulttuurisuhteiden käytäntöjä. Esimerkiksi kesäkurssien järjestämistä keskikoulujen oppilaille kulttuuritoimikunta kaavaili järjestävänsä Saksan ja Ranskan välisten kurssien tapaan ja suomalais-virolaisia koulunuorisopäiviä pohjoismaisen käytännön mukaan. Vuoden 1921 Yhteissuomalainen

---

⁷¹ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM.

⁷² Lilja & Raig 2006, 28.

⁷³ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM.

⁷⁴ Fenno-Ugria 1/1925, Uutisia, 63; Grünthal 2005, 256. Viron kielen lehtorina toimi virolainen Villem Grünthal-Ridala lehtoraatin perustamisesta vuoteen 1942 asti.

⁷⁵ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Helsingin yhteisen kokouksen ptk. 20.6.1932, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Helsingin yhteisen kokouksen ptk. 8.7.1938, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA.

koulukokouskin järjestettiin pohjoismaisten koulukokousten mallin mukaisesti. Erotuksena muihin oli vain yhteiseen kulttuuripiiriin tähtäävä aate.⁷⁶

Kongressien ohella toinen merkittävä käytäntö yhteisen heimohengen sytyttämiseksi oli heimopäivän viettäminen, jotta heimoaatteen vaaliminen ei jäisi vain määrävuosin järjestettävien kulttuurikongressien varaan. Idean isä oli Suomen osaston ensimmäinen puheenjohtaja Matti Pesonen, joka yritti keksiä keinoja siihen, kuinka ”nouseva sukupolvi kasvatettaisiin voimakkaan heimoustunteen läpitunkemana”. Tehokkain tapa tähän oli hänen mukaansa yhteinen heimojuhla vuosittain samana päivänä.⁷⁷

Suomessa heimopäivää juhlistettiin ensimmäisen kerran vuonna 1928, ja pian myös Virossa ja Unkarissa aloitettiin heimopäivän vietto. Sen ajankohdaksi vakiintui 1930-luvulla lokakuun kolmas lauantai. Tuolloin kouluissa tuli kiinnittää erityistä huomiota heimokansoihin. Tällä tavoin koululaisiin pyrittiin kasvattamaan sukulaisuuteen perustuvaa yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja valaisemaan heitä suomalais-ugrilaisen kansojen yhteisistä tehtävistä. Samoista syistä kulttuuritoimikunta ajoi myös koulujen opetussuunnitelmiin heimomaiden syvempää käsittelyä äidinkielen, historian ja maantiedon tunneilla, minkä toivottiin nostattavan myös nuorison kansallistunnetta.⁷⁸

Heimolaisten elämän, kulttuurin ja kirjallisuuden tunteminen voisi toimia vaikuttavana tekijänä kansallistunteen syventämisessä nuorisomme keskuudessa ja auttaisi kasvattamaan nuorisostamme tulisia ja vakaumuksellisia isänmaan tukijoita...⁷⁹

Juuri heimotyön ja kansallistunteen yhteyden korostaminen helpotti osaltaan hallitusten hyväksynnän saamista heimotyölle ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneissä nuorissa kansallisvaltioissa Suomessa ja Virossa sekä revisioon kaikin mahdollisin keinoin tähtäävässä Unkarissa.

---

⁷⁶ Soome-ugri kultuurikongressi toimikondadevaheline nõupidamine Tallinnas 9.6.1933, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 11.5.1935 ja 1934. aasta tegevusaruanne, 4402.1.4, ERA; Pesonen 1938, 15.

⁷⁷ Matti Pesosen kirje Unkarin osastolle 14.6.1929, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Aleksander Veiderma Riigikoolivalitsusele 13.2.1937, 4402.1.19, ERA. Jo vuoden 1921 Yhteissuomalaisessa koulukokouksessa oli päätetty, että koululaisissa herätettäisiin ja vankistettaisiin suomalais-ugrilaista yhteistunnetta.

⁷⁸ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 16.9.1930, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Soome-ugri kultuurikongresside peatoimikondade nõupidamine Tallinnas 9.6.1933, 4402.1.6, ERA.

⁷⁹ Aleksander Veiderma Haridus- ja sotsiaalministrile 21.6.1935, 4402.1.17, ERA. ”Hõimude elu, kultuuri ja kirjanduse tundmine võiks olla ka mõjuvaks teguriks rahvustunde süvendamiseks meie noorsoos ja aitaks kaasa kasvatada meie noori tulisteks veendunud isamaalasteks...”. Suomennos on tämän kirjoittajan.

Vaikka heimopäivien vietolla oli valtiovallan tuki takanaan ja esimerkiksi Suomessa Suomalaisuuden Liitto julkaisi heimopäivien viettoa varten erityisiä vihkosia kouluihin jaettaviksi, ei oppilaiden tutustuttaminen sukulaiskansoihin tuottanut kulttuuritoimikunnan odottamaa tulosta.⁸⁰ Virossa oli todettu jo 1930-luvun alussa, että innostus asiaa kohtaan tuntui puuttuvan.⁸¹ Myöskään maiden välinen oppilasvaihto ei ollut tuottanut suuria tuloksia. Tämän vuoksi vaadittiinkin kärsivällisyyttä, sillä vasta toisen tuntemaan oppimisen jälkeen voisi herätä mielenkiintoa perehtyä toisen maan oloihin ja tahtoa työskennellä yhteisen päämäärän hyväksi. Epäonnistumisesta ei silti haluttu puhua, sillä suomalais-ugrilainen yhteistunne oli kuitenkin heräämässä.⁸² Toisaalta, vaikka heimomaiden välinen kulttuurityö oli lähtenyt juuri opettajista liikkeelle, ei suomalaisilla ja virolaisilla opettajilla ollut järjestötason pysyvää kosketusta toisiinsa vielä 1930-luvun alkupuolella. Ei siis ollut mikään ihme, että innostusta ei saatu oppilaissa laajemmin leviämään, jos sitä ei aina ollut opettajillakaan. 1930-luvun lopulla suomalaisten ja virolaisten opettajien kontaktit kylläkin kasvoivat.⁸³

---

⁸⁰ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjulla pidetyn yhteisen kokouksen ptk. 28.6.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Tarasti 1966, 87.

⁸¹ Fenno-Ugria nõukogu koosoleku protokoll 3.4.1932, 4402.1.2, ERA.

⁸² Aleksander Veiderma Riigikoolivalitsusele 13.2.1937, 4402.1.19, ERA; Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaskonna välistoimkonna asjaajaja Tartu Üliõpilaskonna Välistoimkonna juhatajale 26.3.1938, 1776.1.391, EAA; Heporauta 1942, 5. Siihen, miksi esimerkiksi koulunuorison kesävaihto ei toiminut odotetulla tavalla löytyi arkiset syyt. Esimerkiksi Virossa vanhemmat eivät tahtoneet lähettää lapsiaan Unkariin korkeiden matkakustannusten ja etäisyyden vuoksi, ja vanhemmat, jotka lähettävät lapsia Suomeen, eivät taas tahtoneet ottaa suomalaista lasta vastaan. Sen sijaan ”saksalaistuneet” (kadaklikud) virolaisperheet olisivat olleet halukkaita ottamaan suomalaisia ja unkarilaisia koululaisia vastaan, mutta sitä Fenno-Ugria ei pitänyt kansallisesta näkökulmasta suotavana.

⁸³ Aleksander Veiderman kirje kulttuuritoimikunnan Suomen osastolle 7.11.1933, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA. Heimotyö 1938, Kansakoulunopettajain heimotyöstä v. 1937, 49–51.

3 Unkari ulottaa kulttuurisopimusverkoston Suomeen

3.1 Kulttuuri Unkarin ulkopoliitiikan ja Suomen-suhteiden tärkeänä osana

Koska juuri Unkari toimi aloitteentekijänä Suomen ja Unkarin välisen kulttuurisopimuksen solmimisessa, on maan ulkopoliittista toimintaa ja suhteita Suomeen 1920- ja 1930-luvuilla tarpeen käsitellä hieman tarkemmin. Tällöin on mahdollista saada kattavampi kuva vuonna 1937 allekirjoitetun kulttuurisopimuksen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä. Suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen juuret nimittäin ulottuvat 1920-luvulle. Unkarin maailmansotien välistä ulkopoliittikkaa leimasi ennen kaikkea pyrkimys revisioon, eli Trianonin rauhansopimuksessa määrättyjen rajojen tarkistamiseen. Ensimmäisen maailmansodan häviövaltioihin kuulunut Unkari menetti 4.6.1920 solmitussa Trianonin rauhassa 2/3 pinta-alastaan. Tämän seurauksena maan väkiluku supistui 18 miljoonasta 8 miljoonaan, ja noin kolme miljoonaa unkarilaista jäi uusien rajojen ulkopuolelle.⁸⁴ Tästä syystä Unkarin toinen tärkeä ulkopoliittinen päämäärä oli vähemmistökansallisuuksille annettujen takeiden tarkka noudattaminen, minkä vuoksi maan ulkoministeriö oli kiinnostunut esimerkiksi Suomen ruotsinkielisten asemasta.⁸⁵

Eristettyyn asemaan joutunut Unkari ei pystynyt revisioon sotilaallisin tai poliittisin keinoin, joten se kävi opetuksen, tieteen ja taiteen avulla kamppailuun kansallisen yhtenäisyyden takaisinpalauttamiseksi. Samalla se pyrki henkisin voimin muokkaamaan maailman Unkari-kuvaa myönteisemmäksi. Ankaraa kansainvälistä sanktiota pelkäävä Unkari pystyi kulttuuriohjelmallaan pitämään yhteyttä rajojen ulkopuolelle jääneisiin unkarilaisiin ja samalla pitämään esillä haluaan Trianonin rauhansopimuksen tarkistukseen ilman, että se olisi herättänyt suurvalloissa paheksuntaa.⁸⁶ Suomen Budapestin-lähettiläänä 1930-luvulla toimineen ministeri Onni Talaan mukaan Unkarin hallitus olikin tässä tehtävässä erittäin taitavasti onnistunut, sillä se ei ollut yrittänyt saada ”hedelmiä kypsymään” ennenaikaisesti, vaan ajan kanssa.⁸⁷

---

⁸⁴ Vehviläinen 2004, 204.

⁸⁵ Ministeri Onni Talaan raportti 16.1.1935 nro 2, 5 C27, UM; Követségi titkár id. Ügyvivő Walter s. k. 10.5.1937, 63/pol. 1937, K63-1937-103-12/1, MOL.

⁸⁶ Drabancz & Fónai, 15, 19; T. Kiss 2002, 17.

⁸⁷ Ministeri Talaan raportti 20.11.1933 nro 2, 5 C27, UM.

Unkarin johtavissa piireissä heräsi siten 1920-luvulla mielenkiintoa myös Suomea kohtaan. Pontimena ei vaikuttanut niinkään heimoaate tai kielisukulaisuus, vaan pyrkimys etsiä mahdollisuuksien mukaan ulospääsyä eristyneestä tilasta, sillä Ranskan tukeman niin sanotun pikku *ententen*⁸⁸ ympäröimällä Unkarilla olivat ystävällismieliset kumppanit harvassa. Tosin Unkarin oli vaikea löytää Suomen kanssa poliittista tai taloudellista kosketuspintaa, joten maiden väliset suhteet kanavoituivat juuri kulttuurin alalle.⁸⁹ Suhteiden merkitystä korostettiin julkisuudessa viittaamalla suomalaisten ja unkarilaisten sukulaisuuteen. Tilannetta kuvastavat hyvin Unkarin kirkollis- ja opetusministerin Kunó Klebelsbergin sanat Helsingin yliopiston juhlasalissa keväällä 1930: ”Tämän paljon kärsineen kansan edustajana tulín veljeskansamme luokse ja pyydän Suomen heimokansan myötätuntoa kärsivää isänmaatani kohtaan.”⁹⁰

Unkari löysikin Suomesta vastakaikua, sillä maailmansotien välisenä aikana Suomen kulttuurisuhteissa Unkari ja Viro olivat tärkeällä sijalla. Tosin heimomaiden vetovoima oli alkanut 1930-luvun puoliväliin tultaessa hiipua, ja etenkin Suomen virallisella tasolla pyrittiin panostamaan Skandinavian-suuntauksen omaksumisen jälkeen kulttuurisuhteiden rakentamiseen Ruotsin kanssa.⁹¹ Kuitenkin vuonna 1934 Suomi perusti Unkariin pysyvän diplomaattiedustuksen. Tätä ennen Suomea oli edustettu Unkarissa Kööpenhaminasta ja Berliinistä käsin. Sitä vastoin Unkarilla oli ollut edustusto Helsingissä jo vuodesta 1929 lähtien. Kulttuurisuhteiden kannalta merkityksellisen lähetystön perustamisen otti esille Maalaisliitto, ja jotain heimohenkisyystä kertoo se, että Antti Hackzellin hallituksen tekemässä aloitteessa eduskunnalle ei aluksi mainittu lainkaan kauppapoliittisia näkökohtia. Lähetystön perustaminen Budapestiin on kuitenkin nähtävä osana Balkanilla ja itäisessä Keski-Euroopassa olleen pullonkaulan poistamista, sillä pysyvän diplomaattiedustuksen puuttuminen alueelta oli ollut esteenä Suomen valtiollisten ja taloudellisten suhteiden kehitykselle Kaakkois-Euroopassa.⁹²

Vaikka kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsberg pitikin mielellään yllä henkisiä yhteyksiä pohjoisiin sukulaiskansoihin, oli hänen mielestään siltä suunnalta odotettavissa Unkarille reaalioliittisesti vain vähän hyötyä. Suhteet sukulaiskansoihin, turanisin mukaisesti turkkilaiset ja

---

⁸⁸ Pikku *ententen* muodostivat Romania, Jugoslavia ja Tšekkoslovakia.

⁸⁹ Niklander 1931, 29; Kettunen 1960, 297; Paasivirta 1984, 334–335; Bereczki 2005, 268. Viroa ja Suomea teki unkarilaisille tutuksi erityisesti Tarton yliopiston oikeustieteen professori István Csekey, joka kirjoitti pohjoisten sukulaiskansojen oloista unkarilaisiin sanomalehtiin. Juuri Csekeyn kirjoitusten ja myöhemmän toiminnan kautta sukukansat tulivat tutuiksi myös Unkarin hallituspiireissä.

⁹⁰ Klebelsberg 1930, 94.

⁹¹ Paasivirta 1984, 287, 398, 438–440.

⁹² Oinonen 1997, 13–21.

japanilaiset mukaan lukien, eivät sopineet Unkarin ulko- tai kulttuuripoliittisen orientaation keskiöön. Kulttuuripoliittisesti Länsi-Eurooppa, ja erityisesti Italia, oli Unkarille paljon tärkeämpi, koska unkarilaisten tuli olla ”kiireestä kantapähän eurooppalaisia” ja näin ollen merkityksellisempiä kuin heitä ympäröivät naapurikansat. Tämä oli tärkeä seikka Klebelsbergin hahmottelemassa ja revisioon tähtäävässä uusnationalismissa (neonacionalizmus), jota hän yritti maahansa juurruttaa.⁹³

Revisiolle myönteisen mielialan pohjustamiseksi Suomessa julkaistiin unkarilaisten kirjoittamia lehtikirjoituksia ja kirjoja, jotka kertoivat kärsivän veljeskansan tarinan. Tällaisia olivat esimerkiksi Aladár Bánin toimittama *Unkari eheänä ja tynkänä* sekä M. J. Dálnokin *Pirstottu Unkari*.⁹⁴ Niin ikään Felix Jonassonin vuonna 1931 toimittamaan *Suomi-Eesti-Unkari*-kirjaan unkarilaiset olivat valinneet enemmän kuvia niin sanotun Tynkä-Unkarin ulkopuolisilta alueilta kuin pääkaupungista Budapestista.⁹⁵ Virosta poiketen Suomi ei kuitenkaan tukenut virallisesti tai ainakaan julkisesti Unkarin revisio-pyrkimyksiä, vaikka maiden suhteet olivatkin erinomaiset.⁹⁶ Esimerkiksi edistyspuoluelainen ulkoministeri Rudolf Holsti ei tomissaan osoittanut Unkarin-ystävyyttä, ja toisaalta Suomen hallitus harkitsi kulttuurisopimuksen solmimista pikku *ententeen* kuuluvan Tšekkoslovakian kanssa, mikä lieene ollut myrkkyä Unkarille, joka pyrki estämään naapurivaltioitaan kasvattamasta suosiotaan Suomessa tai Virossa.⁹⁷

Tuki Unkarille olikin epävirallista ja lähtöisin yksityishenkilöiltä. Esimerkiksi Helsingin ylipormestari Antti Tulenheimo piti Trianonin rauhassa määrättyjä rajoja luonnottomina. Syksyllä 1937 Ajan Suunnassa muun muassa R. G. Kallia, Lauri Kettunen, Yrjö Liipola, Martti J. Mustakallio ja Matti Pesonen pyysivät Suomen hallitusta julkisesti yhtymään ”muissa maissa esitettyihin lausuntoihin, jotka

---

⁹³ Klebelsberg 1928a, 437–438; Klebelsberg 1928b, 441–442.

⁹⁴ Bán 1926; Dálnoki 1938; Takalo 1986, 185–196. Ks. teemasta lisää Gombos 2006. Vaikka József Gombosin teos *Stúdiumból politikum* on unkarinkielinen tutkimus, on siinä yli 30-sivuinen tiivistelmä englanniksi, mikä tekee sen käyttökelpoiseksi myös unkaria taitamattomalle.

⁹⁵ Jonasson 1931. Kuvia Unkarista oli yhteensä 48, joista 8 Budapestista ja 16 Trianonin jälkeisten rajojen ulkopuolisilta alueilta.

⁹⁶ Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1936 évről, K63-1937-103-12/1, MOL; Követség titkár id.m.kir.ügyvivő Kánya Kálmán m. kir. külügyminiszter urnak, 7.6.1937, 77/pol.1937, K63-1937-103-12/7, MOL; Ilmjärv 2004, 351.

⁹⁷ Poliitilise osakonna direktor siseministeeriumile, 25.5.1936, 957.14.351, ERA; I.o. követségi titkár id. m. kir. ügyvivő Kánya Kálmán m. kir. külügyminiszter urnak, 20.10.1938, 79/pol.1938, K63-1938-103-12/1, MOL; Ensimmäinen kulttuurisopimus, jonka Suomi solmi toisen valtion kanssa allekirjoitetaan t.k. 21–22 p:nä Budapestissa, Helsingin Sanomat 17.10.1937. Sitä, että Rudolf Holsti ei ollut osoittanut tomissaan ystävällisyyttä Unkaria kohtaan todisti Unkarin lähetystön saamien tietojen mukaan myös se, että hän oli Tšekkoslovakian presidentin Eduard Benešin henkilökohtainen ystävä.

tarkoittavat Trianonin rauhansopimuksen pikaista tarkistamista.”⁹⁸ Unkarin Helsingin-lähettiläs panikin ilolla merkille, että suurin osa Suomen kansallismielisistä henkilöistä oli suunnattoman Unkari-mielistä, ja ystävyydenosoitukset tulivat usein vaikuttavalla tavalla esiin.⁹⁹ Myös Unkarissa tunnettiin myötätuntoa Suomea kohtaan. Budapestin-lähettiläs, ministeri K. G. Idman oli jo 1920-luvun alussa huomannut, että Budapestissa yllättävän moni ymmärsi ja puhui Suomea, ja että unkarilaiset tunsivat suurta ystävällisyyttä Suomea kohtaan. Samaten ministeri Onni Talas pani merkille unkarilaisten Suomen-ystävyyden.¹⁰⁰ Merkittävin Suomen-ystävä lienee ollut pääministerinä ja opetusministerinäkin toiminut professori Pál Teleki, joka toimitti muun muassa pohjoisia sukulaisia esittelevän kirjan *Finnek. Észtek* (Suomalaiset. Virolaiset) vuonna 1928.

Unkarin kansallisen ja kansainvälisen kulttuuripolitiikan arkkitehtina Trianonin rauhan jälkeen toimi ennen kaikkea kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsberg, jonka ministerikausi kesti vuodesta 1922 vuoteen 1931. Hänen tavoitteenaan oli luoda Unkarin kulttuurikeskuksia ja sillanpääasemia Eurooppaan ja muualle maailmaan. Klebelsberg loi eri alojen tutkijoiden ja opiskelijoiden käyttöön muun muassa kansainvälisen *Cólegium Hungaricum*ien verkoston Berliini-Wien-Rooma-akselille ja edesauttoi Unkarin-instituuttien perustamista ulkomaille.¹⁰¹ Helsingin yliopistoon perustettiin Unkarin hallituksen tuella unkarilainen laitos vuonna 1929. Tarton yliopiston yhteyteen Unkarin-instituutti oli perustettu jo kuutta vuotta aiemmin.¹⁰² Klebelsbergin into kollegioiden ja instituuttien perustamiseen ulkomaille sai osakseen myös kritiikkiä, sillä toimintaa pidettiin joissain piireissä rahan tuhlausena. Myös Budapestin-lähettiläs E. N. Setälä yhtyi osittain tähän kritiikkiin, mutta loppujen lopuksi hän oli Unkarin saavutuksista haltioitunut: ”...mielellään painaa nämä muistutukset syrjään nähdessään sitä todella lumoavan suurenmoista kulttuurin kehitystä, jonka Unkari on sodanjälkeisenä aikana, silpomisensa jälkeen suorittanut.”¹⁰³

---

⁹⁸ M. kir. követ Kiss Sándor Kánya Kálmán m. kir. külügyminiszter urnak 14.4.1936, 40/pol.1936, K63-1936-103-12/7, MOL; Unkarin oikeuden puolesta, Ajan Suunta 27.11.1937.

⁹⁹ Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1937 évről, K63-1938-103-12/1, MOL.

¹⁰⁰ Ministeri Idmanin raportti 8.8.1922 nro 1 ja 28.4.1924 nro 13, 5 C27, UM; Talas 1960, 24, 194, 214. Ministeri Idmanin ihmetystä on toisaalta saattanut korostaa se, että hän oli akkreditoituna Budapestiin Kööpenhaminasta käsin, joten hän teki Unkariin vain lyhyehköjä vierailuja.

¹⁰¹ Takalo 1986, 196; T. Kiss 2002, 17, 38; Drabancz & Fónai 2005, 19, 22.

¹⁰² Heporauta 1944b, 59; Bereczki 2005, 268. István Csekey toimi instituutin johdossa vuoteen 1931 asti.

¹⁰³ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM; Ministeri Setälän raportti 24.3.1930 nro 1, 5 C27, UM.

Klebelsberg olisi ollut halukas perustamaan 1920-luvun lopulla Unkariin myös suomalais-ugrilaisen instituutin, jos Suomi ja Viro olisivat vastavuoroisesti perustaneet vastaavanlaiset instituutit omiin maihinsa. E. N. Setälän mielestä koko ajatus tällaisesta instituutista oli Klebelsbergillä kuitenkin täysin kypsytön.¹⁰⁴

Hän näkyi ajatelleen instituutin päämääräksi vain jonkinlaista cooperation intellectuelle'a Unkarin, Suomen ja Viron välillä (ylioppilaiden vaihtoa, opettajien vaihtoa, kirjallista vuorovaikutusta), sen sijaan, että meillä on tällaisen laitoksen ohjelmaksi ensi sijassa ajateltu positiivista, järjestelmällistä työtä Suomen kansan "juurien" selvittämiseksi.¹⁰⁵

Klebelsbergin ehdotus oli siten perusajatukseltaan samansisältöinen kuin kymmenisen vuotta myöhemmin solmittu Suomen ja Unkarin välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä.

Vaikka Setälä ei täysin sulattanutkaan Klebelsbergin ehdotusta, tuli Suomen hänen mukaansa kuitenkin vastata tähän Unkarin positiiviseen ehdotukseen, sillä se olisi suurimerkityksellinen Suomen tieteele. Setälän innokkuuden asialle ymmärtää, sillä hän oli ehdottanut samansuuntaista asiaa jo ensimmäisessä Suomalais-ugrilaisessa kulttuurikongressissa.¹⁰⁶ Toisaalta myös ulkoministeri Hjalmar Procopé oli ehdottanut 1920-luvun puolivälissä opetusministeri Oskari Mantereelle, että Suomen hallitus järjestäisi opiskelu- ja harjoittelupaikkoja heimomaiden yliopisto- ja korkeakouluopiskelijoille, sillä kulttuurisuhteet Viroon ja Unkariin olivat Suomelle ulkopoliittisesti merkittäviä. Procopén ehdotus tuli myös heimojärjestöjen tietoon, mutta jäi tuolloin vain ajatuksen astelle.¹⁰⁷

Vuoden 1928 lopulla Setälä tekikin unkarilaisille tiedemiehille yksityiskohtaisemman ehdotuksen instituuttien perustamisesta Suomeen, Unkariin ja Viroon. Suomen kansan alkuperää selvittävän instituuttien tarkoituksena oli oleva sen vanhan kulttuurin alkuperän tutkiminen, jonka muistomerkkinä olivat vielä elävät suomalais-ugrilaiset kielet, suomalais-ugrilaisten kansojen kansanmuistot ja säilyneet alkukantaisen aineellisen kulttuurin jäännökset. Tutkimuslaitoksen olisi työskenneltävä ei ainoastaan kansallisen, vaan myös kansainvälisen tieteen hyväksi. Hallituksen toimesta ei Suomi kuitenkaan voisi

---

¹⁰⁴ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM; Pesonen 1954, 100. Klebelsberg teki ehdotuksensa vuoden 1928 suomalais-ugrilaisessa kulttuurikongressissa Budapestissa.

¹⁰⁵ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM.

¹⁰⁶ Ministeri Setälän raportti 27.7.1928 nro 4, 5 C3, UM.

¹⁰⁷ Hjalmar Procopén kirje opetusministeri Oskari Mantereelle 15.1.1925, 12 M Virolaiset, UM; Akateemisen Heimoklubin kokouksen ptk. 31.10.1925, AHA, KA.

ryhtyä instituutin perustamiseen, vaan se tulisi perustaa yksityisin varoin.¹⁰⁸ Setälän instituutille kuvaamissa päämäärissä on huomion arvoista se, että tavoitteet kävivät sujuvasti yksiin jo aiemmin esille tuotujen heimoliikkeen henkistä Suur-Suomea koskevien päämäärien kanssa.

Instituuttien muodostaminen otti kuitenkin takapakkia määrärahojen puutteen vuoksi. Näin ollen Unkarin kirkollis- ja opetusministeriö pani instituutin alulle Budapestin Eötvös-kollegiumin nuorille tutkijoille tarjottavien opintostipendien avulla. Stipendiaatit saivat vapaan asunnon ja ylläpidon vastavuoroisuuden ehdoin.¹⁰⁹ Klebelsberg oli toivonut vuonna 1928 Budapestissa pidetystä Suomalais-ugrilaisesta kulttuurikongressista vauhdittajaa heimomaiden väliselle stipendiaattien vaihdolle, mutta vaihto pääsi käyntiin kuitenkin vasta lukuvuonna 1930–31, hänen Suomen vierailunsa jälkeen. Kevääseen 1938 mennessä Suomeen tuli 8 unkarilaista, yhtä lukuun ottamatta kaikki tohtoreita, ja Unkariin lähti 15 suomalaista. Esimerkiksi kielitieteilijä, professori Lauri Kettunen oli stipendiaattina kaksikin kertaa 1930-luvulla. F. A. Heporaudan mukaan juuri Klebelsbergin Helsingin-vierailun yhteydessä syntyi ajatus myös suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen solmimisesta.¹¹⁰

Kunó Klebelsbergiä kirkollis- ja opetusministerinä seurasi 1930-luvun alussa Bálint Hóman, joka toimi tehtävässään lähes yhtäjaksoisesti vuoteen 1942 asti. Hóman jatkoi edeltäjänsä harjoittamaa kulttuuridiplomatiaa, mutta määrittä 1920-luvun Italia-suuntauksen tilalle uusia prioriteetteja. Uutta politiikkaa ilmensivät yhä läheisemmät koulutus- ja tiedesuhteet Saksaan ja sen liittolaisiin sekä 1930-luvun puolivälistä alkaen solmitut kahdenväliset kulttuurisopimukset.¹¹¹ Unkarin suhteissa pohjoisiin sukulaiskansoihin Hóman piti etusijalla suhteita Suomeen, sillä Suomi oli Unkarille Viroa läheisempi maidenvälisten vanhempien kulttuurisuhteiden johdosta.¹¹²

Unkari solmi ensimmäisen kulttuurisopimuksensa Puolan kanssa lokakuussa 1934. Allekirjoittajana ei kuitenkaan toiminut opetusministeri Bálint Hóman, vaan oikeistoradikaalinen pääministeri Gyula Gömbös, mikä jo sinällään osoittaa sopimusten poliittisen merkityksen.¹¹³ Sopimus näyttääkin liittyneen selkeästi Unkarin nopeasti vaihtuneeseen ulkopoliittiseen tilanteeseen ja tuen etsintään Italian

¹⁰⁸ Ministeri Setälän raportti 28.12.1928 nro 6, 5 C3, UM.

¹⁰⁹ Ministeri Setälän raportti 28.12.1928 nro 6, 5 C3, UM; Ministeri Setälän raportti 24.3.1930 nro 1, 5 C27, UM.

¹¹⁰ Turán 1-2/1927, Hírek, 45; Klebelsberg 1930, 94; Heimotyö 1938, 65; Heporauta 1944b, 59.

¹¹¹ Drabancz & Fónai 2005, 16, 19.

¹¹² Budapestin v. a. asianhoitaja J.Nyyssösen kirjelmä ulkoministeriölle 20.6.1936 nro 1569, 46 E Unkari I, UM.

¹¹³ Országgyűlés Képviselőházának Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Varsóban 1934. évi október hó 21. napján kelt magyar-lengyel egyezmény becikkelyezéséről, 210–212.

ohella myös Puolasta. Sopimuksen yhdessä ainoassa ympäripyöreässä artiklassa käsiteltiin muun muassa opiskelijavaihtoa ja tieteellisten sekä kaunokirjallisten teosten kääntämisestä, ja sen johdannossa korostettiin niitä yhteisiä perusteita, joilla kahden kansan poliittinen, henkinen ja yhteiskunnallinen elämä lepäsi.¹¹⁴ Sinänsä Unkari ja Puola olivat kyllä aina tunteneet myötätuntoa toisiaan kohtaan, olihan maita aikanaan yhdistänyt myös yhteinen hallitsija. 1930-luvun puolivälissä maat olivat alkaneet tiivistää kanssakäymistään sen jälkeen, kun Puola oli ottanut etäisyyttä Ranskaan ja alkanut lähentyä Saksaa.¹¹⁵

Politiikan painottuminen kulttuurin kustannuksella Unkarin solmimissa kulttuurisopimuksessa tuli ilmi myös Budapestin-lähetystön lähetystösihteeri Jussi Nyssösen käymässä keskustelussa erään politiikasta hyvin perillä olevan unkarilaisen kanssa. Tämän mukaan Unkari ei voinut tehdä poliittisia sopimuksia, mutta se korvasi puutteen solmimalla kulttuurisopimuksia, joiden taakse saattoi kätkeytyä paljonkin. Unkarin tavoitteena oli päästä Puolan kanssa poliittiseen yhteisymmärrykseen, kuten se oli päässyt Italian kanssa, jonka kanssa Unkari oli ensin solminut kulttuurisopimuksen ja sen jälkeen taloussopimuksen. Unkarilais-puolalaista mallia noudattaen Bálint Hómanin tarkoituksena oli solmia myös Unkarin ja Saksan välinen kulttuurisopimus. ”Tällä lailla rakennetaan siltaa suuntaan ja toiseen ja tuetaan Unkarin heikkoa asemaa nykyajan sekaisessa Euroopassa.”¹¹⁶

Saksan kanssa Bálint Hóman allekirjoitti kulttuurisopimuksen 28.5.1936, vaikkakin kulttuurisopimuksesta oli keskusteltu jo syksyllä 1934. Saksa oli kasvattanut merkitystään Unkarin ulkopolitiikassa Adolf Hitlerin valtaantulon jälkeen, sillä Unkarin hallitus näki Hitlerissä voimatekijän, joka voisi auttaa sitä revisioon läpiviemiseksi. Nopeasti kasvavia taloussuhteita ei kuitenkaan seurannut Unkarin kannalta odotettu poliittisten suhteiden kehitys: Saksa torjui niin 1934 kuin 1936 Unkarin

---

¹¹⁴ Országgyűlés Képviselőháza Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Varsóban 1934. évi október hó 21. napján kelt magyar-lengyel egyezmény becikkelyezéséről, 210–212; Juhász 1988, 151–152. Syksyllä 1934 Unkari oli joutunut ulkopoliittisesti eristyksiin lähes kokonaan. Saksa, jota Unkari oli revisiohaaveissaan yrittänyt lähentyä Adolf Hitlerin valtaantulon jälkeen, oli alkanut lisätä tukeaan Unkarin vastustajille Jugoslavialle ja Romanian. Tämän lisäksi Jugoslavian kuninkaan Aleksanteri I:n sekä Ranskan ulkoministerin Louis Barthoun Marseillessa lokakuussa 1934 tapahtuneen salamurhan jäljet johtivat myös Unkariin, jolloin maan ulkopoliittinen liikkumavara kapeni entisestään. Unkarin onnistui kuitenkin saada Italian lisäksi tukea myös Puolasta, jonne pääministeri Gömbös matkusti 19.10.1934. Tällöin Gömbös tarjosi Puolalle monialaista kahdenvälistä sopimusta. Józef Piłsudski kuitenkin torjui sopimuksen liittolaisiinsa viitaten.

¹¹⁵ Ministeri Setälän raportti 28.12.1928 nro 6, 5 C3, UM; V. a. asianhoitaja Nyssösen raportti 20.11.1935 nro 12, 5 C27, UM.

¹¹⁶ V. a. asianhoitaja Nyssösen raportti 20.11.1935 nro 12, 5 C27, UM.

ehdotukset revisionistisen blokin synnyttämisestä.¹¹⁷ Italia pysyi siten Unkarin ensisijaisena liittolaisena 1930-luvun toiseen kolmannekseen asti. Mussolini oli Unkarin ainoa vaikutusvaltainen ystävä, ja Unkari oli sitonut itsensä Italiaan siinä määrin, että sen oli vaikea toteuttaa itsenäistä ulkopoliittikkaa. Italia tuki Unkaria poliittisesti ja taloudellisesti, ja maiden väliset kulttuurisuhteet tihenivät.¹¹⁸ Keväällä 1935 Unkari solmikin kulttuurisopimukset niin Italian kuin Itävallan kanssa. Kyseiset kolme maata olivat allekirjoittaneet maaliskuussa 1934 niin sanotun Rooman pöytäkirjan kaupallisten ja poliittisten suhteiden tiivistämiseksi, ja vuotta myöhemmin tiivistettiin näin myös kulttuurisuhteita.¹¹⁹

Juuri keväällä 1935 tuli ensimmäistä kertaa esille Unkarin aie kulttuurisopimusten solmimiseksi myös Suomen ja Viron kanssa.¹²⁰ Kuten edellä on tullut ilmi, oli kulttuurisopimuksen perusidea ollut kuitenkin esillä jo 1920-luvun lopulla opetusministeri Kunó Klebelsbergin kaavaileman suomalais-ugrilaisen instituutin perustamisen yhteydessä, ja Suomessakin oli pohdittu samansuuntaisia vaihtoehtoja. Lopulta ehdotuksista toteutui kuitenkin vain stipendiaattien vaihto. Bálint Hómanin noustua opetusministeriksi Unkari alkoi systemaattisesti hyödyntää kulttuurisopimuksia maan ulkopoliitikassa. Hómanin luoma kulttuurisopimusverkosto, Suomi ja Viro mukaan luettuna olivat osa unkarilaisten ohjelmaa, jolla he pyrkivät henkisin voimin tekemään oikeutta ”loukatulle historialliselle totuudelle”.¹²¹ Toisaalta suomalais-unkarilainen kulttuurisopimus oli sinällään luonnollinen jatke maiden välisissä tieteeseen ja kulttuuriin painottuneissa suhteissa.

3.2 Suomalais-unkarilaisen sopimuksen pohjaksi vakiintuneet käytänteet

Unkari ehdotti Suomelle sopimusta henkisestä yhteistyöstä 10. kesäkuuta 1936.¹²² Bálint Hómanin halu solmia kulttuurisopimukset Suomen ja Viron kanssa oli tullut ensimmäistä kertaa esille Suomalais-

¹¹⁷ Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Berlinben 1936. évi május hó 28. napján kelt magyar-német egyezmény becikkelyezéséről, 25707/936, K636-1932–1936-65-234, MOL; Nagy 1935, 361; Juhász 1988, 136–140, 151–152; Romsics 2005, 242–243. Iván Nagy-ín mukaan Saksan kanssa oli tehty suullinen kulttuurisopimus jo lokakuussa 1934 ennen Gömbösin Puolan matkaa, kun Saksan opetusministeri Bernhard Rust oli vieraillut Unkarissa.

¹¹⁸ Ministeri Onni Talaan raportti 16.1.1935 nro 2 ja 14.10.1936 nro 11, 5 C27, UM. Romsics 2005, 242.

¹¹⁹ Országgyűlés Képviselőházának Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a Rómában 1935. évi február hó 16. napján kelt magyar-olasz kulturális egyezmény becikkelyezéséről, 199–205; Országgyűlés Képviselőházának Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Bécsben 1935. évi március hó 4. napján kelt magyar-osztrák egyezmény becikkelyezéséről, 216–222; Romsics 2005, 242.

¹²⁰ A finnugor kulturbizottság magyar osztálya 1935. április 25-én tartott ülésének jegyzőkönyve, 22587/935, K636-1932-1936-93-4, MOL.

¹²¹ Nagy 1939, 61–62.

¹²² Ulkoministeri Antti Hackzellin kirje opetuministeriölle 15.6.1936, 46 E Unkari I, UM.

ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Unkarin osaston kokouksessa huhtikuussa 1935. Tuolloin käydyssä keskustelussa heimomaiden välisestä stipendiaattienvaihdosta ja sukukielten lehtoraateista opetusministeriön sihteeri Iván Nagy totesi, että opetusministeri Hómanin aikomuksena oli solmia vuoden 1936 suomalais-ugrilaisessa kulttuurikongressissa kulttuurisopimukset Suomen ja Viron kanssa. Sopimusten avulla maat voisivat vakinaistaa stipendiaattienvaihdon. Sen enempää sopimuksen mahdollista tarkoitusta tai sisältöä ei käsitelty.¹²³ Asia tuli kulttuuritoimikunnan suomalaisten ja virolaisten jäsenten tietoon viimeistään kesällä 1935 Punkaharjulla pidetyssä kulttuuritoimikunnan yhteisessä kokouksessa.¹²⁴

Sopimusten valmistelu Unkarin kirkollis- ja opetusministeriössä jäi kuitenkin muiden töiden, ehkä unkarilais-saksalaisen kulttuurisopimuksen, alle, sillä virallisempi tieto Bálint Hómanin aikeista tuli esille vasta kuukausi ennen kulttuurikongressin alkua Unkarin parlamentissa. Täten Unkari pääsi tarjoamaan sopimusta Suomella ja Virolle vasta kesäkuun alussa, eli vain paria viikkoa ennen alun perin ajateltua allekirjoitustilaisuutta.¹²⁵ Ulkoministeri Antti Hackzell kuitenkin uumoili, että sopimuksen solmiminen voisi siltikin olla mahdollista Unkarin opetusministerin vierailun aikana kesä-heinäkuun vaihteessa.¹²⁶

Suomen ulkoministerin arvioima aikataulu ei kuitenkaan pitänyt, vaan sopimus allekirjoitettiin vasta puolentoista vuoden kuluttua, eli 22.10.1937. Syynä tähän eivät kuitenkaan olleet erimielisyydet, vaikka kulttuurisopimusasioissa kokemattomat suomalaiset odotettua enemmän miettimisaikaa tarvitsivatkin, vaan luonnolliset syyt. Ensinnäkään opetusministeri Bálint Hóman ei ajan puutteen vuoksi lopulta saapunutkaan Suomeen.¹²⁷ Toiseksi, sopimusehdotuksen ja Unkarin kirkollis- ja opetusministeriön neuvottelijoiden saavuttua Suomeen opetusministeri Oskari Mantere oli viettämässä kesälomaa. Pääministeri T. M. Kivimäki ilmoitti kuitenkin unkarilaisille neuvottelijoille, että Suomen

---

¹²³ A finnugor kulturbizottság magyar osztálya 1935. április 25-én tartott ülésének jegyzőkönyve, 22587/935, K636-1932-1936-93-4, MOL.

¹²⁴ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjulla pidetyn kokouksen ptk. 28.6.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA.

¹²⁵ 27.11.1935 päivätty asiakirja, allekirjoitus epäselvä, 28970/935, K636-1932-1936-93-4, MOL; Országgyűlés képviselőházának naplója 8. kötet 1936, 133. gyűlés 20.5.1936, 69.

¹²⁶ Ulkoministeri Antti Hackzellin kirje opetusministeriölle 15.6.1936, 46E Unkari I, UM.

¹²⁷ V. a. asianhoitaja J. Nyssösen kirjelmä ulkoministeriölle 20.6.1936 nro 1569, 46E Unkari I, UM; István Csekey Alo Raunale 13.6.1936, 4402.1.48, ERA. Bálint Hóman oli ajatellut Suomea Pohjois-Euroopan matkansa pääkohteeksi, jossa hänen oli tarkoitus viettää noin viikko. Koska näin pitkä oleskelu ei tuolloin sopinut hänen aikatauluunsa, jäi koko matka tekemättä. Virolaisille Hómanin matkan peruuntuminen, ja sitä kautta myös poisjäänti Tallinnan Suomalais-ugrilaisesta kulttuurikongressista selitettiin terveydellisillä syillä.

hallitus oli periaatteessa sopimuksen kannalla, mutta asiaa tutkittaisiin tarkemmin opetusministeriössä ennen Hómanin syksyille lykkääntynyttä tuloa, joka sekin jäi toteutumatta. Kun opetusministeri Mantere aloitti syyskuussa sopimusehdotuksen käsittelyn, työn keskeytti hallituksen vaihdos. Näin ollen uudeksi opetusministeriksi tullut Maalaisliiton Antti Kukkonen pääsi antamaan ulkoministeriölle vastauksen Unkarin ehdotukseen vasta joulukuun lopussa 1936.¹²⁸ Suomenlahden eteläpuolella Viron ja Unkarin väliset neuvottelut sen sijaan olivat edenneet huomattavasti rivakammin.¹²⁹

Unkari tarjosi Suomelle 15 artiklan laajuista sopimusta henkisestä yhteistyöstä. Varsinaisesti kulttuurivaihdon sisältöä käsitteli 12 artiklaa ja loput sopimuksen toimeenpanoa sekä ratifiointia. Kuten liitteistä 1 ja 2 selviää, käsiteltiin sopimuksessa ennen kaikkea jo vakiintuneita sivistyksellisen kanssakäymisen muotoja, kuten stipendiaattien vaihtoa, mutta määrättiin sopimuksessa jotain uuttakin. Toisessa artiklassa Unkarin hallitus nimittäin sitoutui perustamaan Budapestin Péter Pázmány -yliopistoon suomen kielen lehtorin viran, mitä Suomen opetusministeriö piti tärkeänä seikkana siksi, että Helsingin yliopistossa lehtoraatti oli toiminut 1920-luvulta lähtien. Aiemmin suomen kielen lehtorin tehtäviä Unkarissa olivat hoitaneet suomalaiset stipendiaatit.¹³⁰

Syksystä 1936 lähtien Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston puheenjohtajana toimineen ja itsekin sopimusneuvotteluihin osallistuneen F. A. Heporaudan mukaan oli ilmeistä, vaikkei kuitenkaan varmaa, että kulttuuritoimikunnan Unkarin osasto oli ollut sopimuksen sisältöä sanelemassa, sillä siihen oli kerätty niin tarkkaan niitä asioita, joita toimikunta oli käsitellyt. Suurta roolia Unkarin osastolla lopulta tuskin oli, vaikka se jollain tavalla näyttää valmisteluun osallistuneenkin.¹³¹ Nimittäin, jos Unkarin ja Suomen välistä sopimusta vertaa Unkarin jo aiemmin

---

¹²⁸ Opetusministeri Antti Kukkonen kirjelmä ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM.

¹²⁹ Poliittilise osakonna direktor Vabariigi esindajale Budapestis 5.6.1936, 957.5.921, ERA; Haridusminister Aleksander Jaakson välisministeeriumile 16.7.1936, no 28, 957.5.921, ERA. Vaikka Viro ja Unkarikin solmivat sopimuksen vasta syksyllä 1937, Viron opetusministeriö oli hyväksynyt sopimuksen pääpiirteissään jo kesäkuun 1936 lopulla. Viron hallitus näyttääkin valmistuneen Suomea huolellisemmin neuvotteluja varten. Esimerkiksi ulkoministeriössä oli tutustuttu etukäteen Unkarin aiemmin solmimiin sopimuksiin. Tosin Virossakin varmempi tieto Unkarin aikeista oli tullut vasta muutamaa viikkoa ennen kulttuurikongressin alkua.

¹³⁰ Opetusministeri Antti Kukkonen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM; Nagy 1939, 62. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjun yhteisen kokouksen ptk. 28.6.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Liite 1; Csilla 2007, 37–38. Suomen kieltä opetettiin enemmän tai vähemmän yhtäjaksoisesti myös Pécsin ja Szegedin yliopistoissa. Pécsin yliopistossa toimi 1920-luvun lopulla yhden lukukauden suomen kielen lehtorina Aarni Penttilä, ja vuodesta 1930 eteenpäin lehtorin tehtäviä hoiti Aladár Szabó.

¹³¹ Soome-Ugri Kultuurkomitee protokoll, käsinkirjoitettu ja päivämäärätön [luultavimmin 25.9.1937], 4402.1.57, ERA; Heporauta 1938b, 33. Vrt Oikari 2001, 71 Raija Oikari on tulkinnut F. A. Heporaudan ilmituoman mielihyvän siitä, että sopimuksissa oli huomioitu kulttuuritoimikunnan tärkeäksi kokemat asiat, unkarilaisten dominaatioksi ja kritiikiksi

solmimiin sopimuksiin, oli se vain yksi sopimus muiden joukossa: se oli perusajatukseltaan niiden kanssa samankaltainen ja sisällöllisesti siinä oli suurilta osin samoja piirteitä kuin Unkarin muissa kulttuurisopimuksissa.¹³²

Näin ollen suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen sisältö ei ollut johdantoa ja kolmatta artiklaa lukuun ottamatta mitenkään heimohenkinen. Toisaalta tämä selittyy myös sillä, että kulttuuritoimikunnan suorittama heimotyö noudatteli yleisesti käytössä olleita kansainvälisen kulttuurivuorovaikutuksen muotoja, kuitenkin sillä erotuksella, että toiminnan taustalla vaikutti heimoaate. Suomen ja Unkarin välinen sopimus oli kuitenkin kielisukulaisuudesta johtuen varsin monipuolinen, ja johdannossa maat tunnustivat heimoaатteen peruseriaatteet, eli kansojen yhteisen menneisyyden ja pyrkimyksen yhteiseen tulevaisuuteen.¹³³

Teoriassa myös kulttuuritoimikunnan Suomen osastolla oli mahdollisuus vaikuttaa sopimuksen sisältöön, sillä F. A. Heporauta kuului opetusministeri Oskari Mantereen nimittämään ryhmään, joka käsitteli Unkarin tarjoamaa ehdotusta. Antti Kukkosen tultua opetusministeriksi Heporauta sai tehtäväkseen luonnostella Suomen vastaehdotuksen opetusministeriössä suoritettavaa loppusilausta varten. Sopimusten valmisteluun osallistuivat Heporaudan lisäksi Helsingin yliopiston kansleri Hugo Suolahti ja professorit Artturi Kannisto, Viljo Tarkiainen sekä A. M. Tallgren.¹³⁴ Käytännössä kulttuuritoimikunnan Suomen osaston vaikuttamismahdollisuudet olivat kuitenkin pienet, sillä Unkarin tekemään ehdotukseen tehtiin vain vähän muutoksia, ja nekin heimotyölle vastakkaiseen suuntaan, kuten heimopäivän vietossa kävi. Heporauta olikin hieman pettynyt siihen, että niin suomalais-unkarilaisessa kuin suomalais-virolaisessa kulttuurisopimuksessa oli korostunut vuorovaikutus

---

unkarilaisia kohtaan: ”Toisaalta sopimusta myös kritisoitiin ja perusteluina käytettiin mm. epäilystä unkarilaisten dominaatiosta sopimuksen sisällöstä päätettäessä.” Oikarin väittäämä tuntuu oudolta erityisesti siksi, että Heporauta otti itsekin osaa sopimustekstien valmisteluun.

¹³² Országgyűlés Képviselőházának Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a Rómában 1935. évi február hó 16. napján kelt magyar-olasz kulturális egyezmény becikkelyezéséről, 199–205; Országgyűlés Képviselőházának Irományai 1935, 1. kötet, Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Bécsben 1935. évi március hó 4. napján kelt magyar-osztrák egyezmény becikkelyezéséről, 216–222; Törvényjavaslat a szellemi együttműködés tárgyában Berlinben 1936. évi május hó 28. napján kelt magyar-német egyezmény becikkelyezéséről, 25707/936, K636-1932–1936-65-234, MOL.

¹³³ Liite 2.

¹³⁴ Opetusministeri Antti Kukkosen kirjelmä ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM; Heporauta 1938b, 34.

tieteellisen työn aloilla käytännöllisen ja kansanvaltaisemman sivistystyön kustannuksella, jota Suomessa oli pidetty suuressa arvossa.¹³⁵

Täysin huomioitta ei ruohonjuuritason heimotyö kuitenkaan jäänyt. Sopimuksen kolmannessa artikkelissa hallitukset sitoutuivat antamaan tukea Suomalais-ugrilaisille kulttuurikongresseille ja vakiinnuttamaan tavan, jonka mukaan vuosittain lokakuun kolmantena lauantaina kouluissa varattaisiin yksi tunti heimokansoille. Tässä kohdin Unkari olisi halunnut korostaa heimopäivän viettoä vielä enemmän, jolloin kouluissa olisi määrätty vietettäväksi oppitunnin lisäksi myös heimopäivän juhlallisuuksia.¹³⁶ Tähän Suomen opetusministeriö ei kuitenkaan voinut suostua, sillä suomalaisten tuli ottaa huomioon myös maan ruotsinkielinen väestönosa. Täten heimopäivän juhlallisuuksien vietto piti pitää vapaaehtoisena, joten se jäi pois lopullisesta sopimuksesta ja korvattiin niin ikään unkarilaisten ehdottamalla Unkarin ja Suomen kansallisten juhlapäivien vietolla.¹³⁷ Tosin näinkin ilmaistua heimopäivän viettoä F. A. Heporauta piti sopimuksen yhtenä tärkeimmistä kohdista, sillä sen mukaan nuoret voitaisiin kasvattaa ”kulttuurisopimusten mukaisesti alusta alkaen heimotyöhön.” Toisaalta kansallispäivien juhlistamisen sisällyttäminen sopimukseen merkitsi sitä, että sukulaiskansojen muistaminen ei jäänyt vain heimopäivien varaan.¹³⁸

Heimotyön kannalta voi pitää tärkeänä myös oppikirjojen tarkastusta koskevaa kohtaa, sillä kulttuuritoimikunnan tavoitteena oli nostattaa heimohenkeä juuri nuorison keskuudessa. Kulttuurisopimuksen mukaan kunkin maan oppikirjoissa tuli kiinnittää huomiota heimokansojen kulttuuriin, elämään ja oloihin, jonka lisäksi nämä osuudet tuli olla ystävällisessä hengessä kirjoitetut.¹³⁹ Oppikirjojen tarkastaminen oli tuolloin yleistymässä oleva tapa, ja Suomen ja Unkarin välillä tarkistus oli jo käynnissä. Molemmissa maissa asiaa hoiti opetusministeriö, mutta myös Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta osallistui työhön. Suomen osasto oli esimerkiksi lähettänyt oppikirjoja Unkariin tarkastettavaksi, ja aikoi pyytää vastaavia kirjoja Suomeen tarkastusta varten.¹⁴⁰

---

¹³⁵ Heporauta 1938a, 3–5.

¹³⁶ Liite 1 ja 2.

¹³⁷ Opetusministeri Antti Kukkosen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM; Fenno-Ugrica V B 1936, 435. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Unkarin osasto oli tehnyt kansallispäivien vietosta ehdotuksen Tallinnan kulttuurikongressissa 1936.

¹³⁸ Vitéz Nagy Iván Külügyminiszternek, 20.10.1936, 26755/936, K636-1932-1936-93-4, MOL; Heporauta 1938a, 3.

¹³⁹ Liite 2.

¹⁴⁰ Aleksander Weiderma Haridusministeeriumile 20.10.1937, 4402.1.19, ERA; Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjun yhteisen kokouksen ptk. 28.6.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Elemér Virányin kirje ”Heimoveljelle” [luultavimmin Väinö Musikka tai F. A. Heporauta] 1.11.1936, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA,

Suomalaisissa maantiedon ja historian oppikirjoissa Unkaria koskevat tiedot olivat yleisesti hyviä, vaikkakin kirjojen kuvitus oli painottunut paimentolaisromantiikkaan kaupunkien kustannuksella. Unkarilaisissa oppikirjoissa heimomaiden käsittely taas ei ollut kovin kattavaa. Iván Nagy'in mielestä se tekikin mielen enemmän murheelliseksi kuin iloiseksi, sillä kyse oli vain muutamista riveistä, minkä lisäksi suomalaisista kaupungeista käytettiin useimmiten ruotsalaisia ja virolaisista kaupungeista saksalaisia nimityksiä. Myös professori Lauri Kettunen havaitsi unkarilaisissa oppikirjoissa runsaasti virheellistä tietoa, vaikka useat esitykset olivatkin asiallisia.¹⁴¹

Se, mikä loppujen lopuksi teki kulttuurisopimuksista heimotyön kannalta erityisen merkittävän, ei sinällään ollut sopimuksen sisältö, vaan se, että ennen kulttuurisopimusten solmimista yksityisten harrastajien varassa ollut toiminta sai nyt valtiovallan virallisen hyväksynnän ja tuen. Näin ollen heimomaiden välillä oli mahdollista toteuttaa sellaisia tehtäviä, joihin järjestöjen voimavarat eivät aiemmin olleet riittäneet.¹⁴² On kuitenkin hyvä tuoda esille, että valtion tuki kulttuurisuhteille tai heimotyölle ei kuitenkaan ollut edes sopimusten tekemisen jälkeenkään täysin taattu, sillä sopimuksessa käytettiin epämääräisiä ilmaisuja, kuten ”hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksien mukaan” tai ”pyrkivät lisäämään.” Hallitukset sitoutuivat kuitenkin vakinaistamaan stipendien myöntämisen tieteilijöille vastavuoroisuuden perusteella, minkä asian yhteydessä kulttuurisopimus oli alun alkaen tullut esille, sillä vaihtojärjestelyihin oli 1930-luvun puolivälissä tullut epäselvyyksiä.

Kuten edellä on tullut ilmi, stipendiaattienvaihdosta oli sovittu keväällä 1930 kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsbergin Pohjois-Euroopan matkan aikana, ja tarkoitusta varten oli Unkarissa, Virossa ja Suomessa perustettu kansalliset komiteat koordinoimaan vaihtoa. Unkari oli tarjonnut Suomelle ja Virolle yhteensä kolme stipendiä, joista niin sanottu suurempi stipendi oli tarkoitettu professorille tai lehtorille yhden vuoden oleskelua varten ja kaksi pienempää stipendiä opiskelijoille unkarilaisessa yliopistossa opiskelua varten. Suomalaiset olivat pääsääntöisesti käyttäneet

---

KA; Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 16.9.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; K66-1937-III-6/a-295, MOL. Unkari kiinnitti erityistä huomiota koulukirjojen tarkastamiseen, ja maan ulkomaille lähteneet stipendiaatit hoitivat myös kohdemaan koulukirjen tarkastusta. Edellä mainittu mappi osoittaa, että Suomi ja Viro olivat lopulta melko pieniä tekijöitä Euroopan suurten valtioiden rinnalla Unkarin kansainvälisissä kulttuurisuhteissa.

¹⁴¹ Elemér Virányin kirje ”Heimoveljelle” [luultavimmin Väinö Musikka tai F. A. Heporauta] 1.11.1936, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Nagy 1936, 47–48. Heimotyö 1943, Katsaus Suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1942–31.5.1943, 101.

¹⁴² Heporauta 1938a, 3–5.

suurta ja toista pientä stipendiä, mutta virolaiset vain pientä.¹⁴³ Unkarin kirkollis- ja opetusministeriö perusteli kahden stipendin myöntämistä Suomelle sillä, että se oli vastapalvelus Suomen ylläpitämästä unkarin kielen lehtoraatista Helsingin yliopistossa.¹⁴⁴

Virolaiset kuitenkin vaativat lukuvuodeksi 1935–36 oikeutta suuren stipendin käyttöön. Heidän mukaansa Kunó Klebelsbergin käynnin aikana oli sovittu, että se kuuluisi joka viides vuosi virolaiselle tutkijalle, ja professori Andrus Saareste oli jo valmistautunut Unkarin-matkaa varten. Suomen tai Unkarin opetusministeriöissä ei kuitenkaan oltu tietoisia tästä sopimuksesta, joten paikka laitettiin Suomessa hakuun ja stipendi myönnettiin professori Lauri Kettuselle.¹⁴⁵ Toisaalta unkarilaisia harmitti stipendiaattien vaihdossa se, että heidän oppineidensa oleskelu Suomessa ei ollut lainkaan taattua, vaikka Suomi olikin tarjonnut joka vuosi yhden stipendin. Helsingin yliopiston konsistori olisikin halunnut tarjota unkarilaiselle tieteenharjoittajalle stipendin vain kerran kolmessa vuodessa, ja virolaiselle kahtena vuotena peräkkäin. Unkarilaiset tutkijat eivät myöskään saaneet Virosta yhtäkään stipendiä.¹⁴⁶

Suomen opetusministeriössä taas oli valiteltu sitä, että sen tarjoama 15 000 markan suuruinen stipendi unkarilaiselle tutkijalle viiden kuukauden oleskelua varten oli houkutellut vain nuoria tutkijoita. Ministeriön arvion mukaan apurahan määrä oli ilmeisesti ollut aivan liian pieni varsinaiseksi tutkija-apurahaksi, eikä sitä ollut ehkä sellaiseksi Unkarissa miellettykään. Näin ollen opetusministeriön mielestä olisi tärkeätä saada Unkaria varten tarkoitettu tutkijastipendi kulttuurisopimuksen yhteydessä korotetuksi, sillä jos apuraha korotettaisiin riittävän suureksi, siihen voisi ilmoittautua pätevä tiedemies,

---

¹⁴³ F. Linnus K. Koljole, 24.4.1936, 3699.1.2, EAA; Haridus- ja sotsiaalministeerium Oskar Looitsale 23.9.1930, 3699.1.2, EAA. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjulla pidetyn kokouksen ptk. 28.6.1935, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA.

¹⁴⁴ V. a. asianhoitaja J. Nyssösen kirjelmä ulkoasianministeriölle 3.5.1935 nro 747, Unkarilaiset stipendit suomalaisille, 46 N Unkari, UM; Kansliapäällikkö Br. Kivikosken kirjelmä opetusministeriölle 25.9.1935, Unkarilaiset stipendit suomalaisille, 46 N Unkari, UM.

¹⁴⁵ Suomensuomen Unkarin Helsingin-lähetystön kirjelmästä ulkoministeri Hjalmar Procopélle 16.7.1930, Unkarilaiset stipendit suomalaisille, 46 N Unkari, UM; Osastopäällikkö P. Pajula Budapestin lähetystölle 3.5.1935, 46 N Unkarin stipendiaatit, UM. Professori Lauri Kettunen oli kuitenkin valmis tarvittaessa luopumaan stipendistään, jotta professori Andrus Saareste pääsisi lähtemään matkaan. Lopulta Unkarin kirkollis- ja opetusministeriö kuitenkin tarjosi professori Saarestelle ylimääräisen stipendin, joten molemmat professorit pääsivät Unkariin.

¹⁴⁶ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Punkaharjun yhteiskokouksen ptk. 28.6.1935, SUKA, KA; Luonnos Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan kirjeeksi opetusministeriölle maaliskuussa 1936, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; Heimotyö 1938, 65.

jolta voisi vastapalveluksena pyytää esimerkiksi luentosarjan tai erillisten luentojen pitoa.¹⁴⁷ Osin samaa ajateltiin luultavimmin Unkarissakin, sillä Lauri Kettusen mukaan Unkarin opetusministeriössä pohdittiin vuonna 1935 koko suuren stipendin lakkauttamista, jos siihen ei ilmestyisi pätevää hakijaa.¹⁴⁸

Kulttuurisopimuksen aiheuttamat velvoitteet Suomelle eivät olleet maan henkiset ja aineelliset voimavarat huomioonottaen ylivoimaisia. Näin ollen opetusministeriön tekemät muutokset Unkarin tarjoamaan sopimukseen eivät olleet suuria. Kuten mainittua heimopäivän viettäminen supistui pelkän sukulaiskansoja koskevan oppitunnin pitämiseen lokakuun kolmantena lauantaina. Ohjelma suomalais-ugrilaisten kansojen menneisyyden tutkimiseksi tuli unkarilaisten ehdotuksessa toteuttaa sopimuksen nojalla perustettavan uuden seuran toimesta. Suomalaisten mukaan uusi tieteellinen seura oli kuitenkin tarpeeton, sillä Suomessa toimi jo vanhastaan Suomalais-ugrilainen Seura, jonka yksinomaan tieteellinen tarkoituksena oli toinen kuin unkarilaisten ehdottaman seuran. Mainittu ohjelma voitaisiin opetusministeriön mukaan toteuttaa paremmin sopimuksen nojalla perustettavan sekakomitean toimesta, joka voisi käyttää apunaan tieteellisten seurojen asiantuntemusta.¹⁴⁹

Niin ikään kahdeksannessa artiklassa oleva kohta kirjojen kääntämisestä olisi Suomen opetusministeriön mukaan tehtävä niin, että kääntäjien hankkiminen ja käännättämistoiminta yleensä olisi jätettävä sen maan huoleksi, jonka kieleen teos käännetään.¹⁵⁰ Käännöstoiminnan suhteen tilanne Suomen ja Unkarin välillä maailmansotien välisenä aikana oli se, että Suomessa käännettiin selkeästi enemmän unkarilaista kirjallisuutta kuin suomalaista Unkarissa. Suomi olikin yksi unkarilaisen kirjallisuuden tärkeimmistä vientimaista.¹⁵¹ Myös teatteriesitysten suhteen tilanne oli Suomen kannalta epätasapainoinen, sillä Unkarin kansallisteatteri oli esittänyt siihen mennessä vain yhden ainoan suomalaisen näytelmän, kun taas Suomessa oli esitetty useita unkarilaisia teatterikappaleita. Opetusministeriön mukaan Suomen hallituksella tuskin olisi keinoja suoranaisin toimenpitein suosia

---

¹⁴⁷ Opetusministeri Antti Kukkosen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, Suomen hallitus tarjosi saman suuruisen stipendin myös Ranskalle, Saksalle ja Virolle. Samaan aikaan Unkari myönsi vuosittain yhdelle suomalaiselle tutkijalle 1000 dollarin suuruisen stipendin 10 kuukauden oleskelua varten Unkarissa sekä toiselle vapaapaikan Eötvös-kollegiumissa ja 40 pengön suuruiset päivittäiset taskurahat.

¹⁴⁸ Kettunen 1960, 278.

¹⁴⁹ Opetusministeri Antti Kukkosen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵⁰ Opetusministeri Antti Kukkosen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵¹ Varpio & Szopori Nagy 1986, 15.

unkarilaisia teatterikappaleita tai elokuvia Unkarin ehdottamalla tavalla, mutta sitä vastoin hallituksella oli mahdollisuus niitä kuitenkin suositella.¹⁵²

Vaikka Suomen vastaehdotus Unkarilta kesäkuussa 1936 saatuun sopimusehdotukseen valmistui helmikuussa 1937, virallinen vastaehdotus Unkariin lähti kuitenkin vasta huhtikuun alussa.¹⁵³ Suomen ulkoministeriössä oltiin nimittäin kevään kuluessa tultu siihen tulokseen, että koska Suomen, Unkarin ja Viron välillä tekeillä oli kolme samansuuntaista sopimusta, oli ne yhdistettävä yhdeksi kolmenkeskiseksi sopimukseksi. Tämän monenkeskisen sopimuksen luonnoksena toimisi Suomen vastaehdotus Unkarille ja opetusministeriön tekemä ehdotus Viron kanssa tehtäväksi sopimukseksi. Ulkoministeriö ei kuitenkaan sen tarkemmin perustellut uutta tavoitettaan, eikä muistakaan lähteistä löydy viitteitä niistä syistä, jotka saivat ulkoministeriön kannattamaan kolmenkeskistä sopimusta. Ajateltiinko Suomessa kenties, että kolmenkeskinen sopimus olisi korostanut kulttuurisopimusten merkitystä ja Suomen rauhanomaista puolueettomuuslinjaa? Olli Jalonen on kytkenyt Suomen vuoden 1937 kulttuurisopimukset sekä Puolan kanssa vuonna 1938 solmitun kulttuurivaihtoa koskevan pöytäkirjan osaksi maan turvallisuuspolitiikkaa ja käsittänyt ne kyseessä olevien maiden yhtenäisyyden osoitukseksi Neuvostoliittoa vastaan. Tälle henkiselle reunavaltiosuuntaukselle ei kuitenkaan löydy tukea arkistolähteistä.¹⁵⁴

Unkarin kirkollis- ja opetusministeriö ei kuitenkaan pitänyt kolmenkeskistä sopimusta suotavana, koska ministeriön mukaan Unkarin suhteet Suomeen olivat erilaiset kuin sen suhteet Viroon, ja näin ollen kolmen maan välistä sopimusta olisi vaikeaa tehdä.¹⁵⁵ Vaikka unkarilaisilla oli kolminkeskisestä sopimuksesta kieltäytymiseen selkeä peruste, vaikuttaa heidän kantansa hieman oudolta siinä valossa, että alun perinhän se tarjosi Suomelle ja Virolle lähes identtistä sopimusta.¹⁵⁶ Kun myös Virolta tuli kieltävä vastaus kolmenkeskiseen sopimukseen, jäi Suomen ehdotus vaille kannatusta. Ulkoministeriö piti kuitenkin tärkeänä, että niin Suomen ja Unkarin kuin Suomen ja Vironkin väliset sopimukset

---

¹⁵² Opetusministeri Antti Kukkosen kirje ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM; Nagy 1939, 64.

¹⁵³ Valtioneuvoston esittely Tasavallan presidentille 5.2.1937, Suomen ja Unkarin välistä kulttuurisopimusta koskeva selvitys, 46 E Unkari I, UM; Ulkoministeriön jaostopäällikön E. Lundströmin kirjelmä Suomen Tallinnan-lähetystölle 11.2.1937 nro 1954, 46 E Unkari I, UM; Ulkoministeriön osastopäällikkö P. Pajulan kirjelmä Budapestin lähtystölle 3.4.1937 nro 4331, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵⁴ Ulkoministeriön osastopäällikkö P. Pajulan kirjelmä Budapestin lähtystöön 3.4.1937 nro 4331, 46 E Unkari I, UM; Jalonen 1985, 26–33, 121.

¹⁵⁵ V. a. asianhoitaja J. Nyssösen kirjelmä opetusministeriölle 26.4.1937 nro 796, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵⁶ R. Jöffert Välisministeriumi poliitilisele osakonnale 10.6.1936 no 10, 957.5.921, ERA.

olisivat mahdollisimman pitkälle yhteneväisiä, minkä johdosta se teki vielä pieniä muutoksia omaan vastaehdotukseensa loppukevällä 1937.¹⁵⁷

Kun unkarilaiset halusivat syyskuun lopulla lisätä sopimukseen vielä yhden aivan uuden artiklan, nousi sopimuksen artiklamäärä 16:een. Tämä uusi artikla koski urheilua, ja siinä molemman maan hallitukset lupasivat edistää ja helpottaa maiden välistä urheilullista yhteistyötä. Saman lisäyksen unkarilaiset tekivät myös unkarilais-virolaiseen kulttuurisopimukseen, joten sinänsä kyse ei ollut vain Suomen maineesta urheilun suurvaltana. Tämän lisäksi unkarilaiset halusivat sopimuksen toimeenpanoa varten perustettavaan sekakomiteaan vielä ulkoministeriön edustajan opetusministerin ja tämän valtuutetun sekä toisen maan lähetystön edustajan lisäksi.¹⁵⁸ Suomen opetus- tai ulkoministeriöllä ei ollut mitään tällaista järjestelyä vastaan, joten opetusministeri Uno Hannula oli valmis matkustamaan Budapestiin allekirjoittamaan Suomen ja Unkarin välisen kulttuurisopimuksen 22.–25. lokakuuta 1937 kestäväällä vierailullaan.¹⁵⁹

3.3 Kulttuurisopimukset autoritarismin ja parlamentarismin tirkistelyreikinä

Tarkasteltaessa Suomen ja Unkarin poliittista kehitystä oli se etenkin 1930-luvulla vastakkaista: Suomi meni vasemmalle ja päättyi vasemmiston sekä keskustan punamultahallitukseen, Unkari taas meni yhä vanhoillisempaan suuntaan, ja maa eteni ennemminkin kohti kansallissosialismia kuin demokratiaa. Näin ollen suomalainen vasemmisto suhtautui karsaasti Unkarin valtionhoitaja Miklós Horthyn vanhoilliseen hallintoon. Horthyn hallinto oli porvarillinen demokratia, jossa oli autoritatiivisia elementtejä. Fasistinen se ei kuitenkaan ollut, sillä siltä puuttui muun muassa virallinen ideologia, yksipuoluejärjestelmä ja parlamentarismin lakkauttaminen sekä yhteiskuntaa pelossa pitävä aseellinen terrori. Suomalaisten Unkari-myönteisyys kasvoi, kun liikuttiin puoluekartalla oikealle, mutta unkarilaisen konservatiivisuuden aste herätti Vesa Vareksen mukaan Suomen oikeistolaisissakin useimmiten ihmetystä. Maalaisliitto taas suhtautui unkarilaisiin kuin heimokansaan. Mutta kaiken kaikkiaan, jos Unkarista oltiin kiinnostuneita, poliittista mallia maa ei Suomelle tarjonnut. Kritiikki

---

¹⁵⁷ Ulkoministeriön osastopäällikkö P. Pajulan kirjelmä Budapestin lähetystölle 31.5.1937 nro 6778 ja liitteenä oleva sopimusteksti, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵⁸ R. Jöffert Välisministeriömi poliitilise osakonna lepingute büroole, 24.9.1937, 957.5.921, ERA; Tauno Sutisen kirjelmä ulkoministeriölle 24.9.1937 nro 1529, 46 E Unkari I, UM.

¹⁵⁹ Ulkoasianministeriön sähkösanoman jäljennös 1.10.1937 nro 152, 46 E Unkari I, UM.

Unkarin autoritaarista hallintoa kohtaan pysyi kuitenkin asiallisena ja se pulpahti harvoin näkyvästi esiin.¹⁶⁰

Kun Suomen ja Unkarin välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä tuli eduskunnassa käsittelyyn joulukuussa 1937, ei se herättänyt poliittisia intohimoja suuntaan tai toiseen. Sopimuksesta ei nimittäin käyty keskustelua lainkaan, vaikka kyse oli Suomen kautta aikain ensimmäisestä kulttuurisopimuksesta. Ehkä hallituksen esitys koettiin jo valmiiksi puiduksi. Toisaalta keskusteluhaluukkuuden vähyyteen on saattanut vaikuttaa myös väsymys, sillä sopimus tuli esille täysistunnon lopulla noin kello 22 aikaan.¹⁶¹

Sen sijaan, kun Viron kanssa tehty sopimus tuli käsittelyyn maaliskuussa 1938, lausuttiin myös Suomen ja Unkarin välisestä sopimuksesta muutama sana. Kokoomuksen Edwin Linkomies otti ilolla vastaan molemmat sopimukset, eikä myöskään Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) Kaarlo Kares asettunut vastustamaan sopimuksia. Kares kuitenkin piti niin suomalais-unkarilaista kuin suomalais-virolaista kulttuurisopimusta vain ”kohteliaisuuden paperina” ja sopimuksia sinänsä hyödyttöminä, sillä kielisukulaisuus itsessään teki esimerkiksi oppituulien perustamiset yliopistoihin tärkeäksi. Unkarin kanssa tehtyä sopimusta hän piti suhteessa Viron kanssa tehtyyn sopimukseen jokseenkin toisarvoisena. Loppujen lopuksi Kares oli kuitenkin mielissään, että Suomen ”fasisminvastainen kansanrintama” oli tehnyt ensimmäiset kulttuurisopimukset juuri Unkarin ja Viron kanssa, joista varsinkin Viroa hallittiin hänen mukaansa fasististen periaatteiden mukaan. Näitä periaatteita Kareskin tunnusti noudattavansa, ja hän toivoikin, ”että näin auenneesta pikkuisesta tirkistysreiästä meillekin pilkahtaisi jokin näkemys siitä kulttuurimaailmasta, mikä on kansainliiton paperisen Kiinan muurin ulkopuolella.”¹⁶²

Siinä missä Kaarlo Kares ihannoi fasismia ja autoritaarista hallintoa, edustivat Unkarin parlamentissa puhuneet opposition edustajat täysin vastakkaista mielipidettä, ja asia tuotiin esille myös Suomen kanssa allekirjoitetun kulttuurisopimuksen yhteydessä. Esimerkiksi Hitlerin hallintoa vieroksunut legitimistien kreivi György Apponyi valitti, että Unkarin hallitus oli vaientanut julkisen kritiikin

---

¹⁶⁰ Vares 1998, 56–62; Vares 2003, 252–257; Romsics 2005, 133–134, 235.

¹⁶¹ Valtiopäivät 1937, Pöytäkirjat II, Ehdotus Unkarin kanssa henkisestä yhteistyöstä tehdyn sopimuksen hyväksymisestä 14.12.1938, 2167.

¹⁶² Valtiopäivät 1938, Pöytäkirjat I, Ehdotus Viron kanssa henkisestä yhteistyöstä tehdyn sopimuksen hyväksymisestä 11.3.1938, 180–182.

Unkarin ja Saksan välisestä kulttuurisopimuksesta ulkopoliittisiin syihin vedoten.¹⁶³ Nimittäin jo Puolan, Italian, Itävallan ja Saksan kanssa solmitut kulttuurisopimukset olivat nostaneet Unkarin opposition edustajien suunnalta kritiikkiä Unkarin hallituksen toimia kohtaan. Esimerkiksi sosiaalidemokraattien Anna Kéthly oli kritisoinut Unkarin sopimuskumppanien epädemokraattista hallintoa. Hän oli myös vaatinut, että Bálint Hóman ei matkustaisi Saksaan solmimaan kulttuurisopimusta. Kéthlyn ja sitoutumattoman Ferenc Rajnissin mukaan Unkarin solmimissa kulttuurisopimuksissa ei ollut kyse niinkään henkisestä yhteistyöstä tai kulttuurista, vaan nimenomaan politiikasta: sopimukset olivat syntyneet ja tulivat liikkumaan poliittisella tasolla.¹⁶⁴

Esitettyyn kritiikkiin Unkarin aiemmista kulttuurisopimuksista opetusministeri Bálint Hóman vastasi kieltämällä kulttuurisopimusten poliittisen merkityksen, olihan esimerkiksi Suomen hallitus maailmankatsomukseltaan erilainen kuin Unkarin, eikä se estänyt maita solmimasta kulttuurisopimusta. Suomen ja Viron kanssa solmitut kulttuurisopimukset toimivat Hómanille todisteena myös siitä, että henkinen yhteistyö oli mahdollista sellaistenkin kansojen kanssa, jotka olivat toisistaan kaukana, ja joilla ei itse asiassa ollut minkäänlaista taloudellista, poliittista tai muuta etujen yhteisyyttä kuin ystävyys. Antamalla kulttuurisuhteille sopimusten avulla raamit, estettäisiin Hómanin mukaan myös mahdollisuus poliittisluontoisiin väliintuloihin, sillä kulttuuri piti pitää politiikasta erillään, ja se, että kulttuurisuhteet toisivat mukanaan poliittisia vaikutteita oli estettävä.¹⁶⁵

Edellä esille tuodun huomioon ottaen parlamentaarisen Suomen kanssa solmittu sopimus henkisestä yhteistyöstä sopi siis mainiosti niin Unkarin hallitukselle kuin oppositiolle. Suomea vastaan ei esitetty kritiikkiä missään piirissä, päinvastoin. Unkarissa Trianonin jälkeen tutuksi tullutta toteamusta ”kis nép, nagy kultúra” (pieni kansa, mahtava kulttuuri) sovellettiin myös Suomeen.¹⁶⁶ Kreivi György Apponyi olikin erityisen ilahtunut siitä, että Unkari oli solminut kulttuurisopimuksen juuri Suomen kanssa: maa ei ollut autoritaarisesti tai äärioikeiston taholta hallittu, vaan parlamentaarinen demokratia, kuten Unkarikin perustuslaillisesti oli. Hän myös painotti, että Unkari voisi oppia Suomelta paljon, sillä olivathan suomalaiset juuri kulttuurin avulla pitäneet yllä kansallista itsetietoisuuttaan Venäjän

¹⁶³ Országgyűlés képviselőhazának naplója 1937, 16. kötet, 264. gyűlés 14.12.1937, 300.

¹⁶⁴ Országgyűlés képviselőhazának naplója 3. kötet 1936, 35. gyűlés 18.6.1935, 87–89; Országgyűlés képviselőhazának naplója 1936, 8. kötet, 133. gyűlés 20.5.1936, 69; Országgyűlés képviselőhazának naplója 10. kötet 1936, 160. gyűlés 17.11.1936, 166–167.

¹⁶⁵ Országgyűlés képviselőhazának naplója 1937, 16. kötet, 264. gyűlés 14.12.1937, 300–301.

¹⁶⁶ Országgyűlés képviselőhazának naplója 1937, 16. kötet, 263. gyűlés 10.12.1937, 292; T. Kiss 2002, 33.

painostuksen alla, ja nyt siitä oli tullut moderni kulttuurivaltio. Samaten Suomen tekemät sosiaaliset reformit olivat hänen mukaansa omaa luokkaansa, ja maalla oli ulkopoliitikassaan vain ystäviä.¹⁶⁷

Myös entinen ministeri Emil Nagy, joka oli juuri ennen kulttuurisopimuksen allekirjoitusta perustetun Unkarilais-suomalaisen Seuran puheenjohtaja, näki Suomessa esikuvan aineksia. Suomessa vallitsi Nagy'in mukaan sellainen itsevarmuus, idealismi ja optimismi, josta tulisi ottaa mallia. Unkarilaisten keskuudessa taas vallitsi hänen mukaansa mielentila, että mitään suurta ei kannattanut aloittaa, sillä se ei kuitenkaan onnistuisi. Tämä kyynisyys ja letargia oli levinnyt myös kysymykseen revisiosta. Unkarin kulttuuripolitiikan ensimmäisenä tehtävänä tulikin Nagy'in mukaan olla tämän mielentilan poistaminen suomalaisen mallin mukaisesti, jotta unkarilaiset alkaisivat taas uskoa optimistisesti tulevaisuuteen.¹⁶⁸ Tosin Nagy'in painottama Suomen esimerkki, jota julkisuudessa pidettiin yllä erityisesti talvisodan ihmeen jälkeen, jäi Unkarissa lopulta pelkäksi fraasiksi.¹⁶⁹

Kun Suomessa lehdistö keskittyi syksyllä 1937 lähinnä kulttuurisopimusten sisällön käsittelyyn ja opetusministeri Uuno Hannulan kokemuksiin Unkarin-matkalta, nähtiin sopimukset Unkarissa myös hieman laajemmassa kontekstissa. Hallitusta lähellä olevan *Esti Újság*in pääkirjoituksessa Suomen ja Unkarin välisen kulttuurisopimuksen parlamenttikäsittelyn jälkeen todettiin, että ikuinen rauha, Kansainliitto ja kollektiivisen turvallisuuden utopia oli haihtunut. Jäljelle oli jäänyt henkinen työ ja tiede, joka voisi yhdistää valkoisen ihmiskunnan maita. Kulttuurisopimusten tarkoituksena olikin kansojen lähentäminen toinen toisiinsa, mutta ei antaa toisten kansojen kaataa ”vieraita ideoita” Unkariin, vaan jatkaa henkistä yhteistyötä eurooppalaisten valtioiden kanssa ja avata unkarilaisille kyvyille ovia maailmassa.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Országgyűlés képviselőháznak naplója 1937, 16. kötet, 264. gyűlés 14.12.1937, 298–299.

¹⁶⁸ Országgyűlés képviselőháznak naplója 16. kötet 1936, 263. gyűlés 10.12.1937, 294.

¹⁶⁹ Tervonen, 1944a, 72.

¹⁷⁰ R. Jöffert Válsministeriumi poliitilisele osakonnale 16.12.1937, nr 239, 1108.1.980, ERA; Nagy 1935, 361. Tämän kirjoittajalla ei ollut mahdollisuutta tutustua alkuperäiseen *Esti Újság*in tekstiin, vaan Viron Budapestin-lähetystön tekemään käännökseen. Myös Ivan Nagy oli painottanut kahdenvälisen kulttuurisopimusten solmimisen perusteena laajojen kansankerrosten lähentämistä toisiinsa. Ks. suomalaisten lehtien kirjoittelusta esim. Heimorakkaus Unkarissa syvää ja aktiivista, Ilkka 31.10.1937 sekä Oppivelvollisuutta pyritään Unkarissa nykyisestäään laajentamaan, Suomen Sosiaalidemokraatti 31.10.1937.

4 Henkinen yhteistyö Suomen ja Viron suhteiden pelastajaksi

4.1 Suomen ja Viron 1930-luvun kitkaiset suhteet

Kun Suomen opetusministeriö oli hallituksenvaihdoksen jälkeen saanut rattaat jälleen pyörimään syksyllä 1936, nousi ministeriössä esille ajatus myös Viron kanssa solmittavasta henkistä yhteistyötä koskevasta sopimuksesta. Opetusministeri Antti Kukkosen aikeissa oli tarjota kulttuurisopimusta Virolle heti sen jälkeen, kun Suomen ja Unkarin väliset sopimusneuvottelut oli saatu ratkaistua. Sopimusehdotus valmistui helmikuussa 1937, mutta virallisesti Suomi tarjosi Virolle kulttuurisopimusta vasta saman vuoden kesäkuussa.¹⁷¹

Se, miksi Suomen hallitus ei tarjonnut Virolle kulttuurisopimusta jo kesällä tai syksyllä 1936, kun molemmat maat kävivät sopimusneuvotteluita Unkarin kanssa, oli osaltaan syynä Suomen kokemattomuus kulttuurisopimusten alalla. Kuten edellisessä luvussa on tullut ilmi, Suomen ulko- tai opetusministeriö eivät olleet juurikaan valmistautuneita Unkarin tarjoamaan sopimusehdotukseen eikä Suomella näytä tuolloin olleen minkäänlaisia suunnitelmia sukulaiskansojen kanssa tehtävien sopimusten varalle. Keväällä 1937 opetusministeriksi noussut Maalaisliiton Uuno Hannula piti kuitenkin tärkeänä, että Suomen ensimmäiset kulttuurisopimukset solmittaisiin juuri sukulaiskansojen kanssa, ja sopimuksista ensimmäinen allekirjoitettaisiin Viron kanssa. Samana vuonna oli nimittäin esillä myös Tšekkoslovakian kanssa solmittava kahdenvälinen kulttuurisopimus ja Pohjoismaiden ja Baltian maiden välinen sopimus.¹⁷² Julkisuudessa keskusteltiin myös Suomen mahdollisesta aikeesta solmia kulttuurisopimus Latvian kanssa, sillä suomalaisia kiinnosti Kuurinmaan rannikolla elävä vähälukuinen liiviläisten kansansirpale. Nämä sopimukset eivät kuitenkaan lopulta toteutuneet.¹⁷³

---

¹⁷¹ Opetusministeri Antti Kukkosen kirjelmä ulkoasiainministeriölle 22.12.1936 nro 2661, 46 E Unkari I, UM; Opetusministeri Antti Kukkosen kirjelmä ulkoasiainministeriölle 15.2.1937 nro 420, 46 E Viro I, UM; F. A. Heporaudan kirje Rakkaalle ystävälle [luultavimmin Aleksander Veiderma] 17.2.1937, 4402.1.57, ERA; Ministeri Hynnisen kirje ulkoasiainministeriölle 3.6.1937 nro 469, 46 E Viro I, UM.

¹⁷² Kansliapäällikkö Br. Kivikosken kirjelmä Tallinnan lähetystölle 13.9.1937, 46 E Viro I, UM; Ensimmäinen kulttuurisopimus, jonka Suomi solmii toisen valtion kanssa allekirjoitetaan t.k. 21–22 p:nä Budapestissa, Helsingin Sanomat 17.10.1937; Baltian ja pohjoismaiden yhteistä kulttuurisopimusta ryhdytään valmistelemaan, Helsingin Sanomat 6.11.1937.

¹⁷³ Kulttuurisopimus Latvian kanssa, Lauri Kettunen, Helsingin Sanomat 19.9.1937; Ks. aiheesta lisää Nygård 1979a. Suomi tuki liiviläisiä rahallisesti osallistumalla liiviläisten kansallistalon rakennuskustannuksiin yhdessä Viron ja Unkarin kanssa. Kansallistalo vihittiin käyttöön elokuussa 1939. Liiviläisiä koskevaa materiaalia on paljon esimerkiksi ulkoministeriön arkistossa 12 M.

Suomen kokemattomuutta vahvempana tekijänä kulttuurisopimuksen myöhäiseen tarjoamiseen, tai ehkä jopa siihen, miksi sopimusta Virolle ylipäänsä tarjottiin, näyttää kuitenkin vaikuttaneen Suomen ja Viron huonot välit juuri 1930-luvun puolivälissä. Maiden suhteet eivät nimittäin olleet niin lämpimät kuin mitä päällepäin annettiin ymmärtää. Esimerkiksi Unkarin Helsingin-lähettilään näkökulmasta Suomen ja Viron välinen ystävyys olikin vain näennäistä.¹⁷⁴ Luultavimmin tästä syystä Virokaan ei toiminut kulttuurisopimuksessa aloitteen tekijänä, vaikka kulttuuri-toimikunnan Viron osasto oli ehdottanut marraskuun 1936 alussa *riigivanem*¹⁷⁵ Konstantin Pätsille, että tämä toimisi aloitteen tekijänä kulttuurisopimuksen suhteen. Viron osaston ehdotus ei olisi voinut tulla pahempaan aikaan, sillä muutamaa päivää myöhemmin Ajan Suunta julkaisi neljän entisen *riigivanemin* Pätsiä kritisoivan kirjoituksen, mikä ei varmaankaan lisännyt hänen haluaan aloitteen tekemiseen kulttuurisopimuksen suhteen.¹⁷⁶ Näin ollen on syytä perehtyä hieman tarkemmin suomalais-virolaisiin suhteisiin, jotta syyt kulttuurisopimuksen synnylle selviäisivät paremmin.

Lähtökohta Suomen ja Viron välisille suhteille maailmansotien välisenä aikana oli se, että Suomenlahden molemmiin puolin oli kaksi tavallista pikkuvaltiota, jotka itsekkäästi ajoivat itselleen parasta politiikkaa, ja pyrkivät tarkkailemaan, että toinen ei pääsisi hyötymään omalla kustannuksella. Virolle Suomi oli tärkeämpi kuin Viro Suomelle, mistä syystä virolaiset olivat halukkaampia tiivistämään yhteistyötä maiden välillä. Viron hallitus halusi esimerkiksi pitää yllä mitä ystävällisimpiä välejä Suomen kanssa siitä huolimatta, että sen pohjoinen naapuri oli suuntautunut Skandinaviaan. Myös Viron sivistyneistö identifioi itsensä Viro–Suomen kuviteltavan kokonaisuuden kautta ilman, että suomalaiset olisivat siitä laajemmin tiedonneet tai olleet valmiita suurempaan lähenemiseen. Virolla ei ollut poliittisesti kuitenkaan juuri mitään tarjottavaa Suomelle, ja toisaalta suomalaiset myös pelkäsivät lähenemisen Viroomin aiheuttavan vaaraa maan omalle turvallisuudelle. Tämän vuoksi Suomella ei

---

¹⁷⁴ Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1936 évről, K63-1937-103-12/1, MOL; Követségitiár id.m.kir.ügylivó Kánya Kálmán m. kir.külgyliminiszter urnak 7.6.1937, 77/pol.1937, K63-1937-103-12/7, MOL; Észország. Politikai összefoglaló jelentés 1935 évről, K63-1936-20-3/1, MOL; Suomalais-virolaiset kulttuurisuhteet, Aino Kallas, Helsingin Sanomat 17.1.1937. Aino Kallaksen mukaan näennäisestä ystävydestä huolimatta Suomen ja Viron välillä on jännitystä, kireyttä, ärtyisyyttä, epäluuloa ja kahnasta

¹⁷⁵ Riigivanem hoiti Virossa pääministerin ja valtionpäämiehen tehtäviä, sillä Virossa puuttui presidentti-instituutio.

¹⁷⁶ Gustav Ollik Riigivanem Konstantin Pätsile ja Haridusministeeriumile 3.11.1936, 4402.1.18; Härra Peaministrile Riigivanema ülesannetes [kopio neljän entisen *riigivaneman* J. Kukkin, A. Piipin, J. Teemantin ja J. Tõnissonin kirjeestä K. Pätsille], 30.10.1936, 1108.1.980; Soome lehtede "sõprus", Uus Eesti 8.11.1936; Nelja riigivanema haawaw märgukiri, Uus Eesti 9.11.1936.

ulkopoliittisesti ollut Viron suuntaa, eikä reunavaltio politiikan jälkeen edes Baltian-suuntaa. Suomelle oli kuitenkin tärkeää, että Viron talous vahvistuisi ja sen valtiollinen asema säilyisi vakaana.¹⁷⁷

Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta oli kiinnittänyt huomiota suomalais-virolaisten suhteiden viikeyteen jo 1920-luvun lopulla, mutta maiden välisten suhteiden aallonpohja koettiin vasta 1930-luvun puolivälissä. Tapahtumaketju alkoi talonpoikaispuolueen Konstantin Pätsin otettua Virossa vallan käsiinsä 12.3.1934. Tämä oli seurausta Viron perustuslaillisesta kriisistä, sillä maasta puuttui vahva valtionpäämiesinstituutio. Oikeistoradikaalinen Viron Vapausoturien Liitto oli hyötynyt kriisistä ja kasvattanut suosiotaan kansan keskuudessa. *Riigivanem* Päts perustelikin valtaannousunsa sillä, että hän tahtoi estää vapausoturien, eli vapsien vallankaappaushankkeen. Ensi töikseen Päts julisti syksyn 1933 uuden perustuslain turvin maahan poikkeustilan ja vangitutti vapsien johtohenkilöt, muiden muassa heidän johtajansa asianajaja Artur Sirkin. Tämän jälkeen Päts peruutti tulevat *riigivanemin* ja *Riigikogun*, eli parlamentin vaalit. Lopulta hän hajotti *Riigikogun* ja lopetti puolueiden toiminnan. Ainoaksi puolueeksi jäi Pätsin ohjailema *Isamaaliit*.¹⁷⁸

Suomen poliittisissa piireissä Konstantin Pätsin autoritaarista hallintoa kritisoitiin vasemmistosta äärioikeistoon, mikä aiheutti jännitystä suomalais-virolaisiin suhteisiin. Kritiikkiin yhtyivät myös kulttuuripiirit. Esimerkiksi Martti Haavion mukaan Päts kulki Mussolinin, Hitlerin ja muiden diktaattoreiden viitoittamalla tiellä.¹⁷⁹ Erimielisyyksiä korosti, tahtoen tai tahtomattaan, molempien maiden sanomalehdistö, sillä virolaiset sanomalehdet vastasivat suomalaisten syytöksiin useimmiten aloittamalla ”suoranaisen kampanjan Suomen sanomalehdistöä vastaan.”¹⁸⁰ Vapsien näkyviä tukijoita, ja sitä kautta myös Pätsin vastustajia olivat erityisesti Isänmaallinen kansanliike ja Akateeminen Karjala-Seura. Kun vapsijohtaja Artur Sirk pakeni tallinnalaisesta vankilasta marraskuussa 1934,

---

¹⁷⁷ Walter Emil s. k. kõv.titkár.id ügyvivó m. kir. külügyminiszteriumnak 27.2.1937, 25/pol.1937, másolat, K63-1937-103-12/1, MOL; Észtorság. Politikai összefoglaló jelentés 1935 évről, K63-1936-20-3/1, MOL; Soome ja Eesti kultuurilisest koostööst, Oskari Mantere, Uus Eesti 26.6.1936; Virolaista suuntautumista Skandinaviaan kulttuuriasioissa, Ajan Suunta 14.12.1937; Karjahärm 2001, 359; Zetterberg 2005, 33. Myös Viro halusi suuntautua Skandinaviaan ja osoituksena siitä kertoo esimerkiksi se, että virolais-ruotsalaiset kulttuurisuhteet tiivistyivät selvästi 1930-puolivälissä samaan aikaan maiden välisen kaupan kasvun kanssa.

¹⁷⁸ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 15.4.1929, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Zetterberg 2005, 23–24; Zetterberg 2007, 548–557.

¹⁷⁹ Martti Haavion kirje Oskar Looritsille, saapunut 22.10.1937, EKMA/EKLA; Karjahärm 2001, 284, 296; Zetterberg 2005, 23–24. Toomas Karjahärmin mukaan termi autoritaarinen kuvaa paremmin Konstantin Pätsin hallintokautta kuin yleisesti Virossa käyttöön tullut käsite ”vaitonainen aikakausi” (vaikiv ajastu), sillä se kuvaa lähinnä poliittista hallintotapaa, eikä ole laajennettavissa yhteiskunnan muille aloille.

¹⁸⁰ Ministeri P. J. Hynnisen raportti 29.12.1935 nro 24, 5 C12, UM.

saapui hän joulukuun alussa IKL:n kansanedustajan Elias Simojoen ja AKS:n nokkamiehen Vilho Helasen avustuksella Suomeen, josta lopulta sai turvapaikan. Suomessa Sirk jatkoi viranomaisille antamistaan lupauksista huolimatta Pätsin vastaista toimintaansa, ja suunnitteli aseellista vallankaappausta vuoden 1935 joulukuuksi. Vaikka kaappaushanke raukesi ilman ensimmäistäkään laukausta, se aiheutti suuren railon suomalais-virolaisiin suhteisiin: Pätsin hallinto ja virolaiset sanomalehdet saivat aiheen syyttää Suomea maan sisäasioihin puuttumisesta, sillä olihan vallankaappaus suunniteltu Suomessa ja suomalaisten tuella. Esimerkiksi kaappaukseen varatut käsikranaatit oli saatu suomalaiselta upseerilta.¹⁸¹

Tallinnan-lähettilään, ministeri P. J. Hynnisen mukaan heimotyö olikin suomalais-virolaiselta osalta vuosien 1935 ja 1936 taitteessa tullut käännekohtaan, ja suomalaisten tuli harjoittaa itsetutkiskelua ja ottaa paremmin huomioon, että heimotyöllä ei ollut menestystä, jos se haluttiin sitoa jommassakummassa maassa sisäpoliittisiin virtauksiin.¹⁸² Suomalaiset estofiilit ja maan valtiojohto reagoivat nopeasti loppuvuoden 1935 tapahtumiin. Suhteiden pelastajaksi perustettiin helmikuussa 1936 Suomalais-virolainen Seura, jotta ”tilapäiset syyt eivät pääsisi kylmentämään Suomen ja Viron kansojen hyviä ja luottamuksellisia suhteita.” Seuran arvovaltaiseen jäsenistöön kuuluivat muun muassa J. K. Paasikivi, Kyösti Kallio, Urho Kekkonen, Martti Haavio ja A. M. Tallgren, mikä korosti sen halua erottautua AKS:laisesta ylioppilasliikkeestä.¹⁸³

Uusi seura työskenteli Suomen ja Viron kansojen hyvien ja luottamuksellisten suhteiden säilyttämiseksi ja lujittamiseksi. Sitä varten se järjesti juhlia ja kokoustilaisuuksia ja muilla sopivilla tavoilla pyrki tutustuttamaan suomalaisia Viroon ja sen kulttuuriin. Myös Virossa luotettiin uuden seuran parantavan maiden välejä ja palauttavan heimotyön oikeille raiteille.¹⁸⁴ Vaikka Suomalais-virolainen seura pyrkikin pysyttelemään erossa politiikasta, sai se vuonna 1937 Viron Helsingin-

---

¹⁸¹ Sahlström 2000, 172–197.

¹⁸² Ministeri Hynnisen raportti 10.2.1936 nro 3, 5 C12, UM.

¹⁸³ Suomalais-Virolaisen Seuran ensimmäinen toimintavuosi 1936, SVSA, SKS/KIA; Luonnos Suomalais-Virolaisen seuran kirjeeksi Helsingin Opettajayhdistykselle 19.9.1936, SVSA, SKS/KIA. Toisaalta seuran perustamista perusteltiin sillä, että kanssakäyminen Viron kanssa oli syventynyt ja saanut uusia muotoja. Työ oli kuitenkin ollut hajanaista, ja oli kaivattu yleistä kansalaisjärjestöä, joka olisi sovelias edustamaan kaikkia kansalaispiirejä, jotka halusivat lähentää kahta heimomaata toisiinsa. Ks. tästä myös Ylönen 1997, 344–346.

¹⁸⁴ Suomalais-Virolaisen Seuran ensimmäinen toimintavuosi 1936, SVSA, SKS/KIA; Suomalais-Virolaisen Seuran säännöt, Suomalais-Virolaisen Seuran arkisto, SKS/KIA; Tartu Üliõpilaskonna Välistoimkond Akadeemilise Hõimuklubi juhatusele 2.3.1936 ja kirjeen liitteenä oleva Uuden Suomen artikkeli 8.2.1936, 1776.1.390, EAA. Seura aloitti loppuvuodesta 1936 muun muassa 10-osaisen Viron kulttuuria esittelevän esitelmäsarjan Yleisradiossa.

lähettiläältä Hannes Rebaselta nuhteita V. J. Sukselaisen seuran keväthuhlassa pitämän puheen vuoksi. Sukselainen oli arvostellut Viron uutta perustuslakia ja ennustanut Viroon uutta sisäpoliittista taistelua. Näin ollen uuteen perustuslakiin luodut odotukset toivat oman lisänsä Suomen ja Viron välisiin jännitteisiin.¹⁸⁵

Vahvimpana siteenä maiden kulttuurisuhteiden ylläpitäjinä ja korjaajina Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan sekä Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston ohella toimi ehkä se nuorten suomalais-virolaisten tutkijoiden ikäpolvi, joka oli luonut keskinäiset ystävyyssteet yliopisto-opiskelun yhteydessä 1920-luvulla. Tähän ikäpolveen kuuluivat esimerkiksi Elsa Enäjärvi-Haavio, Martti Haavio, August Annist, Ants Oras, Oskar Loorits, Virve Kallas, Julius Mägist, Lauri Hakulinen, Gustav Ränk, Eerik Laid ja Kerttu Mustonen, jotka olivat toistensa kanssa läheisessä työ- ja ystävyysuhteessa.¹⁸⁶ Mutta osa tämänkin ryhmän edustajista oli osallisena Suomen ja Viron välisten suhteiden viilenemiseen. Esimerkiksi Martti Haavio julkaisi toimittamassaan *Suomalainen Suomi* -aikakauslehdessä alkutalvesta 1937 kirjoituksen *Viron–Inkerin hätähuuto*. Kirjoituksessaan Haavio peräsi parempaa kohtelua Virossa eläville suomenkielisille ja luterilaisille inkeriläisille. Jos tilanteeseen ei tulisi muutosta, ”koko heimotyö joutuu silloin epävarmalle pohjalle.” Vaikka Viron–Inkerin kysymys oli ollut esillä jo 1920-luvulla, nousi asia suuressa mitassa esille kevään 1936 kuluessa.¹⁸⁷

Viron–Inkeri¹⁸⁸ oli suomalaisille tärkeä suomenkielisen vähemmistön lisäksi myös tieteellisessä mielessä. Koska suomalaisilla tutkijoilla ei ollut pääsyä Neuvostoliitossa sijaitseville inkeriläisalueille, oli Viron–Inkeri näin ollen suomalaisen kansantietouden suurin tietoahta, jossa oli mahdollista tehdä tutkimusta.¹⁸⁹ Martti Haavio oli käynyt kesällä 1936 kansanrunojenkeruumatkalla Viron koillisosassa sijaitsevalla inkeriläisalueella, ja kirjannut päiväkirjaansa useita epäkohtia alueen runsaan tuhatlukuisen suomenkielisen väestön oloissa. Virolaiset olivat muun muassa sakottaneet Narvan suomalais-ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherraa H. K. Erviötä lukukinkereiden pitämisestä ilman lupaa,

---

¹⁸⁵ H. Rebasen kirje Suomalais-Virolaisen Seuran puheenjohtajalle A. M. Tallgrenille 20.5.1937, SVSA, SKS/KIA.

¹⁸⁶ Olesk 2005, 41–42. Tätä nuorten tutkijoiden joukkoa satoi Suomenlahden molemmin puolin myös yhteinen tehtävä, joka oli toimiminen osana kansallisvaltion luomista.

¹⁸⁷ Leeni Vesterisen kirje Kulttuuritoimikunnan Viron osastolle 11.6.1936, 4402.1.48, ERA; Haavio 1937, 3–11; Nygård 1979a, 32–35.

¹⁸⁸ Viron–Inkeri sijaitsi Viron koilliskolkassa kapealla kaistaleella Narvajoen itäpuolella.

¹⁸⁹ Suomen suvun kansojen lujimmat yhdyssiteet jo kaukaisesta muinaisuudesta hengen ja työn elämänaloilla, Helsingin Sanomat 17.10.1937.

kansakoulunopettajia vastaan oli tehty valituksia ja virolaiset olivat yrittäneet lopettaa suomalaisten pyhäkoulutoiminnan.¹⁹⁰

Suomen Tallinnan lähetystön saamien tietojen mukaan suomenkielisiä lapsia oli vanhemmilta kysymättä kirjattu vironkieliseen opetukseen ja suomenkielisiä opettanut opettajatar Lohi oli vasten tahtoaan siirretty Narvaan venäjänkieliseen kouluun. Virolaiset lehdet olivat kuitenkin selittäneet asiat aivan toisin päin, mistä Haavion kirjoituskin oli johtunut.¹⁹¹ Kun virolainen August Annist julkaisi keväällä 1937 *Loomingissa* kirjoituksen Haavion esittämien väitteiden tueksi, kielsi sisäministeri Kaarel Eenpalu lehden toimitusta enää julkaisemasta Annistin kirjoituksia.¹⁹²

Viron viranomaisten kannalta Viron–Inkerin tilanne oli se, että he halusivat virolaistaa Tarton rauhassa sille määrätyn alueen venäjänkielisen väestön. Tätä varten alueelle perustettiin 1920-luvulla vironkielisiä kouluja. Viranomaiset suhtautuivat kielteisesti suomalaisten vaateisiin suomenkielisen asujiston olojen parantamisesta, sillä Viron hallitus piti alueen väestöä vironkielisenä. Kun Viron hallitus vihdoin salli suomenkielisen opetuksen inkeriläisalueiden kouluissa vuonna 1933, alkoivat viranomaiset kuitenkin pian sen jälkeen taas kiristää asiassa otettaan. Tällöin esimerkiksi Herättäjäyhdistyksen Viroon vuonna 1931 lähettämä pappi H. K. Erviö alkoi kohdata vaikeuksia. Näin suomalaiset heimotyöntekijät alkoivat syyttää Viron valtiota sortajaksi, joka halusi sulattaa inkeriläisalueen suomenkieliset Viron valtaväestöön.¹⁹³ Tarton Akateemisen Heimoklubin mukaan Inkerin-kysymykseen oli oman lisänsä antanut myös taloudellisten etujen tavoittelemisen.¹⁹⁴

Suomesta käsin Viron–Inkerin-tilanteen parantamiseksi ei kuitenkaan ollut oikein mitään tehtävissä. Näin ollen Martti Haavion, presidentti Kyösti Kallion ja oikeusministeri Urho Kekkosen mukaan alueen suomenkielisten olot ja sitä kautta myös kiistat maiden välillä tulisikin korjata kulttuurisopimuksen avulla. Niin ikään Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta pyrki ratkaisemaan

---

¹⁹⁰ Eskola 2000, 536–537.

¹⁹¹ V.t. lähetystönavustajan Martti Ingmanin raportti 25.3.1937 nro 9, 5 C12, UM; Martti Haavion kirje Oskar Looritselle, helmikuu 1937, EKMA/EKLA. Tosin Martti Haavio on todennut, että hän olisi voinut peruttaa kirjoituksensa, jos olisi ajoissa saanut tiedon siitä, että kysymys Viron–Inkeristä aiottiin liittää kulttuurisopimukseen.

¹⁹² H. K. Erviön kirje Martti Haaviolle 19.5.1937, SKS/KIA.

¹⁹³ Heporauta 1939a, 31; Pesonen 1952, 269–275; Nygård 1979a, 32–35. Heporaudan mukaan Kalliveren koulussa alkoi kaksikielinen opetus vuonna 1933, kun taas Nygårdin mukaan suomenkielinen opetus alueella alkoi vasta vuonna 1935.

¹⁹⁴ Suomen ja Viron kulttuurisopimusta ja kulttuurisuhteita käsittelevä Tarton Akateemisen Heimoklubin käsin kirjoitettu selostus kulttuurisopimuksesta ja Viron–Inkerin-kysymyksestä, Fenno-Ugria nõukogu koosoleku materjalid 20.2.1937, 4402.1.5, ERA.

Viron–Inkerin asian kulttuurisopimuksella, jonka odotettiin parantavan kahden veljeskansan välit.¹⁹⁵ Tilanne, jossa Suomi tarjosi Virolle kulttuurisopimusta erosi siten täysin tilanteesta, jossa Unkari tarjosi sopimusta Suomelle: Suomen ja Viron väliselle sopimukselle oli selvä tarve, niin virallisella kuin epävirallisella tasolla, sillä sopimuksen luotettiin parantavan maiden tulehtuneet välit.

4.2 Kulttuuritoimikunnan osastot yhteistyöhön sopimusneuvotteluissa

Kuten liitteestä 3 selviää, Suomen ja Viron välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä noudatteli Unkarin kanssa tehdyn sopimuksen rakennetta ja sisältöä johdantoa myöten. Se oli kuitenkin paria artiklaa pidempi ja osittain syvällelmenävämpi tiheimmistä kulttuurisuhteista ja maantieteellisestä sekä kielellisestä läheisyydestä johtuen, minkä vuoksi Viron hallitus piti suotavampana kahdenvälistä kulttuurisopimuksia Suomen ehdottaman suomalais-unkarilais-virolaisen sopimuksen sijaan.¹⁹⁶ Ministeri P. J. Hynninen pitikin sopimusta laajakantoisimpana kulttuurisopimuksena, ”joka koskaan lieene kahden suveräänisen maan välillä solmittu”. Hän tuntuu kuitenkin hieman liioitelleen sopimuksen merkitystä Suomen itsenäisyyspäivänä vuonna 1937 pitämässään puheessa Tallinnassa. Hynnisen mukaansa sopimus merkitsi ei enempää eikä vähempää kuin suomalais-virolaista kulttuuriunionia.¹⁹⁷

Suomalais-virolaiset syvemmät kieli- ja kulttuurisiteet tulivat esille esimerkiksi sopimuksen kahdeksannessa artiklassa, jossa hallitukset sitoutuivat tarpeen mukaan antamaan oppikoulujen ja kansakouluopettajien valmistuslaitoksen oppilaille tilaisuuden opiskella toisen sopimusmaan kieltä.¹⁹⁸ Sukukielten opetukseen oli kyllä kiinnitetty huomiota aikaisemminkin. Vuonna 1928 viro oli otettu Suomessa kokeiluluontoisesti vapaaehtoiseksi oppiaineeksi ensimmäisellä lukioluokalla seitsemässä valtion oppikoulussa ja kolmessa yksityisessä oppikoulussa sekä neljässä yläkansakouluseminaarissa. Kahden viikkotunnin opetukseen oli osallistunut noin 150 oppilasta.¹⁹⁹ Myös joissakin Viron oppikouluissa opetettiin suomea vapaaehtoisena aineena, ja 1930-luvun puolivälissä suomi tuli

---

¹⁹⁵ Aleksander Weiderma Siseministrile 25.2.1937, 4402.1.19, ERA; Soome-ugri kultuurkomitee protokoll 25.9.1937, 4402.1.57, ERA; Martti Haavion kirje Oskar Looritsille 15.5.1937, EKMA/EKLA.

¹⁹⁶ Gustav Ollik Riigivanem Konstantin Pätsile ja Haridusministeeriumile 3.11.1936, 4402.1.18, ERA; Ministeri Hynnisen kirje ulkoasiainministeriölle 19.4.1937 nro 344, 46 E Viro I, UM.

¹⁹⁷ Ministeri Hynnisen raportti 16.12.1937 nro 29, 5 C12, UM.

¹⁹⁸ Liite 3.

¹⁹⁹ Suomen Tallinnan-lähetystön kirje, allekirjoistus epäselvä, Gustav Ollikille 27.2.1929, 1108.4.553, ERA.

pakolliseksi oppiaineeksi kansakoulunopettajainseminaarissa. Fenno-Ugrian Gustav Ollikin mukaan Suomessa viro kielen opetus oli kuitenkin paremmin järjestetty kuin suomen kielen opetus Virossa.²⁰⁰

Yhdeksännessä artiklassa hallitukset sitoutuivat takaamaan Virossa eläville suomen kieltä puhuville kansalaisille ja Suomessa asuville viro kieltä puhuville kansalaisille oikeuden omakieliseen alkeisopetukseen ja omakielisen sivistyksen vaalimiseen, mikä liittyi Viron–Inkerin kysymykseen. Viidennessätoista artiklassa määrättiin taas tuen antamisesta ammattikoulun oppilaille tai sieltä valmistuneille harjoittelupaikan saamiseksi toisesta sopimusmaasta. Opiskelija- ja harjoitteluvaihtoa olivat siihen mennessä hoitaneet lähinnä Helsingin ja Tarton Akateemiset Heimoklubit.²⁰¹ Myös Suomen ja Viron välinen sopimus perustui jo voimassa oleviin käytäntöihin, mutta uutena asiana tuli heti ensimmäisessä artiklassa esille virolaisen instituutin perustaminen Helsingin yliopistoon ja suomalaisen instituutin perustaminen Tarton yliopistoon. Molemmissa yliopistoissahan olivat toisen sopimusmaan lehtoraatin jo olleet.²⁰²

Niin ikään suomalais-virolaisessa sopimuksessa pyrittiin suomalais-unkarilaisen sopimuksen tapaan vakinaistamaan stipendiaattien vaihto, sillä Suomen ja Viron 1930-luvun puolivälin kiristyneillä suhteilla oli ollut kielteinen vaikutus myös maiden väliseen stipendiaattienvaihtoon. Esimerkiksi virolaisten viranomaisten viivyttelyn vuoksi suomalainen stipendiaatti ei päässyt suunnitelmiensa mukaan opiskelemaan Tarton yliopistoon syyslukukaudella 1935. „Kovasti se kohtalo näkyy heimotyötä ja Suomen siltaa kolhivan, kun tällaisetkin asiat, joissa molemmin puolin sentään näyttää olevan vilpittömän hyvä tahto, pyrkivät ontumaan.”, totesi v. a. asianhoitaja Martti Ingman tuolloin Tallinnasta.²⁰³ Viro oli tarjonnut Suomelle stipendin yliopistossa opiskelevalle tai jo valmistuneelle Tarton yliopistossa opiskelua varten, ja Suomi vastaavasti tarjosi virolaisille kaksi opiskelustipendiä sekä yhden tutkijastipendin.²⁰⁴

---

²⁰⁰ Gustav Ollik Riigivanem Konstantin Pätsile ja Haridusministeeriumile 3.11.1936, 4402.1.18, ERA; J. Köpp Fenno-Ugria Hõimubüroole 9.1.1934, 2100.19.127, EAA; Tartu Üliõpilaskond Fenno-Ugriale 12.1.1934, 1776.1.390, EAA. Suurten kielten haastajiksi sukukielistä ei kuitenkaan ollut. Esimerkiksi Tarton yliopiston ylioppilaskunnan mukaan koulujen ensimmäisenä vieraana kielenä tulisi kulttuuripoliittisin perustein olla englanti ja toisena saksa tai ranska. Tarton yliopiston rehtori Johann Köpp oli samoilla linjoilla: ensimmäiseksi kieleksi englanti tai ranska ja toiseksi venäjä tai saksa.

²⁰¹ Suomalaisten ylioppilaitten Eestiin suuntautunut heimotyö lukuvuonna 1932–33, 1776.1.390, EAA; Liite 3.

²⁰² Liite 3.

²⁰³ Martti Ingmanin kirjelmä jaostosihteerille Risto Solangolle 12.11.1935, Tarton yliopiston stipendi suomalaiselle opiskelijalle, 46 N Viro, UM.

²⁰⁴ Suomen Tallinnan-lähetystön v. a. asianhoitajan, allekirjoitus epäselvä, kirjelmä ulkoasiainministeriölle 16.4.1931 nro 329, Viron valtion opiskelustipendi, 46 N Viro, UM; Suomen Tallinnan-lähetystön v. a. asianhoitaja, allekirjoitus epäselvä,

Suomen ja Viron välinen kulttuurisopimus erosi lähtökohdan lisäksi Suomen ja Unkarin välisestä sopimuksesta myös sopimusneuvottelujen osalta. Suomen ja Viron hallituksilla oli nimittäin erimielisyyksiä neuvotteluiden kuluessa. Samaten suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen neuvotteluissa on erotettavissa virallinen ja epävirallinen linja. Kulttuuritoimikunnan Suomen ja Viron osasto nimittäin pyrkivät yhteistyöhön ja sitä kautta saamaan sopimukseen toimikunnan tärkeäksi katsomia asioita. Suomen päässä F. A. Heporaudan valmistelemaa sopimusluonnosta käsiteltiin kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksessa, jolloin siihen tehtiin vielä pieniä muutoksia ennen kuin se lähetettiin opetusministeriöön.²⁰⁵ Tämän opetusministeriön tarkastaman version Heporauta lähetti helmikuussa 1937 Viroon kulttuuritoimikunnan Viron osaston kommentoitavaksi. Viron osaston tekemien muutosten kera ehdotus tuli takaisin Suomeen huhtikuun 1937 alussa.²⁰⁶

Virossa kulttuuritoimikunnan Viron osasto, eli Fenno-Ugrian johtokunta paneutui sopimusehdotukseen suurella innolla. Koska Fenno-Ugria pyysi myös jäsenjärjestöiltään kommentteja sopimuksesta, oli Virossa suhteellisen suurella joukolla mahdollisuus vaikuttaa sopimukseen sisältöön, sikäli kun epäviralliselle toiminnalle annettiin ministeriöissä painoarvoa. Fenno-Ugrian johtokunta teki heti alkuun sopimusluonnokseen kolme lisäystä. Ensinnäkin se halusi korostaa sitä, että oppikirjojen tarkastuksessa kirjoissa painotettaisiin vastavuoroisuuden perusteella enemmän kummankin maan historiaa, kirjallisuutta, maantietoa, kansatiedettä ja kielitiedettä. Toinen lisäys koski virkamiesten ja opettajien vaihtoa, joka tuli Fenno-Ugrian mukaan järjestää siten, kuten Länsi-Euroopan maiden välillä oli käytäntönä.²⁰⁷

Erittäin pitkälle menevä oli järjestön ehdotus suomen ja viron kielten lähentämiseksi. Tätä tarkoitusta varten tuli luoda erillinen komitea, jonka päätökset pantaisiin täytäntöön kummankin maan virallisessa kielessä. Tässä kohdin kyse ei kuitenkaan ollut vain virolaisten tahdosta lähentää sukukieliä, sillä

---

kirjelmä ulkoasiainministeriölle 11.7.1932, nro 743, Viron valtion opiskelustipendi, 46 N Viro, UM; Kansliapäällikkö Aarno Yrjö-Koskisen kirjelmä Tallinnan-lähetystölle 24.7.1930, Matka-apuraha unkarilaiselle opiskelijalle Suomen oloihin tutustumista varten 1930, 46 N Viro, UM.

²⁰⁵ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 19.1.1937 ja 4.2.1937, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Heporauta 1938b, 34.

²⁰⁶ Aleksander Veiderman kirje F. A. Heporaudalle 1.4.1937, 4402.1.19, ERA.

²⁰⁷ Soome-ugri Kultuuritoimikondade koosoleku protokoll, 27.6.1936, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Fenno-Ugria juhatuse koosoleku protokoll 22.2.1937, 4402.1.10, ERA; Aleksander Weiderma, luonnos kierto kirjeksi, 2.3.1937, 4402.1.19, ERA.

kulttuuritoimikunnan Suomen osaston jäsen professori K. S. Laurila oli ehdottanut samaa asiaa runsas puoli vuotta aiemmin. Kulttuuritoimikunnan yhteisesti hyväksyttynä tavoitteena oli, että suomalaiset ja virolaiset ymmärtäisivät vaikeuksista toistensa kieltä. Toteutuessaan tämä kohta olisi vaikuttanut merkittävästi jokaisen suomalaisen ja virolaisen elämään, mutta ajatuksena se oli hyvin korkealentoinen ja erittäin vaikeasti toteutettavissa, minkä vuoksi sillä ei käytännössä ollut mahdollisuutta päästä lopulliseen sopimukseen.²⁰⁸

Suomen ja viron lähentämiselle oli Virossa kannatusta, sillä yksikään Fenno-Ugrialle vastanneista 12:sta jäsenjärjestöistä ei vastustanut Fenno-Ugrian ehdotusta, vaikkakin *Emakeele Selts* (Äidinkielen Seura) hieman epäili, miten Suomessa asia aiottiin lopulta toteuttaa.²⁰⁹ Tarton yliopiston kulttuurisopimusluonnoksen kommentointia varten asettama komissio sen sijaan piti siihenastiset kokemukset huomioon ottaen erittäin epätodennäköisenä, että suomen ja viron kirjakieliä voitaisiin suuressa määrin lähentää. Viron kielen uudistamisessa oli kyllä käytetty apuna suomea, mutta suomen kielen kehittämisessä viro ei ollut saavuttanut tunnustusta. Niin ikään molemmat kielet olivat rakenteeltaan jo sellaisessa vaiheessa, että niihin oli liian myöhäistä tehdä suuria muutoksia. Toisaalta taas yksipuolisesti viron lähentämiselle suomeen ei ollut perusteita eikä tarvetta.²¹⁰

Virossa pidettiin myös tärkeänä, että kulttuurisopimuksessa otettaisiin huomioon eri alojen opiskelijoiden ja valmistuneiden välinen harjoitteluvaihto, ja että erityisesti ammattikouluissa kiinnitettäisiin huomiota toisen sopimusmaan kielen opiskeluun. Juuri tekniikan, maatalouden ja metsänhoidon aloilla kun oli eniten harjoittelumahdollisuuksia, ja toisaalta ammattikouluissa ei opittu suuressa määrin vieraita kieliä, joten sukukielten opetuksesta ei tulisi suurta taakkaa. Myös niin Turun yliopistoon kuin Tallinnan teknilliseen instituuttiin tuli perustaa toisen sopimusmaan kielen lehtoraatit. Tarton Akateemisen Heimoklubin mukaan suomalais-virolaista yhteistyötä tuli lisätä myös sanomalehtialalla, ja toimittajien vaihtoa pitäisi helpottaa stipendeillä. Klubin tavoitteena oli estää tulevaisuudessa siihenastistenkaltaiset kiistat Suomen ja Viron sanomalehdistön välillä. Juuri lehdistöön viitaten Heimoklubi ihmetteli, miksi suomalaiset ja virolaiset käyttivät keskinäisessä

---

²⁰⁸ Soome-ugri Kultuuritoimikondade koosoleku protokoll, 27.6.1936, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Fenno-Ugria juhatuse koosoleku protokoll 22.2.1937, 4402.1.10, ERA.

²⁰⁹ Emakeele Selts Fenno-Ugriale 9.3.1937, 4402.1.19, ERA.

²¹⁰ J. Köpp Fenno-Ugriale 12.3.1937, 4402.1.19, ERA. Komissioon kuuluivat professorit P. Tarvel, E. Kant ja J. Mägiste.

kanssakäymisessä yleensä saksaa, englantia tai venäjää, sillä helpoin tie ystävyyden löytämiseksi oli toistensa kielen tunteminen.²¹¹

Näin ollen Fenno-Ugria teki Suomesta saatuun sopimusluonnokseen tyyliseikkojen lisäksi melko suuriakin muutoksia. Esimerkiksi kahdeksannessa artiklassa toisen sopimusmaan kielen opiskeluun tuli varata mahdollisuus lukioiden lisäksi opettajainseminaareissa. Fenno-Ugria myös lisäsi yhdeksännen artiklan kohtaan toisen sopimusmaan kieltä puhuvien omakielisestä opetuksesta, että opetus tuli järjestää, jos oppivelvollisia oli vähintään 15. Fenno-Ugria halusi painottaa myös molemman maan musiikillisia siteitä ja toivoi, että hallitukset myöntäisivät tukea tieteellisille kongresseille.²¹²

Järjestö myös ehdotti, että kummankin maan hallituksen pyrkisivät mahdollisuuksien mukaan helpottamaan toisen maan kirjallisuuden kustantamista. Suomalais-virolaisessa kulttuurisopimuksessa kirjallisuuden kääntämisellä olikin suurempi merkitys kuin suomalais-unkarilaisessa sopimuksessa, sillä juuri se, että virolaisia kirjoja ei käännetty läheskään samassa mitassa suomeen ja että virolaisten kirjojen oli vaikea löytää Suomessa lukijakuntaa, oli osaltaan vaikuttamassa kahden sukulaiskansan viilentyneisiin väleihin. Maailmansotien aikana suomeksi käännettiinkin enemmän kirjallisuutta unkarista kuin virosta.²¹³

Vaikka kaikkia Fenno-Ugrian tekemiä muutoksia, kuten suomen ja viron kielen lähentämistä toisiinsa, ei lopullisessa sopimuksessa käsiteltykään, siirtyivät Virosta tulleet Fenno-Ugrian tekemät muutokset ja lisäykset melko kattavasti Suomen puolella valmisteltavaan sopimusehdotukseen, ja sitä kautta siten myös lopulliseen sopimukseen, mikä ei Suomen ulkoministeriössä säilytettävästä sopimusneuvottelumateriaalista selviä.²¹⁴ Näin ollen suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta pääsi vaikuttamaan kohtuullisen hyvin suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen sisältöön, vaikkei sopimuksessa korostettukaan heimoaatetta suomalais-unkarilaista sopimusta enempää. Tästä huolimatta

---

²¹¹ Suomen ja Viron kulttuurisopimusta ja kulttuurisuhteita käsittelevä Tarton Akateemisen Heimoklubin käsin kirjoitettu selostus kulttuurisopimuksesta ja Viron–Inkerin-kysymyksestä, Fenno-Ugria nõukogu koosoleku materjalid 20.2.1937, 4402.1.5, ERA; Akadeemiline Hõimuklubi Fenno-Ugriale 13.3.1937, 4402.1.19, ERA; Eesti Apteekrite Selts, Eesti-Soome-Ungari Rohuteadlaste Ühing ja rohuteadlaste harrasturing Fenno-Ugriale 15.3.1937, 4402.1.19, ERA; Õpetajate Koda Fenno-Ugriale 16.3.1937, 4402.1.19, ERA.

²¹² Fenno-Ugria juhatus koosoleku protokoll 19.3.1937, 4402.1.10, ERA.

²¹³ Fenno-Ugria juhatus koosoleku protokoll 19.3.1937, 4402.1.10, ERA; Suomalais-virolaiset kulttuurisuhteet, Aino Kallas, Helsingin Sanomat 17.1.1937; Varpio 2007, 219–224.

²¹⁴ Suomen ja Viron välinen kulttuurisopimus, esityslista ulkoministeriöltä valtioneuvoston istuntoon 27.5.1937, 46 E Viro I, UM.

Viron osaston puheenjohtaja on Aleksander Veiderma oli katkera siitä, että sopimusneuvottelut etenivät suurimmaksi osaksi virallista tietä, ja järjestö sai erittäin niukasti tietoa neuvotteluiden kulusta. Kun Suomen osaston ja Viron osaston luonnostelevaan paperiin oli lopulta ministeriöissä tehty muutoksia, olivat Viron osaston jäsenet hänen mukaansa suomalaisten edessä nolostuneita.²¹⁵

4.3 Nootit käyttöön Viron–Inkerin-kysymyksessä

Suomalais-virolaiseen kulttuurisopimukseen liittyi myös salainen noottien vaihto, mikä korosti sopimuksen poliittista luonnetta, vaikkakin heikensi itse sopimusta. Kuten edellä on tullut ilmi, Suomessa luotettiin Viron–Inkerin kysymyksen löytävän ratkaisun kulttuurisopimuksen avulla, sillä se oli jo pitkään vaivannut suomalaisten ja virolaisten välejä. Helmikuussa 1937 Suomessa valmistuneeseen sopimusehdotuksen yhdeksänteen artiklaan olikin sisällytetty kohta vastavuoroisuuden perusteella suomenkielisille inkeriläiselle kuuluvasta omasta sielunpaimenesta ja oikeudesta omakieliseen alkeisopetukseen. Yksimielisesti tämän artiklan mukaan ottamisesta ei Suomen puolella sopimusluonnosta valmistellut työryhmä kuitenkaan päättänyt, vaan professorit A. M. Tallgren ja Viljo Tarkiainen vastustivat ankarasti koko artiklaa, mutta joutuivat lopulta taipumaan.²¹⁶ Kirkkoherra H. K. Erviön aseman vakiinnuttamista Viron suomenkielisten inkeriläisten sielunhoitajana juuri kulttuurisopimuksen avulla oli ideana käsitelty jo kesällä 1936 pidetyssä Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan yhteisessä kokouksessa, joten asian sisällyttäminen sopimukseen tuskin tuli virolaisille yllätyksenä.²¹⁷

Mutta miksi H. K. Erviö oli joutunut niin kovasti Viron hallituksen hampaisiin, että hänen työ lupansa lakkautettiin ja hänen piti lopulta palata loppukesästä 1937 takaisin Suomeen? Herättäjä-yhdistykseen ja Suomalais-ugrilaiseen kulttuuritoimikuntaan kuuluneen Matti Pesosen mukaan syy Erviön ajojahtiin oli se, että hän oli piispanvaalissa äänestänyt tulevan piispan, Hugo Rahamägin vastaehdokasta. Toisaalta hän oli myös kuulunut AKS:aan, eikä häntä pidetty tarpeeksi joustavana. Pesosen käsityksen mukaan Erviön poistamista tahtoivat enemmän kirkolliset kuin valtiolliset piirit, sillä ulkoministeri Friedrich Akel oli antanut käsittää, että Erviön toiminta Virossa voisi jatkua.²¹⁸ Erviö itse oli saanut kuulla Rahamägin kanssa käymässään keskustelussa olettamuksia siitä, miksi hänen työ lupansa oli

---

²¹⁵ Aleksander Weiderma Haridusministrile 27.2.1937, 4402.1.19, ERA; Veiderma 1993, 76.

²¹⁶ Martti Haavion kirje Oskar Looritsille, helmikuu 1937, EKMA/EKLA.

²¹⁷ Aleksander Weiderma Siseministrile 25.2.1937, 4402.1.19, ERA.

²¹⁸ Pesonen 1952, 269–275.

lyhennetty. Rahamägi oletti, että tämän taustalla oli Martti Haavion kirjoitus *Viron Inkerin hätähuuto* ja se, että Erviön oleskelu alueella haittasi Viron ja Neuvostoliiton hyviä suhteita.²¹⁹ Latvian Helsingin-lähettiläs taas väitti saaneensa Viron hallitukselta tiedon, että Erviö oli poliittinen agentti, minkä vuoksi hänet lopulta karkotettiin maasta.²²⁰

Viron virallinen kanta Erviön tapauksesta oli se, että koska Virossa voimassa olevan lain mukaan virolaisen seurakunnan papin oli oltava Viron kansalainen, oli järjestely, joka siihen asti oli mahdollistanut Erviön toimimisen Virossa lainvastainen. Viron pää- ja sisäministerin Kaarel Eenpalun mukaan Suomen kansalainen voisi kuitenkin toimia Narvan suomalais-ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherrana, jos asiasta sovittaisiin vastavuoroisuuteen perustuvalla sopimuksella. Henkilön pitäisi kuitenkin olla toimimaan viranomaisten hyväksymä. Eenpalu toivoikin, että Erviö ei jatkaisi virassaan, mutta hänen työlupaansa voitaisiin kuitenkin joillakin kuukausilla pidentää, kunnes asia saataisiin ratkaistuksi ja hänelle löytyisi seuraaja.²²¹ Eenpalu myöntyikin helmikuussa 1937 pidentämään Erviön työlupaa vuoden loppuun asti. Tämä ei kuitenkaan auttanut, sillä Viron poliisihallitus myönsi lopulta luvan vain 1.7.1937 asti, mistä Erviö oli hämmästynyt, sillä sisäministerihän oli jo suostunut luvan pidentämiseen.²²²

Kirjeessään Fenno-Ugrian johtokunnalle F. A. Heporauta totesi sopimukseen sisällytetystä Erviötä koskevasta artiklasta, että ”Se voi olla arkaluontoinen kohta kokonaisuudessaan. Mutta jos voitte sen hyväksyä, on se meille mieluinen asia.”²²³ Asia tosiaan oli virolaisille arkaluontoinen, sillä Viron ulkoministeriö halusi jättää 9. artiklasta pois sen sielunpaimenta koskeva osan ja korvata sen salaisella noottienvaihdolla. Tästä oli virolaisten mukaan etua myös Suomelle, sillä tällöin asia jäisi vain Suomen ja Viron väliseksi, eikä Latvialle enemmän kuin Ruotsillekaan avautuisi mitään mahdollisuutta vedota julkisen sopimuksen määrättyyn artiklaan ja vaatia itselleen vastaavaa oikeutta.²²⁴

Se, miksi Viro ei halunnut antaa latvialaisille mahdollisuutta hyötyä tilanteesta johtui siitä, että Virolla oli neuvotteluiden alla inkeriläiskysymystä vastaava tilanne Latvian kanssa. Pääministeri Eenpalun

---

²¹⁹ H. K. Erviön kirje Martti Haaviolle 2.3.1937, 24.4.1937 ja 19.5.1937, SKS/KIA.

²²⁰ Martti Haavion kirje Oskar Looritsille 25.11.1937, EKMA/EKLA.

²²¹ V.a. asianhoitajan Ingmanin raportti 28.5.1937 nro 11, 5 C12, UM.

²²² H. K. Erviö kirje Martti Haaviolle 2.3.1937, 24.4.1937 ja 19.5.1937, SKS/KIA.

²²³ F. A. Heporaudan kirje Rakkaalle ystävälle [luultavimmin Aleksander Veiderma] 17.2.1937, 4402.1.57, ERA.

²²⁴ Ministeri Hynnisen kirje ulkoasiainministeriölle 20.9.1937 nro 768, 46 E Viro I, UM; Väliskaubanduse osakonna büroojuhataja siseministeeriumile 17.9.1937 nr 113P, 957.5.983, ERA.

mukaan Viro ei kuitenkaan aikonut Inkerin-asiassa ottaa mallia Latviasta, joka antoi Virossa asuvien noin 4 000 latvialaisen mieluummin virolaistua kuin myöntää noin 8 000 tuhannelle Latviassa elävälle virolaiselle mahdollisuus omaan pappiin tai vironkieliseen sivistykseen.²²⁵ Virallisesti tapaus Erviön siirtäminen sopimuksesta nootteihin selitettiin Virossa jo mainittuun syyhyn vedoten, että pappien tuli Virossa olla Viron kansalaisia. Viron sisäministeriön mukaan lain kohtaa ei voinut muuttaa, mutta Viro oli valmis antamaan Suomelle helpotuksia noottien vaihdon avulla.²²⁶

Viron ulkoministeriön tarjoama ehdotus nootiksi sielunpaimenen järjestelystä oli suomalaisille kuitenkin liian ylimalkainen ja se vastasi vain osaksi sitä, mitä artiklan poisjätettäväksi ehdotettu sivulause sisälsi. Virolaiset nimittäin halusivat korostaa nootissa sielunpaimenen työskentelyn tilapäisyyttä. Virolaiset halusivat myös laskea 9. artiklassa määrätyn omakieliseen alkeisopetukseen oikeutetun vähimmäisen oppilasmäärän 15:een, kun se suomalaisten ehdotuksessa oli ollut 20. Samalla virolaiset halusivat laajentaa artiklan koskemaan ”mahdollisuuksien rajoissa myös korkeampaa sivistystä kansalliskielellään.”²²⁷

Vaikka suomalaisille sielunpaimenta koskevan osan siirtäminen sopimuksesta nootteihin merkitsi määräyksen heikennystä, taipui ulkoministeriö lopulta tähän virolaisten toiveeseen. Ulkoministeriö piti vähimmän oppilasmäärän alentaminen viiteentoista turhana, mutta oli valmis tähän myöntymään, jos asia oli virolaisille tärkeä. Samaten virolaisten lisäys tarjota toisen sopimusmaan kieltä puhuville mahdollisuuksien rajoissa myös korkeampaa sivistystä kansalliskielellään oli suomalaisten kannalta aiheeton, sillä loppujen lopuksi sitä voitaisiin tuskin yhtä vähän Virossa kuin Suomessakaan järjestää. Suomen ulkoministeriö toivoi, että sen syyskuun lopulla tekemässä vastaehdotuksessa oleva määräys siitä, että sielunpaimenen vaali oli alistettava hallitusten vahvistettavaksi, riittäisi poistamaan Viron hallituksen pelon sopimattomien henkilöiden valitsemisesta toimeen.²²⁸

---

²²⁵ V.a. asianhoitajan Ingmanin raportti 28.5.1937 nro 11, 5 C12, UM; Ministeri Hynnisen kirje ulkoasiainministeriölle 20.9.1937 nro 768, 46 E Viro I, UM; Väliskaubanduse osakonna büroojuhataja siseministeeriumile 17.9.1937 nr 113P, 957.5.983, ERA.

²²⁶ Välisminister Friedrich Akel Riigihoidjale 16.11.1937 nr 364, 957.5.983, ERA.

²²⁷ Ministeri Hynnisen kirje ulkoasiainministeriölle 20.9.1937 nro 768, 46 E Viro I, UM.

²²⁸ V.t. ulkoasiainministeri Väinö Voionmaan kirje Tallinnan lähetystölle 24.9.1937, 46 E Viro I, UM.

Koska Viron vastaus Suomen kesäkuussa 1937 tekemään sopimusehdotukseen tuli vasta syyskuun lopussa, oli H. K. Erviön täytynyt työluvan päätyttyä jo palata Suomeen.²²⁹ Samoin opetusministeri Uno Hannulan sai haudata haaveensa siitä, että Suomi olisi solminut ensimmäisen kulttuurisopimuksensa juuri Viron kanssa. Hän oli nimittäin saanut kutsun Unkariin allekirjoittamaan suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen, ja olisi menomatkalla Unkariin halunnut allekirjoittaa sopimuksen Viron kanssa.²³⁰ Sopimusneuvottelut eivät tuolloin näyttäneetkään sujuvan kädenkäänteessä, sillä myös virolaisten toinen vastaehdotus oli suomalaisten kannalta ongelmallinen. Ulkoministeriö olikin valmis laittamaan neuvottelut lokakuussa toistaiseksi jäihin, jos Suomen uutta vastaehdotusta ei hyväksyttäisi, sillä Suomessa ei oltu enää valmiita enempiin myönnytyksiin. Virolaiset olivat tuolloin nimittäin ehdottaneet, että nyt sielunpaimenen vaalia koskeva järjestely olisi tilapäinen.²³¹

Kulttuurisopimuksen valmistumisen viivästymiseen saattoi osaltaan vaikuttaa myös kesän ja syksyn aikana uudelleen esille nousseet IKL, AKS ja vapsit. Epäselvissä olosuhteissa Luxemburgissa kuollut vapsijohtaja Artur Sirkin ruumis nimittäin kuljetettiin Suomeen uutta ruumiinavausta varten, sillä suomalaiset vapsien tukijat eivät uskoneet Sirkin tehneen itsemurhaa, vaan joutuneen Konstantin Pätsin tilaaman murhan uhriksi. Sirk haudattiin Helsinkiin lokakuussa 1937 pastori Simojoen siunaamana. Tuolloin Viron hallitus jätti Suomelle nootin hautajaisten yhteydessä julkaistuista Viron hallintoa kritisoinneista kirjoituksista, ja pohti esimerkiksi IKL:n äänenkannattajan Ajan Suunnan tuonnin kieltämistä Viroon kahdeksi vuodeksi.²³²

Toisaalta näyttää myös siltä, että pelkästään Suomen ja Viron välisistä suhteista ei sopimuksen allekirjoituksen viivästyminen johtunut, vaan sopimuksen teon viivästymiseen liittyi myös jokin kolmas valtio. Asia tuli esille Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Budapestin kokouksessa syyskuun 1937 lopulla. Tuolloin Viron osaston puheenjohtaja Aleksander Veiderma totesi, että sopimusneuvottelut jatkuivat, ja ainoastaan sopivan määrärajan löytäminen aiheutti empimistä tiettyyn kolmanteen valtioon liittyvien ulkopoliittisten näkemysten vuoksi. Lähteistä ei kuitenkaan tule ilmi,

²²⁹ Pesonen 1952, 269–275; H. K. Erviön kirje Fenno-Ugrialle 10.7.1937, 4402.1.19, ERA.

²³⁰ Kansliapäällikkö Kivikosken kirjelmä Tallinnan-lähetystölle 13.9.1937, 46 E Viro I, UM.

²³¹ V.t. ulkoasiainministeri Väinö Voionmaan kirjelmä Tallinnan lähetystölle 6.10.1937, 46 E Viro I, UM.

²³² Ministeri Hynnisen raportti 11.12.1937 nro 26, 5 C12, UM; Mikä aiheutti Sirkin kuoleman?, Ilkka 6.10.1937; Vironvastainen mielenosoitus Sirkin hautajaisissa ja lapualaisten Viron hallitusmiehiin kohdistamat solvaukset, Suomen Sosiaalidemokraatti 27.10.1937; ”Ajan Sunnan” tuonti Viroon kiellettäne kahdeksi vuodeksi, Helsingin Sanomat 28.10.1937; Sahlström 2000, 259–267.

mistä valtiosta oli kyse, mutta se saattoi hyvinkin olla juuri Latvia, jonka kanssa Virolla oli ollut erimielisyyksiä vähemmistökysymyksissä.²³³ Oli viivyttelyn syy kuitenkin mikä tahansa, taipui Viron hallitus marraskuun puolivälissä, eli runsaan kuukauden harkinnan jälkeen Suomen vaatimuksiin. Päätöksen jälkeen opetusministeri Aleksander Jaakson oli valmis saapumaan marras-joulukuun vaihteessa Helsinkiin allekirjoittamaan suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen. Sopimus allekirjoitettiin juhlavasti 1. joulukuuta 1937.²³⁴

Aleksander Jaaksonin vierailun yhteydessä pitämässä puheessa Uno Hannula kiinnitti huomiota samaan asiaan kuin kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Voionmaa puolitoista kuukautta aikaisemmin heimopäivänä pitämässä puheessaan, eli suomalais-ugrilaisen kansojen rauhantahtoon, missä voi nähdä selkeän yhteyden Suomen harjoittamaan puolueettomuuslinjaan.

Samaan aikaan kun tuhoisaa taistelua käydään etelässä ja idässä, kun kansojen kesken asevarustelujen alalla kilpailu kiristyy ja kun poliittinen jännitys maailmassa kasvaa, samaan aikaan suomensukuiset kansat esiintyvät rauhan rakentajina ja ihmissuvun kalleimpien arvojen, kulttuurin vaalijoina.²³⁵

Puolitoista kuukautta aiemmin Hannula oli käynyt yhdessä ulkoministeri Rudolf Holstin kanssa vierailulla Ruotsissa edistämässä maiden välisiä kulttuurisuhteita sekä Suomen Skandinavian-suuntausta. Rauhanhalua korostettiin myös Virossa, jossa Virolais-suomalais-unkarilaisen Liiton puheenjohtaja Kornel painotti, että kun muut valtiot solmivat sotilaallisia sopimuksia, tekivät suomensukuiset kansat kulttuurisopimuksia.²³⁶ Kun samoihin aikoihin kulttuurisopimusneuvotteluiden kanssa myös Suomen ja Viron sekä Suomen ja Unkarin, kuten myös Unkarin ja Viron välisiä kauppasuhteita yritettiin elvyttää, näytti Suomi solmivan ensimmäiset kulttuurisopimukset hyvin samantyyppisessä tilanteessa kuin toisen maailmansodan jälkeisenä ajanjaksona. Elina Koskinen on tullut pro graduksaan siihen tulokseen, että Suomi korosti toisen maailmansodan jälkeisillä

---

²³³ Soome-Ugri Kultuurikomitee protokoll, käsikirjoitettu ja päivämäärätön [luultavimmin 25.9.1937] 4402.1.57, ERA.

²³⁴ Ingmanin puhelinsanoma Sallakselle 18.11.1937, 46 E Viro I, UM; Suomeen vironkielisiä ja Viroon suomenkielisiä kouluja tarvittaessa, Uusi Suomi 2.12.1937.

²³⁵ ”Eestin ja Suomen välinen kulttuurivuorovaikutus on vuosi vuodelta sekä laajentunut että syventynyt”, Ilkka 1.12.1937; Yleinen heimopäivä eilen, Suomen Sosiaalidemokraatti 17.10.1937.

²³⁶ Tornionjokilaaksossa vierailleet ministerit saapuivat eilen Helsinkiin, Suomen Sosiaalidemokraatti 15.10.1937; Heimojuhla Tallinnassa, Uusi Suomi 19.10.1937.

kulttuurisopimuksilla puolueettomuutta ja rauhantahtoa kriisitilanteissa, ja toisaalta kulttuurisopimukset liittyivät selkeästi Suomen kauppasuhteisiin.²³⁷

Kuten edellisessä luvussa on tullut esille, ei eduskunnassa käyty keskustelu suomalais-unkarilaisen tai suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen hyväksymisestä ollut vilkasta. Sinänsä on kuitenkin huomion arvoista se, että IKL:n Kaarlo Kares oli tyytyväinen siihen, että Suomi solmi kulttuurisopimuksen fasististen periaatteiden mukaan hallitun Viron kanssa, vaikka hän ei muuten sopimukselle suurta arvoa antanutkaan. Kareksen kommentti on nimittäin outo siinä valossa, että juuri IKL oli Pätsin suurin vastustaja Suomessa, ja nyt liikkeen edustaja ylisti tämän hallintoa. Myös Kares kiinnitti huomiota Viron–Inkerin kysymykseen kulttuurisopimuksen yhteydessä. Hänen mielestään olisi ollut parempi, jos pastorista olisi sovittu noottien sijaan varsinaisessa kulttuurisopimuksessa, mutta oli valmis uskomaan selityksen niistä syistä, miksi asiaa ei ollut pantu sopimukseen. Jos kuitenkin suomalaisen pastorin oleskelu Virossa kuitenkin saataisiin siten ratkaistua, oli Kares ”tavattoman iloinen siitä, että tällainen kohteliaisuuden paperi on tehty vain tämän 9 artiklan perustuksella.”²³⁸

---

²³⁷ Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1936 évről, K63-1937-103-12/1, MOL; V.a. asianhoitaja Ingmanin raportti 12.7.1937 nro 16, 5 C12, UM; Eesti Hõim 1938, Kroonika 37–38; Koskinen 1991, 56. Oinonen 1997, 73–88. Suomen ja Unkarin välinen lisäkauppasopimus allekirjoitettiin 31.10.1936. Oinosen mukaan aloitteentekijänä oli Suomi, joka kärsi Unkarin joulukuussa 1935 asettamista suomalaisen paperin tuontikiintiöistä. Suomen ja Viron välinen lisäkauppasopimus astui voimaan 10.12.1937, ja se oli Eesti Hõimin lainaamien suomalaislehtien mukaan kuin Viron talouden auttamissopimus, joka tulisi suomalaisten heimorakkauden vuoksi erittäin kalliiksi. Viro ja Unkari allekirjoittivat kauppasopimuksen 2.12.1937.

²³⁸ Valtiopäivät 1938, Pöytäkirjat I. Ehdotus Viron kanssa henkisestä yhteistyöstä tehdyn sopimuksen hyväksymisestä 11.3.1938, 183–184.

5 Kulttuurisopimukset käytännössä

5.1 Heimotyön merkitys vahvistuu ja kulttuurisuhteet syvenevät

Niin suomalais-virolainen kuin suomalais-unkarilainen sopimus henkisestä yhteistyöstä tehtiin määräämättömäksi ajaksi. Sopimuksista ensimmäinen tuli virallisesti voimaan vuoden 1938 toukokuussa ja jälkimmäinen heinäkuussa.²³⁹ Tässä luvussa tarkastelen sitä, kuinka kulttuurisopimuksia pantiin täytäntöön, eli mihin niillä oli vaikutusta ja missä yhteyksissä niihin viitattiin. Unkarin Helsingin-lähettilään mukaan Suomen ja Unkarin välillä solmittu kulttuurisopimus toi uuden vaiheen suomalais-unkarilaisiin suhteisiin: molemminpuoliset suhteet vilkastuivat sopimusten solmimisen jälkeen joka alueella, muun muassa teollisuuden alalla. Näin ollen kulttuurisopimukset voi nähdä osana laajempaa pyrkimystä maiden suhteiden syventämiseen.²⁴⁰

Vaikka Suomen ja Viron välisen kulttuurisopimuksen solmimisen jälkeen maiden välit alkoivat parantua, ei sopimus ratkaissut perimmäistä ongelmaa, joka oli suomalaisten negatiivinen suhtautuminen Konstantin Pätsin autoritaariseen hallintoon. Esimerkiksi *Isamaaliitin* kuoro ei päässyt poliittisista syistä esiintymään Suomeen kesällä 1938, kuten se ei ollut päässyt edellisenäkään vuotena. Viron Helsingin-lähetystöstä todettiin Tallinnaan, että vierailua tulisi siirtää siihen asti, kunnes Viron uusi perustuslaki olisi tullut koko mitassaan voimaan. Siitä huolimatta, että vuoden 1938 alusta voimaan tullut perustuslaki palautti laillisen järjestyksen ja lopetti Viron poliittisen kriisin, se ei kuitenkaan palauttanut maahan demokratiaa, sillä siihen Konstantin Pätsin hallinnolla ei ollut perimmäistä halua.²⁴¹

Kulttuurivaihtoa ajatellen kulttuurisopimukset eivät itsessään taanneet mitään, joten sopimusten kohtalo riippui pääasiassa kunkin kolmen maan hallituksen toiminnasta, ja siitä, oliko niillä tahtoa sivistykselliseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi Viron opetusministeri Aleksander Jaaksonin mukaan

---

²³⁹ A. Pakaslahden kirjelmä Budapestin lähetystölle 30.6.1938, 46 E Unkari I, UM; Välsministeriumi teadaanne 8.4.1938, 957.5.983, ERA.

²⁴⁰ Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1936 évről, K63-1937-103-12/1, MOL; Finnország. Politikai összefoglaló jelentés 1937 évről, K63-1938-103-12/1, MOL.

²⁴¹ Välsministeriumi poliitilise osakonna bürojuhataja Saatkonnale Helsingis 25.3.1938 ja Eesti Saatkond Soomes Välsministeriumi poliitilisele osakonnale 6.4.1938, 957.14.461, ERA; Ministeri Hynnisen raportti 25.5.1938 nro 11, Inkeriläiset 1937–1943, 12 M, UM; Sahlström 2000, 287; Karjahärm 2001, 284–288, 315.

suomalais-virolainen kulttuurisopimus ei sisältynyt yhtään suoraan käytännön kulttuuriyhteyksiä edistävää kohtaa, mutta hän oli valmis täyttämään kulttuurisopimuksissa Virolle määrätyt ehdot.²⁴² Myöskään opetusministeri Uuno Hannulalle kulttuurisopimukset eivät merkinneet vain tyhjiä lupauksia, vaan niitä tuli toteuttaa tehokkaasti myös käytännössä. Suomalais-virolaiseen kulttuurisopimukseen nojaten hän myötävaikutti esimerkiksi Helsingin yliopistoon keväällä 1938 perustetun Viron ja sen lähisukukielten professuurin perustamiseen. Professuurin hoitajaksi tuli Lauri Kettunen, joka oli aiemmin toiminut vain ”kiinteän ylimääräisen” professorin virassa.²⁴³

Suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen yksi merkittävimmistä kohdista oli suomalaisten kannalta suomen kielen lehtoraatin perustaminen Budapestin Péter Pázmány -yliopistoon. Vaikka Felix Oinas nimitettiin yliopiston viron kielen lehtoriksi jo syksyllä 1938, aloitti suomen kielen lehtorin virkaan määrätty Viljo Tervonen toimessaan vasta syksyllä 1943.²⁴⁴ Se, miksi lehtoraatin perustaminen vei näin paljon aikaa ei ole selvää. Ehkä kyse oli Unkarin hallituksen haluttomuudesta lopulta vastata lehtorin palkanmaksusta, sillä opetusministeri Antti Kukkonen toivoi vielä vuonna 1942–43, että Unkari maksaisi lehtorin palkan samoin kuin Suomi maksoi Helsingin yliopiston unkarin kielen lehtorin palkan. Viljo Tervonen oli suostunut jo tammikuun 1941 alussa lähtemään suomen kielen lehtoriksi Budapestiin ja hän odotti tuolloin vain riittävien lupa-asiakirjojen saapumista. Matka ei kuitenkaan tuolloin toteutunut, eikä syytä siihen selitetty Tervoselle itsellekään.²⁴⁵

Kun Suomalaisuuden Liiton puheenjohtaja V. A. Heiskanen kävi keväällä 1941 Unkarissa neuvottelemassa kulttuurisuhteiden kehittämisestä, hän otti esille myös suomen kielen lehtoraatin perustamisen. Heiskanen ehdotti tehtävään professori Lauri Kettusta, joka kuitenkin torjui ehdotuksen lehtorin pestistä, mutta oli halukas lähtemään vuodeksi luennoimaan. Heiskasen mukaan unkarilaiset toivoivat lehtoriksi nimenomaan vanhempaa tutkijaa, ja näin ollen Kettunen hoiti suomen kielen lehtorin tehtäviä lukuvuonna 1942–43.²⁴⁶ Viljo Tervosen lähettäminen Unkariin pysyi kuitenkin esillä,

---

²⁴² Ministeri Hynnisen raportti 25.5.1938 nro 11, Inkeriläiset 1937–1943, 12 M, UM; Suomen ja Viron kulttuurisopimus tulee huomattavalla tavalla lähentämään molempien maiden välisiä suhteita, Suomen Sosiaalidemokraatti, 1.12.1937; Kulttuurisopimus lisää suuresti Suomen ja Eestin kulttuurivuorovaikutusta, Ilkka 4.2.1938.

²⁴³ Kettunen 1960, 308. Opetusministeri olisi kylläkin halunnut tarjota Lauri Kettuselle Viron kielen professuurin, mutta tämä nimiehdotus ei saanut tiedekunnassa kannatusta.

²⁴⁴ Eesti Hõim 1938, Kroonika 44; Tervonen 1996, 21.

²⁴⁵ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 10.1.1941, pöytäkirjat 1939–1949, SUKA, KA; Heimotyö 1943, Katsaus suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1942–31.5.1943, 100–101; Kettunen 1960, 352; Puhelinhaastattelu Viljo Tervosen kanssa 29.3.2008.

²⁴⁶ Kettunen 1960, 352.

ja syksyllä 1942 opetusministeri Antti Kukkonen kutsui hänet luokseen. Tuolloin opetusministeri määräsi asepalveluksesta vapautetun Tervosen kulttuurisopimukseen vedoten Unkariin suomen kielen lehtoriksi. Lukuvuoden 1942–43 Tervonen oleskeli Unkarissa Suomen opetusministeriön ja Unkarin valtion apurahojen turvin stipendiaattina, ja lehtorin toimessaan hän aloitti vasta seuraavana lukuvuonna.²⁴⁷

Erinomaisesti unkaria osaavan Viljo Tervosen tulo suomen kielen lehtoriksi piristi Péter Pázmány -yliopiston suomen kielen opetusta. Kielitieteilijä Lauri Kettuselle unkarin käyttö opetuksessa oli nimittäin tuottanut hänen kollegansa György Lakón mukaan sen verran vaikeuksia, että opiskelijat olivat kaikonneet luennoilta. Kettunen itsekin piti opetustoimintaansa lopulta ”hedelmättömänä”. Tilanne muuttui Tervosen tultua lehtoriksi. Syyslukukaudella 1943 hänen suomen kielen luennoillaan oli yli 100 opiskelijaa, joista säännöllisesti lukukauden loppuun kävi viitisenkymmentä opiskelijaa, kun taas Kettusen luennoilla oli käynyt alle parikymmentä opiskelijaa. Lukuvuosi 1943–44 jäi kuitenkin sotatapahtumien vuoksi Tervosen viimeiseksi opetusvuodeksi Budapestissa, sillä Suomen tehtyä rauhan Neuvostoliiton kanssa hän joutui palaamaan kotimaahansa. Suomalais-unkarilaisessa kulttuurisopimuksessa määrätty suomen kielen lehtoraatin perustaminen tuli kuitenkin toteutetuksi.²⁴⁸ Sen sijaan suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen ensimmäisessä artikkelissa määrätty kohta virolaisen instituutin perustamisesta Helsingin yliopistoon ja suomalaisen instituutin perustamisesta Tarton yliopistoon ei ehtinyt toteutua.²⁴⁹

Kulttuurisopimukset eivät vakiinnuttaneet Suomen ja Unkarin välistä stipendiaattienvaihtoa, vaikka juuri stipendiaattienvaihdon vakauttamista pidettiin yhtenä perusteena sopimusten solmimiseen. Stipendiaattienvaihto riippui edelleen parlamenttien määräämistä määrärahoista, mutta myös Euroopan kiristyvistä tilanteesta. Esimerkiksi Unkari ei pystynyt lukuvuonna 1938–39 kansainvälisen tilanteen aiheuttamaan työnpaljouteen vedoten lähettämään Suomeen niin sanottua tutkijastipendiä nauttivaa stipendiaattia. Unkarissa ei nimittäin tuolloin ollut vielä nimitetty kulttuurisopimuksessa määrättyä

---

²⁴⁷ Antti Kukkosen kirjelmä ulkoasianministeriölle 24.9.1942 nro 1726, Unkarin hallituksen stipendit suomalaisille opiskelijoille 1942–1943, 46 N Unkari, UM. Heimotyö 1943, Katsaus suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1942–31.5.1943, 100–101; Tervonen 1996, 21; Puhelinhaastattelu Viljo Tervosen kanssa 29.3.2008.

²⁴⁸ Lakó 1944, 73–74; Kettunen 1943, 23; Hajdú 1984, 103; Puhelinhaastattelu Viljo Tervosen kanssa 29.3.2008. Lauri Kettunen kuitenkin arveli opiskelijoiden harvan lukumäärään johtuneen siitä, että hänellä ei tilapäisenä opettajana ollut mitään tekemistä tutkintojen kanssa, minkä opiskelijat tiesivät ja jättivät sen vuoksi tulematta luennoille.

²⁴⁹ Liite 3; J. Köpp *Fenno-Ugriale* 12.3.1937, 4402.1.19, ERA. Tosin jo keväällä 1937 Tarton yliopistossa oli tultu siihen johtopäätökseen, että instituuttien ansiokas toiminta vaati sen verran paljon taloudellisia ponnistuksia, että instituutin perustamiseen ei yliopistolla toistaiseksi ollut mahdollisuutta, kuten ei varmaan ollut Helsingin yliopistollakaan.

unkarilais-suomalaista sekakomiteaa, joka olisi voinut toisaalta valita tämän stipendiaatin ja määrätä myös muiden stipendien suuruudesta.²⁵⁰ Tämän vuoksi Suomi ei pystynyt nimeämään vielä lokakuussa 1938 stipendiaattia Unkariin, koska se ei tiennyt tarjoaako Unkarin hallitus siksi lukuvuodeksi stipendin suomalaisen ylioppilaan käytettäväksi. Myös edellisvuonna tieto oli viipynyt suomalaisten näkökulmasta liian kauan.²⁵¹

Suomessa herättikin pientä ärtymystä unkarilaisten hidas toiminta ja puutteellinen tiedonkulku, mutta myös se, että Unkari pyrki määräämään suomalaisen stipendiaatin saajan, vaikka se tehtävä kuului periaatteessa Suomen viranomaisille. Myös Unkarin harjoittamaa stipendien maksutapaa oli suomalaisten mukaan muutettava. Suomen Budapestin-lähetystön lähetystösihteeri H. R. Martola oli nimittäin saanut selville, ”että Unkari kiertoteitse pääsee suomalaisesta oppilaasta „puolella” hinnalla.”²⁵² Täydelliseen yhteisymmärrykseen maat eivät stipendiasiaassa päässeet, eikä Suomen opetusministeriö esimerkiksi suostunut Unkarin ehdottamaan molemminpuoliseen apurahojen korotuksiin. Lopulta lukuvuonna 1943–44 ei vaihdettu stipendiaatteja enää puolin eikä toisin.²⁵³

Sen sijaan Suomen ja Viron välisessä stipendiaattien vaihdossa ei ilmennyt erimielisyyksiä. Kulttuurisopimusten solmimisen jälkeen Viro alkoi myöntää Suomelle vastavuoroisuuden perusteella opiskelijastipendin lisäksi myös tutkijastipendin.²⁵⁴ Sodan vuoksi vaihto ehdittiin suorittaa täydessä laajuudessaan kuitenkin vain lukuvuonna 1938–39, sillä seuraavana lukuvuonna tutkijastipendiin ei löytynyt Suomesta yhtään hakijaa.²⁵⁵ Sen sijaan Suomeen tuli sodan aattonakin vielä kaksi virolaista opiskelijaa, joiden piti kuitenkin pian palata kotiin.²⁵⁶ On hyvä tuoda esille, että heimomaiden välisessä stipendiaattienvaihdossa apurahoja ei myönnetty vain suomalais-ugrilaisen kieli- tai kansatieteen tutkijoille tai opiskelijoille, vaan myös agronomeille, arkkitehdeille ja oppikoulunopettajille. Maiden

---

²⁵⁰ Tauno Sutinen ulkoasiainministeriölle 27.9.1938 nro 1355, 46 N Unkari, UM.

²⁵¹ Uno Hannulan kirjelmä ulkoasianministeriölle 6.10.1938 nro 2241, 46 N Unkari, UM.

²⁵² O. Wanteen kirjelmä lähetystösihteeri H. R. Martolalle 31.3.1939, H. R. Martolan kirjelmä jaostosihteeri O. Vanteelle 7.6.1939 nro 729 ja H. R. Martolan kirjelmä jaostosihteeri O. Vanteelle 3.7.1939 nro 830, Unkarin hallituksen stipendi suomalaiselle opiskelijalle 1939–, 46 N Unkari, UM.

²⁵³ A. Asannin kirje lähetystöneuvos T. H. Heikkilälle 13.11.1943, Unkarin hallituksen stipendi suomalaiselle opiskelijalle 1943–1944, 46 N Unkari, UM; Opetusministeri Kalle Kaupin kirjelmä ulkoasianministeriölle 4.2.1944, Unkarin hallituksen stipendi suomalaiselle opiskelijalle 1943–1944, 46 N Unkari, UM.

²⁵⁴ Viron Helsingin-lähetystön verbaalinootti Suomen ulkoasiainministeriölle 19.5.1938, nro 244, Viron hallituksen myöntämä stipendi suomalaiselle opiskelijalle 1938–1939, 46 N Viro, UM.

²⁵⁵ Uno Hannulan kirjelmä ulkoasiainministeriölle 14.9.1939, Viron hallituksen stipendi suomalaiselle opiskelijalle 1939–1940, 46 N Viro, UM.

²⁵⁶ Ulkoasiainministeriön kirjelmä Suomen Tallinnan-lähetystölle, 27.7.1940, Matka-apuraha virolaiselle tutkijalle Suomen oloihin tutustumista varten 1939–1940, 46 N Viro, UM.

välillä aloitettiin myös lääkärivaihto. Vuonna 1938 kaksi suomalaista lääkäriä opiskeli Budapestissa, ja keväällä 1939 Suomeen tuli kaksi unkarilaista ja kaksi virolaista lääkäriä täydentämään opintojaan.²⁵⁷

Suomen ja Unkarin sekä Suomen ja Viron välisissä kulttuurisopimuksissa määrättiin erityisten sekakomiteoiden perustamisesta sopimusten täytäntöönpanoa varten. Juuri sekakomiteoiden kokoonpanoa ja toimintaa seuraamalla onkin mahdollisuus selvittää paremmin kulttuurisopimusten kohtaloa sekä kulttuurisopimuksissa heimotyölle annettua painoarvoa. Niin suomalais-unkarilaisen kuin suomalais-virolaisen sekakomitean puheenjohtajana toimi kussakin maassa opetusministeri. Sen lisäksi kumpaankin komiteaan kuului yksi opetusministeriön ja toisen sopimusmaan edustaja. Suomalais-unkarilaisen sekakomitean toimintaan otti osaa vielä myös ulkoasiainministeriön valtuutettu.²⁵⁸

Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osasto oli toivonut, että opetusministeriön valtuutettuna toimisi molemmissa sekakomiteoissa Suomen osaston puheenjohtaja F. A. Heporauta, ja suomalais-unkarilaisessa sekakomiteassa ulkoministeriön valtuutettuna lääkäri Martti J. Mustakallio. Tällöin sekakomiteassa olisi ”todellisia heimotyöntekijöitä ja menestykselliselle toiminnalle välttämätön yhteistoiminta säilyisi.”²⁵⁹ Toive toteutui osittain, sillä Heporaudasta tuli molemman sekakomitean jäsen ja varapuheenjohtaja, mutta Mustakallion syrjäytti unkarinkielentaiteinen eversti Aladár Paasonen. Sekakomiteoiden sihteeriksi sen sijaan valittiin kulttuuritoimikunnan Suomen osaston sihteeri, rehtori Väinö Musikka. Suomalais-unkarilaisen sekakomitean unkarilaisena jäsenenä toimi Helsingin-lähetystön edustaja, ja suomalais-virolaisen sekakomitean virolaisjäsenenä taas toimi Viron koululaitoksen johtaja Villem Altoa.²⁶⁰

Suomessa kulttuuritoimikunnan edustus sekakomiteoissa oli siten hyvä. Suomen osaston mukaan myös Virossa ja Unkarissa olisi sekakomiteaan saatava kulttuuritoimikunnan edustaja, jolloin toimikunnasta tulisi elin, joka tekisi esitykset sekakomiteoille. Suomen osasto olikin saanut jo tehtäväksi laatia kulttuurisopimuksen edellyttämän ensimmäisen menoarvion. Unkarissa ja Virossa

---

²⁵⁷ Heimolääkärien vaihto alkanut Viron kanssa, Uusi Suomi 4.2.1939; Ks. Stipendiaattien vaihto koskevaa materiaali 46 N Unkari ja Viro, UM.

²⁵⁸ Heimotyö 1939, Tapahtumia heimotyön alalla, 139.

²⁵⁹ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 9.2.1938, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA.

²⁶⁰ Heimotyö 1939, Tapahtumia heimotyön alalla, 139. Vaikka suomalais-virolaisessa sekakomiteassa ei ollutkaan ulkoministeriön valtuuttamaa jäsentä, sai Aladár Paasonen ottaa osaa myös sen kokouksiin.

kulttuuritoimikunnan edustajat eivät kuitenkaan päässeet samassa määrin osallistumaan kulttuurisopimusten täytäntöönpanoon kuin Suomessa. Kulttuuritoimikunnan rooli kulttuurisopimusten toteutuksessa oli Suomessa suuri myös siksi, että sekakomiteoissa käsiteltävien ehdotusten valmistelu ja komiteoiden päätösten toimeenpanosta huolehtiminen määrättiin työvaliokunnan tehtäväksi, ja Suomessa työvaliokunnan muodostivat juurikin F. A. Heporauta ja Väinö Musikka.²⁶¹ Näin ollen opetusministeri Uuno Hannulan toteamus keväällä 1938, että Suomen virallinen kulttuuripolitiikka oli tunnustanut heimotyön kehittämisen ja syventämisen yhdeksi tärkeimmistä tehtävistään, sai myös todellisen merkityksen.²⁶²

Tosin vastuun jääminen työvaliokunnassa vain kahden miehen harteille herätti myös kritiikkiä. Helsingin yliopiston unkarin kielen lehtori Jenő Fazekas pitikin tällaista järjestelyä epäonnistuneena. Unkarissa sekakomitean työvaliokunnan tehtäviä nimittäin hoiti opetusministeriön ulkomaisten suhteiden osasto, jonka toimialaan kaikki ulkomaiset kulttuurisuhteet ja -sopimukset kuuluivat. Vaikka Heporauta ja Musikka olivat heimotyön ansioituneimpia edustajia, eivät he Fazekasin mielestä olleet esimerkiksi tieteen, kirjallisuuden tai taiteen asiantuntijoita. Näin ollen Suomessa oli vaarana, että sekakomitea ei pystyisi aikaansaamaan kosketusta edellä mainittuihin erikoisaloihin, ja täten se laiminlöisi tarjolla olevien mahdollisuuksien hyväksikäyttämisen. Unkarissa tätä ongelmaa ei Fazekasin mukaan ollut, ja mainittu opetusministeriön osasto oli yhteydessä erikoisalojen edustajiin sekä heimotyön viralliseen johtoon.²⁶³ Sinänsä tilanne kuvaa hyvin eroa Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteiden hoidossa: Suomessa järjestöillä ja yksityishenkilöillä oli huomattavasti suurempi rooli virallisten kulttuurisuhteiden hoidossa kuin Unkarissa.²⁶⁴

Vastuulliseen asemaan päästyään Heporauta ja Musikka laativat selkeät suunnitelmat kulttuurivaihdon ja heimotyön toteuttamiseksi sekä tekivät ehdotuksen kulttuurisopimusten täytäntöönpanoon tarvittavasta rahamäärästä. Vuoden 1938 lisämenoarvioon toivottiin 250 000 markkaa ja vuoden 1939

---

²⁶¹ Väinö Musikan kirje Viron osastolle 5.1.1938, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA; R. Jöffert välisministeriumi lepingute büroole 26.10.1938 no 154, 957.5.1029, ERA; Välisministeriumi poliitilise osakonna direktor Esindajale Budapestis, 7.11.1938 no 2578S, 957.5.1029, ERA; Haridusministeriumi teaduste ja kunsti osakonna direktor Välisministeriумile 12.11.1938 no 28, 957.5.1029, ERA; Eesti–Soome kultuurkonventsioonis ettenähtud segakomitee Eesti alamkomitee koosoleku protokoll 8.12.1936, 1108.4.1488, ERA; Liite 5.

²⁶² Unkarilainen taidenäyttely avattu, Suomen Sosiaalidemokraatti 11.3.1938.

²⁶³ Fazekas 1944, 96–97.

²⁶⁴ Paasivirta 1984, 286; Oikari 2001, 66; T. Kiss 2002, 9–10, 18.

menoarvioon 500 000 markkaa.²⁶⁵ Heimoliikkeen edustajien arvio valtion panostuksesta kulttuurisopimusten toteuttamiseen oli kuitenkin liian optimistinen, sillä eduskunta myönsi vuodelle 1938 varoja vain puolet Suomen osaston ehdotuksesta: Viroa varten 60 000 markkaa ja Unkarin osalle 63 600 markkaa.²⁶⁶ Niin ikään Suomen osaston ehdotus vuodelle 1939 puolittui. Vaikka puuttuvat markat olivat pois etenkin ruohonjuuritason heimotyöstä, pääsi kulttuurisopimusten toteuttaminen melko hyvään vauhtiin ennen maailmansodan puhkeamista. Sekakomiteat jakoivat useita apurahoja eri tarkoituksiin, muun muassa opiskelijoille, oppikoululaisille, opettajille ja lääkäreille heimomaihin tutustumista ja heimomaissa työskentelemistä varten. Samaten sekakomiteat maksoivat käännöspalkkioita suomeen käännettävistä kirjoista.²⁶⁷

Sekakomitean tuella aloitettiin myös Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan toimittaman *Heimotyö*-vuosikirjan julkaisu, joka oli huomattava unkarilaisen ja virolaisen kulttuurin esittelykanava kulttuurisopimusten hengessä. Hankkeen alullepanija oli lääkärien harrastuspiirin puheenjohtaja Martti J. Mustakallio, joka kaipasi harrastuspiireille yhtä heimolehteä, josta näkisi, mitä heimotyön alalla on tehty. Esikuvana Mustakallio piti Fenno-Ugrian julkaisemaa *Eesti Hõimiä*, joka oli alkanut ilmestyä muutaman vuoden tauon jälkeen vuosikirjana vuoden 1937 syksyllä. Itse asiassa myös virolaisen heimojulkaisun henkiin herättämisen voi katsoa olleen kulttuurisopimusten seurausta. Nyt myös suomalaiset saivat pelkästään heimotyöhön keskittyvän julkaisun, joka ilmestyi aina vuoteen 1944 asti. Edellinen vastaavanlainen yritys oli Suomessa ollut Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston julkaisema Fenno-Ugria, joka kuitenkin lakkasi talousvaikeuksien vuoksi ilmestymästä neljän numeron jälkeen heti ensimmäisenä vuonna 1925.²⁶⁸

Syksyllä 1939 puhjennut maailmansota vaikutti haitallisesti kulttuurisopimusten toteutumiseen, ja käytännössä sodan alettua suomalais-virolainen sopimus raukesikin. Virallinen yhteys Viroon katkesi viimeistään kesän 1940 neuvostomiehityksen jälkeen. Sota-ajasta huolimatta vuorovaikutus Suomen ja Unkarin välillä kuitenkin säilyi ja oli paikoittain jopa hyvin vilkas, sillä vierailuja tehtiin puolin ja

---

²⁶⁵ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 9.2.1938, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA.

²⁶⁶ Jäljennös opetusministeri Uuno Hannulan kirjeestä Valtionkonttorille 18.10.1938, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA.

²⁶⁷ Heimotyö 1939, Katsaus suomalais-unkarilaisen ja suomalais-virolaisen sekakomitean työhön, 112–116.

²⁶⁸ Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan rinnalla työskentelevien harrastuspiirien edustajien yhteisen kokouksen ptk 29.11.1937, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokouksen ptk. 9.2.1938, Pöytäkirjat 1926–1937, SUKA, KA; Heporauta 1942, 6.

toisin.²⁶⁹ Käytännön työtä vaikeutti kuitenkin taloudellisten voimavarojen niukkuus, ja sodan aikana suomalais-unkarilaiselle sekakomitealle myönnetyt varat menivät suurimmaksi juokseviin kuluihin ja jo aloitettujen hankkeiden lopettamiseen.²⁷⁰ Heimotyöhön Suomessa varatut rahat F. A. Heporauta ja Väinö Musikka osoittivat lähinnä *Heimotyö*-vuosikirjan toimittamiseen, kulttuuritoimikunnan alaisten harrastuspiirien toimintaan sekä Suomen Heimotyöseuran perustamisen jälkeen keväällä 1940 seuran toiminnan tukemiseen.²⁷¹

Koska kulttuurisopimusten sisällössä ei määrätty lainkaan kulttuurivaihtoa koskevista määristä, eli siitä kuinka monta kirjaa tulisi esimerkiksi kääntää toisen sopimusmaan kielelle tai kuinka monta toisen sopimusmaan teatterikappaletta tulisi oman maan teattereissa esittää, on kulttuurisopimusten vaikutusta siltä osin vaikea arvioida. Jonkinlainen kokonaiskuva tilanteesta on kuitenkin mahdollista saada.²⁷² Avaavana tapahtumana voi pitää maaliskuussa 1938 Helsingissä avattua unkarilaisen taiteen näyttelyä, jota opetusministeri Uno Hannula piti kulttuurisopimusten ensimmäisenä näkyvänä tuloksena.²⁷³ Kirjallisuuden alalla Suomessa suomennettiin sekakomiteoiden tuella muun muassa R. Indrekon *Muinais-Eesti ja sen varhaisin asutus*, August Gailitin *Ankara meri*, Zoltán Túróczy'n julistuskirja *Hänen nimensä on ihmeellinen* ja Imre Madáchin unkarilaishklassikko *Ihmisen murhenäytelmä*.²⁷⁴ Samaten Väinö Musikka ja Sándor Kulai toimittivat noin 450-sivuisen *Unkarin kirjan* vuonna 1942 ja Eino Parikan suomentama *Viron historia* ilmestyi 1944. *Unkarin runotar* sen sijaan jäi painatusvaikeuksien vuoksi ilmestymättä. Sekakomitea tuki myös suomalais-unkarilaisen sanakirjan ja unkarin kielen oppikirjan tekoa. Samaten ilmestyi suomalais-eestiläinen ja eestiläis-suomalainen sanasto.²⁷⁵ Suomalais-virolainen sekakomitea myönsi myös erillisen kirjailijastipendin, vaikka

---

²⁶⁹ Unkarin Ystävien Kerhon vuosikokouksen ptk. 29.10.1942, Unkarin Ystävien Kerhon arkisto, KA.

²⁷⁰ Heimotyö 1942, Katsaus Suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1941–31.5.1942, 235; Heimotyö 1942, Suomalais-unkarilaisen sekakomitean pöytäkirja 5.2.1942, 257.

²⁷¹ Suomalais-ugrilaisen Kulttuurirahaston Säätiön hallituksen kokouksen ptk. 17.1.1939, 18.4.1939, 2.4.1940, 15.6.1940, 10.1.1941, 22.9.1942, 1.4.1944, 25.1.1945, Pöytäkirjat 1939–1949, SUKA, KA.

²⁷² Kantselei direktor A. Kurvits Haridusministerile 20.11.1937, 1108.1.981, ERA. Virossa kuitenkin katsottiin, että virolais-unkarilaisen sopimuksen teatteriesityksiä käsittelevä kohta tulisi täytetyksi, jos Tallinnan teattereiden ohjelmistossa olisi joka vuosi vähintään kaksi unkarilaista näytelmää, joiden esittäminen turvattaisiin valtion tuella.

²⁷³ Unkarilainen taidenäyttely avattu, Suomen Sosiaalidemokraatti 11.3.1938.

²⁷⁴ Heimotyö 1939, Katsaus suomalais-unkarilaisen ja suomalais-virolaisen sekakomitean työhön, 113; Heimotyö 1941, Tapahtumia heimotyön alalla, 131.

²⁷⁵ Heimotyö 1942, Katsaus Suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1941–31.5.1942, 235; Heimotyö 1942, Tapahtumia heimotyön alalla, 231; Heimotyö 1943, Katsaus Suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1942–31.5.1943, 100; Heimotyö 1944, Tapahtumia heimotyön alalla, 119.

sellaisesta ei kulttuurisopimuksessa ollut erikseen määrätty. Niinpä virolaiskirjailija August Mälk oleskeli apurahan turvin Suomessa touko-kesäkuussa 1939.²⁷⁶

Kirjalliset suhteet Suomen ja Unkarin välillä lisääntyivät selvästi 1930-luvun lopulla. Sodan aikana Unkarissa ilmestyi suomalaisista teoksista muun muassa Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* ja F. E. Sillanpään *Miehen työ*.²⁷⁷ Sen sijaan toisen sopimusmaan kirjojen lisääminen kirjastoissa ei ehtinyt sodan vuoksi lähteä käyntiin. Vuonna 1944 suomen kielen lehtori Viljo Tervosen havaitsi Unkarin kirjastoissa suomalaista kirjallisuutta hyvin vähän. Budapestin yliopiston kirjaston luettelosta hän löysi vain ”pari vanhentunutta sanakirjaa, teoksen Suomi 19:n neljällä vuosisadalla, Kalevalan ja muutamia moderneja romaanikäännöksiä.”²⁷⁸

Myöskään elokuvien vaihto ei lähtenyt samoissa määrin käyntiin kuin kirjojen kääntäminen, missä oli jo olemassa pitkät perinteet. Esimerkiksi Virossa korkeatasoisten suomalaisten elokuvien levittämiseksi oli taloudellisia esteitä. Unkarissa esitettiin sodankin aikana suomalaisia elokuvia. Tosin talvella 1942–1943 Unkarissa esitetyt *Silja* ja *Kuin uni ja varjo*, eivät kumpikaan pysyneet pitkään ohjelmistossa.²⁷⁹ Kulttuurivaihtoa tapahtui myös teatterin alalla. Esimerkiksi toisen maailmansodan aikana Budapestin lähettiläänä toiminut ministeri Aarne Wuorimaa pyrki kulttuurisopimukseen viitaten saamaan unkarilaisia oopperakappaleita esitettäväksi Helsinkiin, koska Unkarin Kansallisooppera oli ottanut Leevi Madetojan *Pohjalaiset* ohjelmistoonsa.²⁸⁰ Syksyllä 1943 Suomessa esitettiin Unkarin kansallisoopperan *Bánk Bán*, joka tuolloin esitettiin ensimmäistä kertaa Unkarin rajojen ulkopuolella. Vuonna 1944 Helsingin Kansallisteatteriin tuli myös Sándor Márain *Viimeinen seikkailu*. *Pohjalaisten* lisäksi Unkarin Kansallisoopperassa esitettiin myös *Niskavuoren naisia*.²⁸¹

Kulttuurisopimuksen laaja kolmas artikla, jossa määrättiin suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuuden kannalta mielenkiintoisten kysymysten tutkimusta varten tehtävästä ohjelmasta kielitieteilijöitä, etnografeja ja arkeologeja ehti sekin tuottaa tulosta ennen sodan puhkeamista. Kesällä 1939 Suomessa nimittäin pidettiin Suomen, Unkarin ja Viron kansallisten tieteiden tutkijoiden

²⁷⁶ Eesti Hõim 1939, Kroonika 55.

²⁷⁷ Heimokansa 5/1942, 12; Heimotyö 1941, Tapahtumia heimotyön alalla, 130; Szopori Nagy 1990, 103–108.

²⁷⁸ Tervonen 1944b, 231.

²⁷⁹ Eesti Hõim 1939, Kroonika 48; Tervonen 1943, 36.

²⁸⁰ Aarne Wuorimaan kirjelmä ulkoministeriölle 18.4.1941, 46 Z Unkari, UM.

²⁸¹ Heimotyö 1939, Heimomaiden tapahtumia, 142; Heimotyö 1944, Tapahtumia heimotyön alalla, 109–111; Tervonen 1944a, 73

kongressi, johon otti osaa yli 70 tieteilijää.²⁸² Kongressia voi pitää merkittävänä erityisesti siksi, että 1930-luvun jälkipuoliskolla Suomessa ei järjestetty juuri muita suuria kansainvälisiä tieteellisiä tilaisuuksia. Sen sijaan unkarilaisten toive tutkia kansansa alkuperää ja matkaa Uralilta Karpateille lähettämällä Venäjälle suomalais-unkarilais-virolainen retkikunta jäi toteuttamatta.²⁸³

5.2 Vironinkeriläisten olot vaikeuksien kautta ratkaisuun

Suomen ja Viron välisen henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen toivottiin ratkaisevan Viron–Inkerissä toimivan suomalaisen papin H. K. Erviön kohtaamat ongelmat sekä ylipäänsä parantavan alueella asuvien suomenkielisten oloja. Viron hallituksella näyttääkin olleen halua Viron–Inkerin kysymyksen ratkaisemiseksi. Tästä oli osoituksena muun muassa Kullakülan koulussa järjestetty suomenkielinen opetus, jota ylläpidettiin siitä huolimatta, että oppilasmäärä jäi alle kulttuurisopimuksissa mainitun minimin, eli 20 oppilaan. Se ei kuitenkaan estänyt uuden lehdistösodan alkamista maiden välillä toukokuussa 1938. Ajan Suunta oli nimittäin jälleen kritisoinut eräässä numerossaan Viron–Inkerin oloja, johon virolaiset sanomalehdet vastasivat torjuakseen IKL:n äänenkannattajan syytökset. Opetusministeri Aleksander Jaakson valittelikin Tallinnan-lähettiläälle P. J. Hynniselle, että Suomessa ja Virossa oli henkilöitä, jotka häiritsivät ja asettivat esteitä suomalais-virolaisille suhteille, joille kulttuurisopimus oli antanut voimakkaan sysäyksen.²⁸⁴

Myös Suomen puolella kulttuurisopimuksen Viron–Inkeriä koskevan kohdan toteuttamiseen suhtauduttiin vakavasti, mutta ulkoministeri Rudolf Holstin pyrkimyksenä oli, että Suomelle ja Virolle arkaluontoista asiaa ei enää hoidettaisi diplomaattista tietä, vaan että asianhoito saisi ”hyväntahtoisen kultturellisen järjestelyn muodon ja leiman”. Tämän vuoksi hän valtuutti alkukeväästä 1938 Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston puheenjohtajan F. A. Heporaudan käymään Tallinnassa neuvotteluja siitä, että inkeriläisten asiat saataisiin järjestettyä kulttuurisopimusten hengessä. Samalla Heporauta matkusti myös Riikaan neuvottelemaan Latvian viranomaisten kanssa liiviläisten tilanteesta. Syksyllä 1937 oli liikkunut huhuja, että Suomi haluaisi solmia Latvian kanssa

---

²⁸² Heimotyö 1940, Tapahtumia Heimomaiden alalla, 73–75. Ks. aiheesta lisää Köhalmi 2007.

²⁸³ Nagy 1939, 63; Paasivirta 1984, 447. Paasivirta mainitsee tilaisuuden epämääräisesti suomalais-ugrilaisena kongressina.

²⁸⁴ Ministeri Hynnisen raportti 25.5.1938 nro 11, Inkeriläiset 1937–1943, 12 M, UM; Protokoll Eesti–Soome Kultuurkonventsioonis ettenähtud Segakomitee Eesti Alamkomitee koosolekust 8.12.1938, 957.5.1029, ERA. Kullakülan alakoulussa oli 15 suomenkielistä oppilasta, Kalliveren koulussa 44, ja Keldrimäen alakoulussa opetettiin uskontoa suomeksi 12 inkeriläiselle, joiden vanhemmat olivat siihen suostuneet.

kulttuurisopimuksen liiviläisten olojen parantamiseksi, mutta asia hoidettiin lopulta kuitenkin toista kautta.²⁸⁵

Matkallaan Viroon F. A. Heporauta tapasi muun muassa opetusministeri Aleksander Jaaksonin ja koululaitoksen johtajan Villem Alttoan. Kummatkin vakuuttivat, että sekä Kullakülan että Kalliveren suomalaiset kansakoulut saisivat esteettä jatkaa toimintaansa. Edellinen siitäkin huolimatta, että oppilasluku ei noussut kulttuurisopimuksessa edellytettyyn 20 oppilaaseen. Kalliveressa vanhemmat saivat valita, lähettivätkö lapsensa suomen- vai vironkieliseen kouluun. Heporauta ehdotti myös Väikülan kouluun vapaaehtoista suomen opetusta. Koulun suomalaistamista Heporauta ei kuitenkaan vaatinut, koska hänelle oli lopulta yhdentekevää, muuttuiko venäläistyneiden inkerikkojen seutu virolaiseksi vai suomalaiseksi. Sen lisäksi Heporauta uskoi, että turha kiihkoilu olisi vain aiheuttanut suomalais-virolaisten suhteiden kärjistymistä.²⁸⁶

F. A. Heporauta ei kuitenkaan päässyt henkilökohtaisesti käymään Viron–Inkerissä, sillä hän oli Tallinnassa saanut tietää, että Kalliveren koulu oli suljettu tulirokon takia. Tallinnassa hän oli kuitenkin tavannut erään Kalliveren suomalaisen koulun entisen opettajan, jonka mukaan inkeriläisillä ei ollut mitään valittamisen syytä. Lopuksi Heporauta tapasi myös pää- ja sisäministeri Eenpalun, joka vakuutti, että hallituksella ei ollut mitään suomenkielistä pappia ja kouluja vastaan. Myöskään Villem Alttoan käsityksen mukaan Viron hallituksen pyrkimyksenä ei ollut inkeriläisten virolaistaminen, mutta se ei halunnut sulkea virolaisia kouluja niiltä suomalaisilta lapsilta, jotka ”omaa etuaan valvoen niihin pyrkivät”.²⁸⁷

Villem Alttoa lupasi kuitenkin selvittää, painostiko Kalliveren suomalaisen koulun virolaissyntyinen opettaja suomalaisia oppilaita siirtymään virolaiseen kouluun, sillä painostaminen ei ollut Viron hallituksen tahdon mukaista. Suomalaisten oppikirjojen käyttö ei kuitenkaan olisi virolaisten mukaan kouluissa sallittua, koska niissä keskiössä oli nimenomaan Suomi, ei Viro. Tämän vuoksi tuli käyttää virolaisia kirjoja, vaikka opetus olisikin suomeksi. Samaten Suomessa opettajanseminaarin käyneiden

---

²⁸⁵ Rudolf Holstin kirje P. J. Hynnisselle 22.2.1938, Liiviläiset 1935–1943, 12 M, UM; Kulttuurisopimus Latvian kanssa, Lauri Kettunen, Helsingin Sanomat 19.9.1937. Rudolf Holstin mukaan nimenomaan suomalaisen lähettäminen Latviaan oli tarpeen siksi, että Latvian hallitusta oli ärsyttänyt se, että virolaiset eivät olleet kohdelleet inkeriläisiä sen paremmin kuin Latvialaiset liiviläisiä, mutta liiviläisten asiassa Viro veljeili Suomen kanssa.

²⁸⁶ Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Viroon ja Latviaan 12.3.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM.

²⁸⁷ Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Viroon ja Latviaan 12.3.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM.

inkeriläisten opettajien tuli käydä myös virolainen seminaari, jotta he saisivat opettajanpätevyyden Virossa.²⁸⁸

Kesäkuussa 1938 F. A. Heporauta kävi toistamiseen Virossa. Tuolloin hänellä oli mahdollisuus tutustua paikan päällä Viron–Inkerin oloihin. Kalliveressa opetus olikin hoidettu hyvin, mutta Kullakülan koulun opettaja oli muuttanut opetuksen pääosin vironkieliseksi. Sen lisäksi suomenkieliset raamatunhistoriat oli korvattu vironkielisillä ja suomalaisia oppikirjoja oli hävitetty, mutta opettajan kuultua Heporaudan tulosta, hän oli keräyttänyt kouluun suomenkielisiä oppikirjoja niitä esitelläkseen. Villem Altoa oli hämmästyntynyt Heporaudan havainnosta ja pitkän keskustelun jälkeen hän lupasi, että kyseinen opettaja siirrettäisiin muualle ja opetus Kullakülässä järjestettäisiin niin kuin säädökset määräisivät.²⁸⁹

Myös Kalliveren kouluun määrättiin virolaisen opettajan tilalle yksi inkeriläinen opettaja lisää, jolloin koulun inkeriläisten opettajien määrä nousi kahteen. Näin ollen lukuvuodeksi 1938–39 kouluun saatiin kaksi suomalaista ja kolme virolaista luokkaa.²⁹⁰ Heporaudan neuvottelu- ja tutustumismatkoilla oli siten suuri vaikutus Viron–Inkerin suomalaisen väestön kieliolojen parantumiseen. Vaikutusta lisäsi se, että virolais-suomalainen sekakomitea päätti pyytää Suomen vastaavan komitean edustajaa tai Kouluhallituksen kouluneuvosta tutustumaan vähintään kerran vuodessa Viron suomenkielisiin kouluihin, mikä tehtävä jäi kuitenkin sodan vuoksi toteuttamatta.²⁹¹

Myös suomenkielisen inkeriläisväestön sielunhoitajan kysymys ratkesi kulttuurisopimuksen yhteydessä tehdyllä noottien vaihdolla, vaikka alku ei näyttänytkaan lupaavalta. Herättäjä-yhdistykseen kuuluneen Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kunniapuheenjohtajan Matti Pesosen mukaan sielunhoito siten, kuten siitä oli hallitusten välisessä noottienvaihdossa sovittu, osoittautui vaikeasti toteutettavaksi. H. K. Erviön seuraajat kohtasivatkin samoja vaikeuksia työlupien kanssa kuin edeltäjänsä. F. A. Heporauta ei kuitenkaan juuri puuttunut tilanteeseen Viroon tekemillään matkoilla.²⁹²

---

²⁸⁸ Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Viroon ja Latviaan 12.3.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM.

²⁸⁹ Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Latviaan ja Viron Inkeriin kesäk. 8–18 p:nä 1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM.

²⁹⁰ F. A. Heporaudan kirje Aaro Pakaslahdelle 1.9.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM.

²⁹¹ Protokoll Eesti–Soome Kultuurkonventsioonis ettenähtud Segakomitee Eesti Alamkomitee koosolekust 8.12.1938, 957.5.1029, ERA.

²⁹² Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Viroon ja Latviaan 12.3.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM; Pesonen 1952, 276–278.

Pastori H. K. Erviön jouduttua lähtemään Virosta loppukesällä 1937 Herättäjä-yhdistys lähetti hänen seuraajakseen Kustaa Huhdan. Huhta sai työluvan kuitenkin vasta vuosien 1937 ja 1938 vaihteessa, ja tuolloinkin vain pariksi viikoksi. Myös Huhdan seuraava työlupa viipyi viipymistään. Piispa Hugo Rahamägin mukaan syynä tähän oli anomuksessa ilmenneet virheellisyydet, jonka vuoksi anomus oli pitänyt lähettää takaisin seurakunnalle. Lopulta Huhta sai hieman alle kahden kuukauden työluvan helmikuun 1938 lopusta huhtikuun puoliväliin. Myöskään Viron–Inkeriin lähetetty seuraava pastori ei päässyt oleskelemaan alueella pitkiä aikoja. Pastori Malmivaara nimittäin pääsi Viron–Inkeriin kesällä 1938 vain kaksi kertaa parin viikon jaksoina. Lopulta tilanne helpottui, kun Reijo Ylönen sai työluvan yhdeksi vuodeksi marraskuussa 1938. Tuolloin sekä piispa Rahamägi että pääministeri Kaarel Eenpalu ottivat hänet hyvin vastaan, mistä saattoi Matti Pesosen mukaan jo aistia kulttuurisopimuksen vaikutuksen.²⁹³

5.3 Järjestöt kulttuurisopimusten toteuttajina

Kulttuurisopimusten solmimisen jälkeen Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan alaisten eri alojen harrastuspiirien vuorovaikutus heimomaiden kesken vauhdittui, ja kulttuuritoimikunta pystyi jakamaan harrastuspiirien käyttöön sekakomitean sille myöntämiä varoja. Muun muassa lääkärien harrastuspiiri aloitti lääkärien vaihdon heimomaiden välillä, ja Suomen sekä Viron ammattikoulunopettajat solmivat ystävyyssopimuksen.²⁹⁴ Myös Suomalainen Lakimiesten Yhdistys alkoi solmia yhteyksiä unkarilaisten kollegojen kanssa kulttuurisopimuksen kolmanteen artiklaan vedoten. Oikeusneuvos Y. J. Hakulisen mukaan yhteydenpito heimokansojen lakimiesten kesken sopi hyvin yhdistyksen sääntöihin, ja läheiset suhteet olivat tärkeitä niin heimomielessä kuin puhtaasti lainopilliselta kannalta, sillä Unkarin lainopillinen sivistys oli erittäin korkealla tasolla. Unkarissa oli valittu jo 40-henkinen toimikunta yhteyttä hoitamaan, ja nyt Suomessa perustettiin vastaava elin. Toimikunnan puhemiehistöön valittiin ylipormestari Antti Tulenheimo, professori Kaarlo Kaira ja oikeusneuvos Y. J. Hakulinen. Yhdistys

---

²⁹³ Kertomus matkastani [F. A. Heporauta] Viroon ja Latviaan 12.3.1938, Taloasia ym. 1938–1939, 12 M, UM; Pesonen 1952, 276–278.

²⁹⁴ Viron ja Suomen ammattikoulunopettajain ystävyyssopimus allekirjoitettu, Uusi Suomi 25.10.1938; Heimolääkäreiden vaihto alkanut Viron kanssa, Uusi Suomi 4.2.1939; Heporauta 1944a, 27.

teki kesällä 1938 tutustumismatkan Unkariin, joten toimikuntaa ei perustettu pelkästä kohteliaisuuden eleestä.²⁹⁵

Kulttuurisopimuksiin liittyen perustettiin Suomessa, Unkarissa ja Virossa myös uusia järjestöjä heimotyön ja kulttuurisuhteiden edistämiseksi. Kuten neljännessä luvussa on tullut ilmi, oli Suomeen perustettu Suomalais-virolainen Seura jo alkuvuodesta 1936. Viroon perustettiin suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen aattona marraskuun 1937 lopulla vastaava järjestö, eli Virolais-suomalainen Seura. Perustajajäseninä oli Suomen entisen konsulin O. Rütlin ja Tallinnan-lähettilään P. J. Hynnisen lisäksi kahdeksan Tarton yliopiston professoria ja muita Tarton seurapiirien edustajia ja poliitikkoja. Seuran tavoitteena on Viron ja Suomen kansojen ystävyys sekä kahdenkeskisen kanssakäymisen edistäminen, ja erityisesti kulttuuristen ja heimo- sekä taloussuhteiden syventäminen. Tämä puolivirallinen ystävyysseura ei kuitenkaan ehtinyt nousta kovin merkittäväksi tekijäksi heimotyön alalla ennen sodan syttymistä.²⁹⁶

Niin ikään Suomessa oli toiminut jo 1920-luvun lopulta Suomalais-unkarilainen Seura, jonka tarkoituksena oli ylläpitää Unkarin tuntemusta Suomessa. Se järjesti muun muassa yleisiä Unkarin kansallispäivän juhlia ja unkarilaisten luennoitsijoiden esitelmätilaisuuksia.²⁹⁷ Syksyllä 1937 hieman ennen Suomen ja Unkarin välisen kulttuurisopimuksen allekirjoitusta Unkarissa perustettiin Unkarilais-suomalainen seura kulttuurisopimuksen kolmannen artiklan nojalla. Koska seuran tehtävänä oli juuri suomalais-unkarilaisen kulttuurisopimuksen toteuttaminen, aloitti se heti yhteydenpidon kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kanssa muun muassa oppilasvaihtoon liittyen. Vuonna 1939 se alkoi myös julkaista yhdessä joulukuussa 1937 perustetun Unkarilais-virolaisen Seuran kanssa *Északi rokonaink* (Pohjoiset sukulaisemme) -nimistä aikakauslehteä, ja muutamaa vuotta myöhemmin sen toimesta ilmestyi kaksiosainen teos *Magyar-finn kapcsolatok* (Unkarilais-suomalaiset suhteet), joka käsitteli suomalais-unkarilaista kanssakäymistä laajemminkin kuin vain kulttuurisuhteiden alalla. Unkarilais-suomalainen Seura tuki myös suomalaisen kirjallisuuden kääntämistä, ja eräänlaisena merkkitapauksena voidaan pitää eduskunnan varapuhemiehen Edwin Linkomiehen vierailua Unkariin

---

²⁹⁵ Suomalaiset lakimiehet solmivat suhteita Unkariin, Ajan Suunta 18.12.1937; Suomalaisen Lakimiesten Yhdistyksen kirje ulkoministeriölle, allekirjoitus epäselvä, 18.5.1938, 46 E Unkari I, UM. Mukana olivat myös päätoimittaja Eljas Erkkö, eduskunnan puhemies Väinö Hakkila, sisäasianministeri Urho Kekkonen, professori T. M. Kivimäki ja lähettiläs Onni Talas.

²⁹⁶ A.Tönnissonin kirje Väinö Musikalle 16.2.1938 ja mukana oleva Eesti-Soome Ühingu põhikiri, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA.

²⁹⁷ Heporauta 1942, 10.

seuran kutsusta. Järjestön johdossa toimivat entinen oikeusministeri Emil Nagy ja lääkäri Dezső Gaskó, ja siihen oli joulukuuhun 1942 mennessä liittynyt 667 jäsentä.²⁹⁸

Suuresta jäsenmäärästä ja näkyvästä aktiivisuudesta huolimatta seuran toiminta vaikuttaa kuitenkin olleen vain näennäistä, ja sen johtohenkilöiden tarkoitusperät epämääräisiä. Turaanilaisen seuran pääsihteeri Frigyes Lukinich ei alun alkaenkaan pitänyt Unkarilais-suomalaisen Seuran perustamista tarpeellisenä, eikä hänen mukaansa seuran perustamista katsonut hyvällä myöskään Suomen Budapestin-lähettiläs Onni Talas.²⁹⁹ Talasta lähettiläänä seuranneen Aarne Wuorimaan mielestä seuran toiminta oli heikkoa ja suunnittelematonta, mikä johtui sen johtohenkilöiden pätemättömyydestä. Seuran todellinen toiminta rajoittui Wuorimaan mukaan vain pariin kokoukseen vuodessa, joten sen työn tuloksia ei paljoakaan näkynyt. Toisten tahojen järjestämät tai aikaansaamat tilaisuudet oli kylläkin käytännöllisistä syistä pantu seuran nimiin. Sen sijaan nuori luterilainen pastori Endre Zongor sai toiminnastaan suomalais-unkarilaisten suhteiden kehittäjänä Wuorimalta kiitosta.³⁰⁰

Juuri pastori Zongor olikin kärkkäin Unkarilais-suomalaisen seuran kritisoija. Seuran nokkamies Emil Nagy ei Zongorin mukaan osannut suomeksi yhtäkään sanaa, eikä hänellä ollut yhteyksiä Suomeen, Englantiin kylläkin. Seuran hallinnollisesta puolesta vastaava tohtori Dezső Gaskó ei hänkään osannut lainkaan suomea. Kaksikon työnä oli lähinnä maksavien jäsenten kerääminen ja muutamien juhlallisuuksien sekä syöminkien järjestäminen, minkä lisäksi he Zongorin mukaan käyttivät suomalaisten ystävyyttä hyväkseen ja myivät näille seuran julkaisuja ylihintaan. Uuden seuran perustaminen ei pastorin mukaan kuitenkaan ratkaisisi ongelmaa, vaan suomalais-unkarilaisten suhteiden ylläpitoon tarvittaisiin valtakunnallinen innostus ja liike.³⁰¹ Näin ollen kulttuurisopimusta toteutettiin Unkarissa myös järjestötasolla, mutta juuri sitä tehtävää varten perustetulla seuralla ei lopulta ollut siinä asiassa niin suurta roolia kuin Suomessa ehkä oletettiin.

---

²⁹⁸ Dezső Gaskón kirje Väinö Musikalle 15.1.1938, Kirjelmät ja asiakirjat 1928–1938, SUKA, KA. Heimotyö 1940, Tapahtumia heimotyön alalla, 76–87; Északi rokonaink 1939, 13; Gaskó 1941, 101–106; Gaskó 1943, 17, Heimotyö 1943, Budapestin Unkarilais-suomalaisen seuran toiminta 28.2.1942–28.2.1943, 104–108; Tervonen 1943 34–35; Linkomies 1970, 110. Edwin Linkomies on todennut muistelmissaan, että Unkarilais-suomalainen Seura toimi vain muodollisesti kutsujana, ja matkan Unkariin sekä oleskelun siellä kustansi Unkarin valtio, jonka vieraana hän oli. Alun perin matkan tarkoitus oli suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden lujittaminen, mutta siitä muodostoi Linkomiehen omien sanojen mukaan suuressa määrin poliittinen.

²⁹⁹ Lukinich Frigyes Jeney Endrének 7.9.1937, P1384, MOL.

³⁰⁰ Wuorimaa 1947, 10.

³⁰¹ Endre Zongor Miniszterelnök urnak 20.4.1941, K30-B43, MOL. Samalla osansa sai myös Turaanilainen seura, joka oli jäsenien lukumäärään ja tehdyn työn määrään verrattuna pastori Zongorin mukaan lopulta vain pieni seura.

Vaikka helsinkiläinen Unkarin Ystävä Kerho perustettiin syksyllä 1937, ei kulttuurisopimusten solmiminen näytä vaikuttaneen ainakaan suoraan järjestön perustamiseen. Heimotyötä ja unkarin kielen harrastusta edistävä kerho toimi kuitenkin aktiivisesti kulttuurisopimuksen käytännön toteutuksessa. Idea kerhon perustamisesta oli syntynyt jo keväällä 1937 Helsingin yliopiston unkarin kielen lehtorin Gyula Weöresin oppilaiden keskuudessa, ja se nähtiin muutamaa vuotta aiemmin toimineen Unkarin Ystävät -yhdistyksen jatkeena. Kerhon toimikuntaan valittiin tuttuja heimotyöntekijöitä, kuten Väinö Musikka ja Lauri Kettunen. Toimintansa tueksi kerho alkoi saada suomalais-unkarilaiselta sekakomitealta avustusta kielikurssien järjestämiseen. Esimerkiksi syksyllä 1941 ja keväällä 1942 kerhon kielikursseilla oli yli 100 osallistujaa, ja kerho toimi sodan aikana muutenkin aktiivisesti.³⁰²

Vuonna 1937 solmituilla kulttuurisopimuksilla oli sen sijaan vaikutusta Suomen Heimotyöseuran perustamiseen. Vaikka seura perustettiin vasta keväällä 1940, on sen juuret ulotettavissa kulttuurisopimuksiin ja heimotyön vilkastumiseen, mutta myös Suomalaisuuden Liiton sisäisiin kiistoihin, sillä Heimotyöseura perustettiin liiton sukukansaosaston korvaajaksi.³⁰³ Uuteen seuraan liittyivät sukukansaosaston kantavat voimat, muun muassa F. A. Heporauta ja Väinö Musikka, minkä vuoksi seuran päämäärät olivat lähes identtiset sukukansaosaston tavoitteiden kanssa.³⁰⁴ Miksi sitten tarvittiin uusi seura, etenkin, kun Suomalaisuuden Liiton aikeissa ei ollut lopettaa heimotyötä?

Aloitteen Suomen Heimotyöseuran perustamisesta oli tehnyt kulttuuritoimikunnan Suomen osasto, ja seuran tarkoituksena oli toteuttaa Suomen osaston sille asettamia käytännön tehtäviä, kuten sukukansaosastokin oli tehnyt.³⁰⁵ Vaikka päätös uuden seuran perustamisesta näyttää syntyneen yllättäen, on todennäköistä, että seuran perustajat olivat suunnitelleet sukukansaosaston korvaavaa järjestöä jo pidempään. Sukukansaosastolla ei nimittäin ollut taloudellista päätösvaltaa, vaan se oli raha-asioissa täysin riippuvainen Suomalaisuuden Liiton keskushallituksesta. Väinö Musikan mukaan

---

³⁰² Unkarin Ystävät kerhon alustavan kokouksen ptk. 29.9.1937, Unkarin Ystävien Kerhon perustavan kokouksen ptk. 29.10.1937 ja Unkarin Ystävien Kerhon toimintakertomus 1937–1938, Unkarin Ystävien Kerhon arkisto, KA; Heimotyö 1942, Katsaus Suomalais-unkarilaisen sekakomitean työhön 1.6.1941–31.5.1942, 235. Kerhon ensimmäinen kielikurssi alkoi keväällä 1938 ja toinen syyskuussa 1938. Ensimmäisessä osantottajia oli 32 ja toisessa 16. Molemmissa opettajana oli toimittaja Sándor Kulai

³⁰³ Ks. aiheesta lisää Kiho 2008.

³⁰⁴ Suomen Heimotyöseuran perustavan kokouksen pöytäkirja 15.5.1940 ja Suomen Heimotyöseuran säännöt, AUHA, TSA. Seura piti tärkeänä myös heimotyön keskittämistä.

³⁰⁵ Musikka 1941, 96; Unkarin kansallispäivän ohjelmistoa 15.3.1941, 15. Toiminnan keskuksiksi Heimotyöseuran johtokunta perusti Heimotoimiston, joka aloitti toimintansa elokuun 1940 alussa.

sukukansaosaston kapea taloudellinen liikkumavara olikin uuden seuran perustamisen taustalla.³⁰⁶ Niin Musikka kuin Heporautakin olivat sekakomiteoiden kautta merkittävässä roolissa kulttuurisopimusten toteuttamisessa, ja heillä oli mahdollisuus vaikuttaa siihen, mihin tarkoitukseen sekakomiteoiden määrärahoja käytettiin. Näin ollen taloudellinen liikkumavara oli tarpeen käytännön töiden toteuttamiseksi.

Heimotyöseuran perustajia vaivasi myös Suomalaisuuden Liiton heimotyön Viro-keskeisyys. Sukukansaosaston alkuvuosina suhteet Unkariin olivat olleet Viroa vilkkaammat, mutta 1930-luvulla sukukansaosaston työ keskittyi yhä enemmän Viroon, etenkin sen ylläpitämän Eesti-toimiston johdosta. Heimotyöseuran tarkoituksena taas oli suunnata toiminta pääosin Unkariin, mikä sinänsä oli ymmärrettävää ottaen huomioon seuran perustamisen ajankohdan, mutta taustalla vaikutti varmasti myös suomalais-unkarilainen kulttuurisopimus.³⁰⁷ Säännöissä Unkari ei kuitenkaan saanut erityisasemaa, eikä Viro-keskeisyyden kritisointi myöskään tarkoittanut sitä, etteikö Viro olisi säilyttänyt keskeistä asemaa henkilöiden toiminnassa myös uudessa seurassa.³⁰⁸

Täten heimotyön järjestökentälle oli syntynyt uusi seura, joka edusti ennen kaikkea Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston ohjailemaa heimotyötä. Koska uusi seura pyrki ottamaan itselleen aiemmin Suomalaisuuden Liitolle kuuluneita tehtäviä, aiheutui järjestöjen välille kiistoja, sillä liitto ei luopunut heimotyöstä. Vaikka työnjaosta sovittiin keväällä 1941, ei tuolloin aikaansaatu yhteisymmärrys tuonut kuitenkaan toivottua tulosta. Jo pelkkä tiedonkulku järjestöjen välillä takkuili. Esimerkiksi liitto suunnitteli keväällä 1942 Viron historiasta kertovan teoksen julkaisemista, mutta luopui aikeesta, koska Heimotyöseura oli tehnyt aloitteen kirjan julkaisemisesta jo vuotta aiemmin.³⁰⁹

---

³⁰⁶ Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen ptk. 20.12.1934 ja 6.4.1941, SLA, KA; Suomalainen Suomi 3/1939, Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus vuodelta 1938; Tarasti 1966, 78–79. Esimerkiksi jo vuonna 1934 Suomalaisuuden Liiton keskushallitus oli hylännyt sukukansaosaston johtokunnan ehdotuksen itsenäisestä taloudenpidosta. Osaston halu yhä itsenäisempään toimintaan aiheutti liiton sisällä kitkaa. Vuonna 1936 liitossa pohdittiin jopa osastojaosta luopumista, sillä sukukansaosasto oli saavuttanut suuren riippumattomuuden suhteessa keskushallitukseen, joka oli alkanut toimia koko Suomalaisuuden Liiton nimissä, muutoksista kuitenkin luovuttiin. Liiton puheenjohtaja V.A. Heiskanen ja sihteeri Leevi Junes liittyivät kuitenkin sukukansaosaston vahvuuteen, ehkäpä juuri sen toimintaa valvoakseen.

³⁰⁷ Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen ptk. 6.4.1941, SLA, KA; Tarasti 1966, 54–55.

³⁰⁸ Suomen Heimotyö seuran säännöt, AUHA, TSA; Tervonen 1942, 464. Ks. Heimotyöseuran johtohenkilöiden kirjoittelua Virolta Heimokansa-lehdestä.

³⁰⁹ Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen ja sukukansaosaston yhteisen kokouksen ptk. 20.8.1940, SLA, KA; Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen ptk. 6.4.1941, SLA, KA; Suomalaisuuden Liiton heimotoimikunnan kokouksen ptk. 22.3.1942, 12.4.1942 ja 13.5.1942, SLA, KA; Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton yhteisen

Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton kiistoihin vaikutti erityisesti se, että sukukansaosaston lakkauttamisesta toivuttuaan liitto pyrki pysymään johtavana heimotyöjärjestönä myös tulevaisuudessa. Keväällä 1941 Suomalaisuuden Liiton puheenjohtaja V. A. Heiskanen alkoi käydä neuvotteluja Unkarilais-suomalaisen Seuran kanssa järjestöjen välisen ”kulttuurisopimuksen” aikaan saamiseksi. Heiskasen ehdotus heimotyön tehostamiseksi sai Unkarissa vastakaikua, mutta kahdenvälisestä sopimuksesta oli luovuttava, sillä myös Suomen Heimotyöseura oli alkanut käydä unkarilaisten kanssa neuvotteluja. Lopulta sopimus laajeni koskemaan kaikkiaan viiden järjestön yhteistyötä. Heimopäivänä 1941 juhlallisesti allekirjoitettuun yhteistyösopimukseen liittyivät vielä Unkarin Ystävien Kerho ja Suomalais-unkarilainen Seura.³¹⁰

Järjestöjen piirissä yhteistyösopimuksen toivottiin lujittavan ja täydentävän Suomen ja Unkarin välistä kulttuurisopimusta: hallitusten välinen sopimus oli asettanut heimotyölle ne periaatteet, joiden pohjalta toimittiin, ja järjestöjen välisellä sopimuksella sovittiin toiminnasta yksityiskohtaisemmin. Heiskasen mukaan hallitusten välisessä sopimuksessa varsinainen heimotyö olikin ajateltu järjestöjen toteutettavaksi hallitusten aatteellisella ja taloudellisella tuella.³¹¹ Unkarin virallisella tasolla järjestöjen välistä sopimusta ei kuitenkaan pidetty tarpeellisena. Unkarilais-suomalainen sekakomitea olikin toivonut, että tästä järjestöjen välisestä sopimuksesta olisi luovuttu, koska sen työohjelma käsitti suurin piirtein samoja asioita kuin sekakomitean toimet.³¹² Yhteistyösopimus kuitenkin allekirjoitettiin, ja Unkarin Helsingin-lähettiläs György Szabó lausui sopimuksen allekirjoitustilaisuudessa, että ”tämä

---

neuvottelukokouksen ptk. 24.9.1942, SLA, KA. Heimotyöseuran julkaisema Viron historia ilmestyi vuonna 1944. Epäselvän tilanteen korjaamiseksi Suomalaisuuden Liiton, Suomen Heimotyöseuran ja Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston johtohenkilöiden välillä käytiin neuvotteluita, joiden perusteella keväällä 1941 järjestöjen välisestä yhteistyöstä päätettiin seuraavaa: 1) Heimopäiväjuhlan järjestävät Suomalais-ugrilainen Kulttuuritoimikunta ja Suomalaisuuden Liitto yhdessä; 2) Heimomerkkien myynnin samoin kuin lokakuussa ja helmikuussa toimitettavan heimopäiväjulkaisun toimittavat Heimotyöseura ja Suomalaisuuden Liitto; 3) Edelläolevista aiheutuvat kulut tai mahdolliset tulot jaetaan tasan asianomaisten kesken.

³¹⁰ Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen ptk. 14.9.1941 ja 3.11.1941, SLA, KA; V. A. Heiskasen kirje Unkarin Helsingin-lähetystölle 17.11.1941, liitteenä oleva selostus V. A. Heiskasen avajaissanoista yhteistyösopimuksen allekirjoitustilaisuudessa, K89-1941-1944-5-3, MOL. Sodan aikana heimopäivää vietettiin lokakuun kolmannen lauantain sijasta marraskuun kolmantena lauantaina.

³¹¹ V. A. Heiskasen kirje Unkarin Helsingin-lähetystölle 17.11.1941, liitteenä oleva selostus V. A. Heiskasen avajaissanoista yhteistyösopimuksen allekirjoitustilaisuudessa, K89-1941-1944-5-3, MOL.

³¹² Heimotyö 1942, Unkarilais-suomalaisen sekakomitean pöytäkirja 8.11.1941, 253.

sopimus, jonka nyt nämä heimotyötä edistävät järjestöt ovat solmineet keskenään, tulee elävöittämään hallitusten välillä aikaansaatua sopimusta.”³¹³

Yhteistyösopimuksessa järjestöt lupasivat tehdä toisen heimomaan kulttuuria tutuksi omassa maassaan toimittamalla lehdistöön ja radioon heimokansoja koskevia esityksiä ja edistämällä toisenmaankielisen kirjallisuuden tunnetuksi tekemistä sekä järjestämällä juhlia ja illanviettoja. Sukulaiskielien tuntemusta edistääkseen järjestöt pyrkivät lähettämään toiseen maahan stipendiaatteja, järjestämään kielikursseja ja toimittamaan opiskelua edistävää kirjallisuutta ja aikakauslehtiä. Samaten sopimusosapuolet pyrkivät edistämään henkilökohtaisen vuorovaikutuksen synnyttämistä molempien kansojen välillä tukemalla muun muassa suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja, kutsumalla toisen heimomaan esitelmöitsijöitä vieraaksi sekä vilkastuttamalla maiden välistä matkailuliikennettä ja edistämään sekä koululaisten että ylioppilaiden osanottoa toisen heimomaan kesäkursseihin. Näin ollen järjestöjenvälinen yhteistyösopimus oli hyvinkin samansisältöinen hallitustenvälisten kulttuurisopimusten kanssa. Samalla se määritteli ne järjestöt, jotka toimivat vuonna 1937 solmitun kulttuurisopimuksen toimeenpanemiseksi.³¹⁴

Järjestöjen välinen yhteistyösopimus ei jäänyt vain kuolleeksi kirjaimeksi. Suomalaisuuden Liitto myönsikin heti loppuvuodesta 1941 Suomessa oleskelleelle unkarilaisille stipendiaatille Bertalan Korompaylle 5 000 markan stipendin, koska se ei pitänyt Suomen hallituksen myöntämää varsinainen stipendiä riittävän suurena. Samaten liitto tuki unkarilaisten kulttuurihenkilöiden oleskelua Suomessa, ja ryhtyi toimittamaan Unkarissa ilmestyvää unkarinkielistä *Finnország*-lehteä, joka käsitteli Suomen oloja.³¹⁵ Toukokuussa 1943 V. A. Heiskasen johdolla Unkariin matkusti 10-henkinen suomalainen kulttuuriretkikunta, jossa olivat mukana myös Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinna ja professori V. A. Koskenniemi. Retkikunta neuvotteli Unkarissa esimerkiksi ylioppilaiden vierailuista, stipendiaattivaihdon lisäämisestä, harjoittelijain vaihdosta, tiedotustoiminnasta ja ylioppilaslehtiin tarkoitettavien kirjoitusten vaihdosta.³¹⁶

---

³¹³ V. A. Heiskasen kirje Unkarin Helsingin-lähetystölle 17.11.1941, liitteenä oleva Ministeri de Szabón puhe yhteistyösopimuksen allekirjoitustilaisuudessa 15.11.1941, K89-1941-1944-5-3, MOL.

³¹⁴ Sopimus Suomalaisuuden Liiton, Suomalais-Unkarilaisen Seuran, Suomen Heimotyöseuran ja Unkarin Ystävien Kerhon sekä toisaalta Unkarilais-Suomalaisen Seuran välisestä yhteistyöstä, Suomalais-ugrilaisen kulttuurirahaston säätiön arkisto, KA.

³¹⁵ Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen ptk. 1.12.1941, SLA, KA. Heimotyö 1943, Tapahtumia heimotyön alalla 73.

³¹⁶ Heimotyö 1944, Tapahtumia heimotyön alalla, 108.

Suomen Heimotyöseuralle yhteistyösopimuksen toteuttaminen oli siinä mielessä helppoa, että sen sisältö oli lähes identtinen seuran sääntöjen kanssa. Seura aloittikin syksyllä 1941 kolmikielisen *Heimokansa*-aikakauslehden julkaisemisen, joka sisälsi artikkelien ohella niin unkarin kuin viron kielen kurssit. *Heimokansa* oli ainoa pelkästään heimotyöhön keskittynyt lehti Suomessa toisen maailmansodan aikana, ja sitä jaettiin myös Unkarissa.³¹⁷ Jos järjestöjen välisestä ”kulttuurisopimuksesta” kuului kunnia Suomalaisuuden Liitolle, niin Heimotyöseuran aloitteesta suomalaiset heimotyöntekijät ehdottivat Suomen opetusministeriölle suomalaisen instituutin perustamista Budapestiin.³¹⁸ Suomen instituuttia ei lopulta perustettu, mutta vuonna 1943 Budapestiin perustettiin sitä vastaava Sukukansojen laitos Unkarin ulkoministeriön toimesta ja pääosin Unkarin valtion tukemana. Laitos sai toiminnalleen myös opetusministeri Antti Kukkosen tuen, ja ministeri valtuutti suomalais-unkarilaisen sekakomitean täyttämään laitoksen johtajan, pastori Endre Zongorin toiveet. Zongor kaipasikin Suomesta muun muassa kuvia ja opetusmateriaalia, joita laitoksella ei omasta takaa ollut.³¹⁹

Myös Suomen Heimotyöseura tuki Sukukansojen laitoksen toimintaa, ja se esimerkiksi lahjoitti sille 10 000 markan apurahan suomalaisen kirjallisuuden hankkimista varten.³²⁰ Budapestin yliopiston suomen kielen lehtorin Viljo Tervosen mukaan laitoksen toiminta meni vuoden 1943 aikana aimo annoksen eteenpäin, ja se oli muun muassa joulukuusta 1943 alkaen järjestänyt kuukausittain uusiutuvia esitelmä- ja keskusteluiltoja.³²¹ Laitoksessa annettiin myös suomen kielen opetusta ja järjestettiin konsertteja. Sen lisäksi laitos toimi Unkarissa koululais- ja ylioppilaskirjeenvaihdon keskuksena, ja suomalais-unkarilaisten kirjeenvaihtoparien määrä kohosi lopulta lähemmäs kymmentä tuhatta.³²²

Suomen ja Unkarin välinen kulttuurisopimus raukesi käytännössä syksyllä 1944 Suomen tehtyä rauhan Neuvostoliiton kanssa. Määräämättömäksi ajaksi tehtyä sopimusta ei kuitenkaan sanottu irti, kuten ei

---

³¹⁷ Suomen Heimotyöseuran säännöt, AUHA, TSA; Suomen Heimotyöseuran perustavan kokouksen pöytäkirja. 15.5.1940, AUHA, TSA; Heporauta 1942, 11. Seura piti tärkeänä myös heimotyön keskittämistä.

³¹⁸ *Heimokansa* 7/1942, 43.

³¹⁹ J. W. Kahiluodon kirjelmä ulkoasiainministeriölle 2.3.1943 nro 593, Sukukansojen laitoksen Suomen osasto Budapestissa 1943, 12 M, UM; *Heimotyö* 1943, Tapahtumia heimotyön alalla, 93.

³²⁰ *Heimotyö* 1944, Suomen Heimotyöseuran toimintakertomus vuodelta 1943, 127.

³²¹ Tervonen 1944a, 72.

³²² Wuorimaa 1947, 10.

myöskään Suomen ja Viron välistä kulttuurisopimusta. Sodanjälkeisten olojen tasaannuttua 1940-luvun lopulla kaavailtiin Suomen ja Unkarin ministeriöissä muutosten tekemistä suomalais-unkarilaiseen sopimukseen, jotta se voitaisiin ottaa uudessa tilanteessa jälleen käyttöön. Lopulta vanhan sopimuksen korvasi vuonna 1959 allekirjoitettu uusi kulttuurisopimus. Viron uudelleenitsenäistymisen jälkeen vuonna 1991 otettiin ennen toista maailmansotaa allekirjoitettu suomalais-virolainen kulttuurisopimus uudestaan käyttöön.³²³

---

³²³ Ministeri R. H. Oittisen kirjelmä ulkoasiainministeriölle 7.12.1948, 46 E Unkari II, UM; Apulaisosastopäällikkö Heikko Brotheruksen kirjelmä opetusministeriölle 5.9.1949, 46 E Unkari II, UM; Muistio Unkarin lähettilään keskustelusta allekirjoittaneen Brotheruksen kanssa 15.11.1949, 46 E Unkari II, UM; Väyrynen avasi Suomen suurlähetystön Tallinnassa. Vanhat valtiosopimukset jäävät toistaiseksi voimaan, Helsingin Sanomat 1.11.1991; Siikala 1976, 189.

6 Kulttuuria, heimotyötä vai politiikkaa?

Suomen vuonna 1937 solmimat sopimukset henkisestä yhteistyöstä Unkarin ja Viron kanssa olivat monen tekijän summa. Koska sopimukset liittyivät kahdenvälisten suhteiden lisäksi olennaisesti toisiinsa, on niiden tarkasteleminen juuri yhtenä kokonaisuutena ja useammasta näkökulmasta mielekäästä. Tällöin sopimusten solmimiseen johtaneet syyt ovat paremmin hahmotettavissa. Suomen hallituksella ei ollut kesällä 1936 suunnitelmaa kulttuurisopimusten tekemiseksi sukulaiskansojen kanssa, vaan aloite tuli Unkarista. Tähän vaikutti osaltaan se, että Suomella ei ollut aiempaa kokemusta kulttuurisopimusten solmimisesta.

Puoli vuotta Unkarin Suomelle tekemän sopimusehdotuksen jälkeen opetusministeri Antti Kukkonen aloitti valmistelut kulttuurisopimuksen aikaansaamiseksi myös Viron kanssa, mikä oli luonnollista, sillä käviväthän myös Unkari ja Viro keskenään sopimusneuvotteluita. Virallisen ehdotuksen Suomi antoi Virolle kuitenkin vasta kesäkuussa 1937. Syynä tähän olivat Suomen ja Viron viileät välit, minkä vuoksi Virokaan ei toiminut aloitteentekijänä. Toisaalta Suomen ulkoministeriössä heräsi keväällä 1937 ajatus kolmenkeskisen sopimuksen solmimisesta, josta Unkari ja Viro kuitenkin kieltäytyivät. Koska lähteistä ei selviä, miksi ulkoministeriö päätyi tälle kannalle, ei ole myöskään mahdollista tietää, kuinka esimerkiksi Viron–Inkerin-kysymys olisi ratkaistu kolmenkeskisessä sopimuksessa. Suomessahan toivottiin juuri kulttuurisopimuksen avulla parannettavan alueen suomenkielisen väestön asemaa ja ennen kaikkea saamaan päätökseen maiden suhteisiin haitallisesti vaikuttaneet kiistat asian ympärillä.

Niin suomalais-unkarilainen kuin suomalais-virolainen kulttuurisopimus perustui pääosin jo olemassa olleille käytänteille, minkä vuoksi sopimukset olivat sisällöltään melko yhteneväisiä. Maantieteellisestä ja kielellisestä läheisyydestä johtuen Suomen ja Viron välinen sopimus oli silti Unkarin kanssa tehtyä sopimusta syvällempämpi. Eniten sopimukset erosivat toisistaan kuitenkin siinä, missä tilanteessa niitä tarjottiin ja mitä niillä yritettiin saavuttaa.

Suomen ja Unkarin maailmansotienväliset suhteet olivat painottuneet erityisesti kulttuurin ja tieteen alalle, ja suhteiden ylläpito oli ennen kaikkea yksityishenkilöiden sekä järjestöjen harteilla. Järjestöjen

toiminta ja suhteiden ylläpito ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista ilman hallitusten tukea, mikä tuli ilmi esimerkiksi suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressien järjestämisessä. Näin ollen valtioiden roolia sukulaiskansojen välisissä suhteissa ei tule aliarvioida. Kulttuurisopimuksen solmiminen Suomen ja Unkarin välillä oli ollut esillä jo 1920-luvun lopulla kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsbergin ehdotettua suomalais-ugrilaisten instituuttien perustamista Suomeen, Unkariin ja Viroon. Riittävien taloudellisten voimavarojen puutteen vuoksi esillä olleesta yhteistyöstä toteutui tuolloin lopulta vain stipendiaattien vaihto, joka maiden välillä lähti käyntiin syksyllä 1930. Se kuitenkin loi perustan seitsemän vuotta myöhemmin allekirjoitetulle sopimukselle henkisestä yhteistyöstä.

Se, miksi Unkari tarjosi Suomelle kulttuurisopimusta kesällä 1936 ei kuitenkaan liittynyt vain kulttuurisuhteiden virallistamiseen, vaikka sopimus tulikin ensin esille stipendiaattivaihdon yhteydessä. Unkari oli valjastanut kansainväliset kulttuurisuhteet 1920-luvulta alkaen selkeästi osaksi maan ulkopoliittisia päämääriä, joihin kuuluivat Trianonin rauhan jälkeen ulkopoliittisesta eristyksestä poispääseminen ja sitä kautta paremman mahdollisuuden saaminen revision toteuttamiseksi. Tästä syystä Unkari oli kiinnostunut myös Suomesta. Vaikka Suomi ei tarjonnutkaan Unkarille reaalipoliittisesti kovinkaan paljoa, pyrkivät unkarilaiset ja suomalaiset Unkarin-ystävät muokkaamaan Suomessa revisiolle myönteistä mielialaa, sillä virallisesti Suomi ei tukenut Unkarin pyrkimyksiä. Gyula Gömbösin pääministerikaudella 1930-luvun puolivälissä Unkarin hallitus pyrki tiivistämään suhteita Unkarille ystävällismielisiin valtioihin. Tämän johdosta Unkari solmi Puolan, Itävallan, Italian ja Saksan kanssa kulttuurisopimukset syksyn 1934 ja kevään 1936 välillä. Vasta näiden sopimusten jälkeen seurasi kulttuurisopimusverkoston laajentaminen poliittisesti vähempiarvoiseen Suomeen ja Viroon. Näin Suomi sidottiin tiiviimmin Unkarin ohjelmaan ”loukatun historiallisen totuuden” korjaamiseksi.

Suomalais-unkarilainen kulttuurisopimus otettiin Unkarissa erittäin lämpimästi vastaan. Maan parlamentissa käytetyissä puheenvuoroissa Suomea ja sen tekemiä valintoja kulttuurielämän ja yhteiskunnallisten uudistusten alalla keuhuttiin vuolaasti. Niin ikään suomalaisten optimismista ja uskosta tulevaisuuteen haluttiin ottaa mallia revision toteuttamiseen. Sopimus herätti iloa etenkin maan oppositiopiireissä, sillä Suomi oli ensimmäinen puhtaasti parlamentaristinen valtio, jonka kanssa Unkari solmi kulttuurisopimuksen. Sen sijaan eduskunnassa Unkarin kanssa tehtyä kulttuurisopimusta ei juuri puitu, mikä osaltaan varmasti liittyi Vesa Vareksen esille tuomaan seikkaan, että

puoluekannasta riippumatta Unkaria ei pidetty Suomessa poliittisena esikuvana, ja Unkarin hallinnon konservatiivisuuteen ja oikeistolaisuuteen suhtauduttiin varauksella. Kritiikkiä Unkarin hallintoa kohtaan ei kuitenkaan esitetty julkisesti, kuten sitä ei tehty kulttuurisopimuksenkaan yhteydessä.

Suomen ja Viron välit eivät olleet maailmansotien välillä, ja etenkin 1930-luvun puolivälissä lainkaan niin ystävälliset kuin päällepäin annettiin ymmärtää. Suhteiden viileys heijastui myös vilkkaaseen epäviralliseen kanssakäymiseen. Synä ongelmiin olivat ennen kaikkea suomalaisten kriittinen suhtautuminen Konstantin Pätsin autoritaariseen hallintoon ja Akateemisen Karjala-Seuran sekä Isänmaallisen kansanliikkeen sekaantuminen Viron sisäpolitiikkaan. Esimerkiksi AKS:n ja IKL:n osallistuminen Vapaussoturien liiton joulukuulle 1935 suunniteltuun vallankumousyritykseen Tallinnassa aiheutti syvän railon maiden suhteille. Syntyneen kriisin seurauksena Suomessa perustettiin johtavien poliitikkojen tukemana Suomalais-virolainen Seura alkuvuodesta 1936. Seuran toivottiin nopeasti paikkaavan AKS:n ja IKL:n aiheuttamat vahingot maiden suhteille, sillä vaikka Suomi ei halunnut sitoutua poliittisesti Viroon, sille oli tärkeää vankistaa Viron valtiollista asemaa.

Myös suomenkielisen inkeriläisväestön kohtelu Viron–Inkerissä aiheutti maiden välille kitkaa. Viron hallitus tahtoi virolaistaa Neuvostoliiton rajalla sijaitsevan alueen asujiston, mikä Suomessa herätti ärtymystä, etenkin, kun Viron viranomaiset alkoivat savustaa Herättäjä-yhdistyksen alueelle lähettämää kirkkoherra H. K. Erviötä pois maasta. Suomalaiset, etupäässä AKS:n ja IKL:n kannattajat, alkoivatkin näkyvästi syyttää Viroa suomenkielisen väestön sorrosta. Niin Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta kuin Suomen johtavat poliitikot halusivat ratkaista Viron–Inkerin-kysymyksen kulttuurisopimuksen avulla, ettei asia entisestään paisuisi ja häittäisi pyrkimyksiä maiden välisten suhteiden parantamiseksi. Suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen voikin siten nähdä jatkumona Suomalais-virolaisen Seuran luomiselle ja pyrkimyksenä suhteiden normalisoinnille. On vaikea sanoa, millä keinoilla asia olisi yritetty ratkaista, jos Unkari ei olisi tutustuttanut Suomea ja Viroa kulttuurisopimusten solmimiseen.

Siitä huolimatta, että Viron toivomuksesta sille arkaluontoinen kohta suomenkielisten vironinkerialaisten omakielisestä papista siirrettiin kulttuurisopimuksesta sopimuksen allekirjoituksen yhteydessä vaihdettuihin salaisiin nootteihin, täytti kulttuurisopimus sille tässä asiassa asetetun tehtävänsä. Tätä edesauttoi se, että Viron opetusministeri Aleksander Jaakson pyrki varmistamaan sen,

että Viro täyttäisi sille määrätty ehdot. Alueen suomenkielisten kouluolojen parantumiseen vaikuttivat olennaisesti myös F. A. Heporaudan tekemät kaksi matkaa Viroon keväällä 1938, jolloin alueen kouluissa vielä ilmenneet puutteet tulivat Viron koululaitoksen johtajan Villem Alttoan tietoon. Vaikka pastori H. K. Erviölle sopivan seuraajan löytäminen tuotti aluksi vaikeuksia ja suomalaisille papeille myönnettiin Viroon vain lyhyitä työlupia, päästiin myös tässä asiassa lopulta ratkaisuun. Kulttuurisopimus paransi suomalais-virolaisia suhteita, mutta se ei kuitenkaan ratkaissut perimmäistä ongelmaa, joka oli suomalaisten kriittinen suhtautuminen Konstantin Pätsin autoritaariseen hallintoon.

Siitä huolimatta, että kulttuurisopimuksilla oli tarkoitus vakinaistaa 1930-luvun puolivälissä epäselväksi muuttunut stipendiaattivaihto, jatkui vaihtojärjestelyiden epävarmuus Suomen ja Unkarin välillä kulttuurisopimuksen solmimisen jälkeenkin. Stipendiaatteja toki vaihdettiin lukuvuoteen 1942–43 asti, mutta siltä osin kulttuurisopimus ei aivan täyttänyt tehtäväänsä. Toki vaihtojärjestelyjen, kuten muunkin kulttuurivaihdon osalta tulee ottaa huomioon pian kulttuurisopimusten jälkeen puhjennut toinen maailmansota ja sen seurauksena heikentynyt taloudellinen tilanne. Sodasta huolimatta Unkarin hallitus perusti Budapestin Péter Pázmány -yliopistoon vihdoinkin vuonna 1943 suomen kielen lehtoraatin, lähes 20 vuotta Helsingin yliopistoon perustettua unkarin kielen lehtoraattia myöhemmin. Kun myös esimerkiksi toisen sopimusmaan kirjallisuuden kääntäminen sekakomiteoiden tuella jatkui sotaoloista huolimatta melko vilkkaana, ei kulttuurisopimusten vaikutus jäänyt kulttuurivaihdon osaltakaan merkityksettömäksi. Sopimusten merkitys korostui kuitenkin ennen kaikkea heimotyöjärjestöjen toiminnassa.

Vuoden 1937 kulttuurisopimuksia voi pitää siinä mielessä heimotyön merkkitaapauksina, että sopimusten sisältö perustui suurilta osin heimotyöjärjestöjen jo tekemälle työlle ja sopimusten solmimisen jälkeen tämä työ sai valtion virallisen tuen taakseen. Tähän vaikutti myös se, että Suomen, Unkarin ja Viron välinen heimotyö noudatteli hyvin pitkälle yleisiä kansainvälisen kulttuurivuorovaikutuksen muotoja, ja toisaalta heimotyö oli käsitteenä laaja, joten se saattoi koskea melkein mitä tahansa kanssakäymistä heimokansojen kesken. Näin ollen heimoliikkeen edustajien oli helppo omia sopimukset itselleen ja löytää niistä heimotyön eri muotoja. Kulttuurisopimukset eivät kuitenkaan olleet heimotyön tekijöiden ponnistelujen tulos, vaan ne solmittiin hallitusten tarpeista ja ne sisälsivät sisällöllisesti samoja piirteitä kuin Unkarin aiemmat kulttuurisopimukset. Suomalais-ugrilaisella kulttuuritoimikunnalla oli kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa sopimusten sisältöön, sillä

Suomessa toimikunnan Suomen osaston puheenjohtaja F. A. Heporauta toimi vastuullisessa tehtävässä niin suomalais-unkarilaisen kuin suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen valmistelussa. Samaten jälkimmäisessä kulttuurisopimuksessa otettiin huomioon virolaisen Fenno-Ugrian tekemiä lisäyksiä. Lopulliset rajat asettivat silti kunkin maan opetus- ja ulkoministeriö, ja esimerkiksi heimopäivän juhlallisuuksien viettäminen kouluissa supistui sopimuksissa vain sukukansoja käsittelevän tunnin järjestämiseen.

Heimoliikkeen merkitys korostui sopimusten solmimista huomattavasti enemmän sopimusten toteuttamisessa. Vajaa puoli vuotta kulttuurisopimusten solmimisen jälkeen opetusministeri Uuno Hannula julistikin, että Suomen virallinen kulttuuripolitiikka oli tunnustanut yhdeksi tärkeimmistä tehtävistään heimotyön kehittämisen ja syventämisen. F. A. Heporauta toimi niin suomalais-unkarilaisen kuin suomalais-virolaisen sekakomitean varapuheenjohtajana. Kulttuuritoimikunnan suomen osaston sihteeri Väinö Musikka taas toimi kummankin sekakomitean sihteerinä. Koska nämä kaksi heimoliikkeen vaikuttajaa kuuluivat sekakomiteoiden työvaliokuntaan, oli heillä suuri mahdollisuus vaikuttaa siihen, mihin tarkoituksiin komiteat eduskunnan myöntämiä määrärahoja ohjasivat.

Kulttuurisopimusten solmimisen jälkeen heimotyötä tekevien järjestöjen toiminta vilkastui, ja järjestökentälle tuli uusia toimijoita. Esimerkiksi Budapestissa perustettiin Unkarilais-suomalainen Seura kulttuurisopimusten täytäntöönpanoa varten. Vaikka seuran kautta suomalainen kulttuuri tuli Unkarissa tutuksi, jäivät sen johdon lopulliset tarkoitukset epäselviksi, sillä seura sai osakseen paljon kritiikkiä. Suomessa kulttuurisopimuksen toteuttamiseen osallistuivat Suomalais-unkarilainen seura, Unkarin Ystävien Kerho, Suomen Heimotyöseura ja Suomalaisuuden Liitto, jonka aloitteesta syksyllä 1941 solmittiin edellä mainittujen viiden järjestön oma ”kulttuurisopimus”. Tällä yhteistyösopimuksella oli tarkoitus määrätä tarkemmin kulttuurisopimusten toteuttamisesta, sillä liiton puheenjohtajan V. A. Heiskasen mukaan hallitusten välinen kulttuurisopimus oli alun alkaen tarkoitettu pääosin järjestöjen toteutettavaksi.

Näin ollen Suomen vuonna 1937 solmimissa kulttuurisopimuksissa ei ollut kyse yksin kulttuurista, heimotyöstä tai politiikasta vaan nämä kolme elementtiä limittyivät kulttuurisopimuksissa kokonaisuudeksi, joka leimasi laajemminkin Suomen, Unkarin ja Viron suhteita 1920–1940-luvuilla.

Kulttuurisuhteiden syventämisen ja heimotyön virallistamisen ohella sopimukset pitivät sisällään niin Unkarin revisiotoiveet kuin Suomen ja Viron viileät välit 1930-luvun puolivälissä. Sopimuksilla oli suuri vaikutus heimotyötä tekevien järjestöjen toimintaan, ja suomalais-unkarilaista sopimusta pantiin täytäntöön myös sotaoloissa. Lyhytikäisyydestään huolimatta Suomen ensimmäiset kulttuurisopimukset eivät siten jääneet merkityksettömiksi.

Lähteet ja kirjallisuus

A. Arkistolähteet

– Kansallisarkisto (KA), Helsinki

- Akateemisen Heimoklubin arkisto (AHA)
  - Pöytäkirjat 1926–1932
- Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston arkisto (SUKA)
  - Pöytäkirjat 1926–1937
  - Pöytäkirjat 1939–1949
  - Asiakirjat ja kirjelmät 1928–1938
- Suomalais-ugrilaisen Kulttuurirahaston säätiön arkisto
  - Kotelo 2
- Suomalaisuuden Liiton arkisto (SLA)
  - Pöytäkirjat 1931–1941
- Unkarin Ystäväin Kerhon arkisto
  - Kotelo 1

- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS/KIA), Helsinki

- Martti Haavion kirjekokoelma
  - H. K. Erviö Martti Haaviolle (735, 7:64a)
- Suomalais-Virolaisen Seuran arkisto (SVSA)

- Ulkoministeriön arkisto (UM), Helsinki

- Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla (5)
  - Kööpenhaminan-lähettilään raportit 1927–1928 (5 C 3)
  - Tallinnan-lähettilään raportit 1935–1937 (5 C 12)
  - Budapestin-lähettilään raportit 1922–1924, 1930–1936 (5 C 27)
- Suomen ulkopoliittikka ja poliittiset suhteet muihin maihin (12)
  - Suomen sukulaiskansat (12 M)
- Tiede ja taide (46)
  - Suomen ja Unkarin välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä (46 E Unkari I)

- Suomen ja Unkarin välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä; sopimusluonnokset ym. neuvotteluaineisto (46 E Unkari II)
- Kulttuurisopimus Suomen ja Viron välillä 1.12.1937 (46 E Viro I)
- Stipendiaatit, stipendit, stipendiaattivaihdot, stipendityöt (46 N)
  - Unkari
  - Viro
- Suomen ja ulkomaiden väliset kulttuurisuhteet yleensä (46 Z)
  - Unkari

- Tuglas-seuran arkisto (TSA), Helsinki

- Alma ja Union Hiitosen arkisto (AUHA)
  - Pienpainatteita ja julkaisuja

- Eesti Riigiarhiiv (ERA), Tallinna

- Fenno-Ugria (4402)
  - Nõukogu koosolekute protokolliraaamat 1927–1940 (4402.1.2)
  - Nõukogu koosolekute protokollid koos lisadega 1933–1936 (4402.1.4)
  - Nõukogu koosolekute protokollid koos lisadega 1937–1940 (4402.1.5)
  - Soome–ugri kultuurkongresside Peatoimkondade vaheliste nõupidamiste protokollid koos lisadega 1932–1933 (4402.1.6)
  - Juhatuse koosolekute protokollide raamat 1927–1936 (4402.1.9)
  - Juhatuse koosolekute protokollide raamat 1937–1940 (4402.1.10)
  - Kirjavahetus haridusministeeriumiga ning teiste asutistega ja organisatsioonidega toetuse saamise, hõimupäeva korraldamise ja muise hõimu tegevusse puutuvais küsimusis 1935 (4402.1.17)
  - Kirjavahetus haridusministeeriumiga ning teiste asutistega ja organisatsioonidega toetuse saamise, hõimupäeva korraldamise ja muise hõimu tegevusse puutuvais küsimusis 1936 (4402.1.18)
  - Kirjavahetus haridusministeeriumiga ning teiste asutistega ja organisatsioonidega toetuse saamise, hõimupäeva korraldamise ja muise hõimu tegevusse puutuvais küsimusis 1937 (4402.1.19)

- Kirjavahetus V Soome-ugri kultuurkongressi toimkondadega ja teistega kongressi tegeliku läbiviimise, osavõtjate mõjutamine ja muus küsimusis 1936 (4402.1.48)
- Toimik Budapestis peetava Soome-ugri kultuur-toimkonna nõupidamise asjus 1937 (4402.1.57)
- Haridusministeerium (1108)
  - Eesti-Poola, Eesti-Tsehhoslovakkia kultuurkonventsiooni lepingud, kirjavahetus Vabariigi Valitsuse, Välisministeeriumi ja teiste asutustega rahvusvahelistes, hariduse- ja õppealalistes küsimustes 1937–1938 (1108.1.980)
  - Kirjavahetus Soome-Ugri kultuurtoimkonna nõupidamise kohta Ungaris, Ungari-Soome ja Eesti-Ungari vaimse koostöö konventsiooni aktid ning kirjavahetus Välisministeeriumiga rahvusvahelistes haridus- ja kultuuriküsimustes 1937–1938 (1108.1.981)
  - Kirjavahetus Eesti Saatkonnaga Soomes ja teiste asutustega Eesti-Soome vahelise vaimse koostöö konventsiooni asjus 1938–1940 (1108.4.1488)
- Välisministeerium (957)
  - Eesti-Ungari vaimse koostöö konventsiooni kavandid ja kirjavahetus Eesti esindusega Ungaris, Eesti Vabariigi valitsuse ja Haridusministeeriumiga. 13. okt. 1937.a. konventsiooni Ungari-poolne ratifitseerimiskiri ja ratifitseerimistunnistus 1936–1939 (957.5.921)
  - Eesti-Soome vaimse koostöö konventsiooni kava, seletuskiri ja kirjavahetus Haridusministeeriumi ja Helsingi saatkonnaga konventsiooni kava sisuliste paranduste ja täienduste kohta 1937 (957.5.983)
  - Kirjavahetus Eesti välisesinduste ja Haridusministeeriumiga Eesti-Soome ja Eesti-Ungari kultuurkonventsioonide rakendamise kohta. Kirjavahetus Leedu kohaliku esinduse ja Posti-Telegraafi-Telefoni Valitsusega postiveo küsimuses 1938–1940 (957.5.1029)
  - Kirjavahetus Soome saatkonnaga Eestis, Ungari esindusega Helsingis ja Eesti ministeeriumidega Soome ettepaneku kohta hüljeste hävitamise alal ja Tsehhoslovakkia filmide keelamisest Ungari saatkonna nõudel 1936 (957.14.351)
  - Kirjavahetus Eesti välisesindajatega Taanis ja Lätis ja Soomes Eesti poolt ja Eesti kohta levitatava poliitilise ja kultuuri propaganda asjus välismaal 1937–1938 (957.14.461)

- Eesti Ajalooarhiiv (EAA), Tartto

- Eesti Vabariigi Tartu Ülikool (2100)
  - Fenno-Ugria asutuse põhikiri ja kirjavahetus tegevuse ning likvideerimise asjus 1926–1940 (2100.19.127)
- Soome-ugriliste uurimiste Eesti komitee (3699)
  - Rahalised aruanded, eelarved, väljavõtted protokollidest ja kirjavahetus haridusministeeriumi teaduste ja kunstide osakonna direktori, välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja ja teistega eesti üliõpilaste Ungarisse saatmise ja neile stipendiumide määramise asjus 1930–1940 (3699.1.2)
- Tartu ülikooli üliõpilaskonna esindus (1776)
  - Kirjavahetus Akadeemilise Hõimuklubi, asutis "Fenno Ugria", üliõpilasorganisatsioonide ja teistega hõimutegevuse asjus. Asutis "Fenno Ugria" tegevusaruanded 1930–1937 (1776.1.390)
  - Kirjavahetus Fenno-Ugria Hõimubüroo, Akadeemilise Hõimuklubi ja üliõpilasorganisatsioonidega hõimutegevuse asjus. Ajalehtede väljalõiked 1937–1939 (1776.1.391)

- Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline arhiiv (EKM/EKLA), Tartto

- Martti Haavio kolmteist kirja Oskar Looitsale 1937–1939 (f175, m10:26)

- Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest

- Külügyminisztérium (KÜM)
  - Tájékoztatási osztály (K30)
    - A finn-magyar barátság szervezésével kapcsolatos iratok és finnországi jelentések (K30-B43)
  - Politikai osztály (K63)
    - Balti államok 1936 (K63-1936-20-3/1)
    - Finnország 1936–1938 (K63-1936-103-12/7, K63-1937-103-12/1, K63-1937-103-12/7, K63-1938-103-12/1)
    - Finnország 1940 (K63-1940-104-12)
  - Sajtó és kulturális osztály (K66)
    - Általános kulturális ügyek (K66-1937-III-6/a-295)
  - Helsinki követség (K89)
    - 1942 [1941]-1944 Sajtó- és kulturális ügyek (K89-1941-1944-5-3)

- Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium (VKM)
  - Egyetemekre, főiskolákra, tudományos intézetekre vonatkozó iratok (K636)
    - Külföldi tudományos kapcsolatok (65)
      - Magyar-német kulturális egyezmény (K636-1932–1936-65-234)
    - Külföldi kongresszusokon való részvétel (93)
      - Finn-ugor kongresszus Tallinn (K636-1932-1936-93-4)
- Turáni Társaság (P1384)
  - Általános ügyviteli iratok 1937

B. Painetut lähteet

I Sanoma- ja aikakauslehdet

Ajan Suunta 27.11.1937–18.12.1937.

Helsingin Sanomat 17.1.1937, 19.9.1937 – 6.11.1937, 1.11.1991.

Ilkka 3.10.1936–6.10.1936, 31.10.1937–1.12.1937, 4.2.1938.

Suomen Sosiaalidemokraatti 15.10.1937–1.12.1937, 11.3.1938.

Uusi Suomi 19.10.1937–2.12.1937, 25.10.1938, 4.2.1939.

Ylioppilaslehti 13.10.1928.

Uus Eesti 26.6.1936, 8.11.1936–9.11.1936.

Fenno-Ugria 1-4/1925. Julkaisija: Suomalaisuuden Liitto.

Heimokansa 1941–44. Julkaisija: Suomen Heimotyöseura.

Heimotyö 1938–1944. Julkaisija: Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osasto.

Suomalainen Suomi 2/1937, 3/1939. Julkaisija: Suomalaisuuden Liitto.

Eesti Hõim 1937–1939. Julkaisija: Fenno-Ugria.

Északi rokonaink 1939–1944. Julkaisija: A Magyar-Finn Társaság

Turán 1–2/1927. Julkaisija: A Turáni Társaság

II Muut painetut alkuperäislähteet

Asetus Suomen Tasavallan ja Viron Tasavallan välisen henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 20.5.1938 nro 15 [allekirjoitettu 1.12.1937]. Suomen asetuskokoelman sopimussarja. Ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset 1938, Helsinki 1939.

Asetus Suomen Tasavallan ja Unkarin kuningaskunnan välisen henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 30.6.1938 nro 22 [allekirjoitettu 22.10.1937]. Suomen asetuskokoelman sopimussarja. Ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset 1938, Helsinki 1939.

Bán Aladár (toim.), Unkari eheänä ja tynkänä, Otava, Helsinki 1926.

Bán Aladár, Az V. finn-ugor kultúrkongresszus története. Turán 1–4/1936. 29–41.

Bán Aladár, Mietteitä suom-ugr. kulttuurikongressien järjestämisestä. Heimotyö I 1938, Helsinki 1938. 75–79.

Dálnoki M. J., Pirstottu Unkari. Hungaria Mutilata. Otava, Helsinki 1938.

Engelberg Rafael, Suomalais-ugrilaiset kulttuurisuhteet. Teoksessa Heimoliitto. Neljännen, Helsingissä kesäkuun 16–18 päivinä 1931 pidettävän suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin juhlaulkaisu. Kongressin päätoimikunta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1931. 126–128.

Eskola Katariina, Yhdessä. Martti Haavion ja Elsa Enäjärvi-Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1928–1939. WSOY, Helsinki 2000.

Fazekas Jenő, Tehtäviä suomalais-unkarilaisen sivistyksellisen yhteistyön alalta. Heimokansa 3/1944, 91–102.

Fenno-Ugrica V B 1936. Tallinna 1936.

Gaskó Dezső, Heimotyön suuntaviivoja, Heimokansa 2–3/1941–42. 2–3.

Gaskó Dezső, Finn-magyar kapcsolatok I. Társadalmi kapcsolataink Finnországgal. A Magyar-Finn Társaság Kiadása, Budapest 1943.

Haavio Martti, Viron Inkerin hätähuuto. Suomalainen Suomi 1/1937. 3–11.

Heiskanen V. A., Heimotyö laajemmalle pohjalle. Heimotyö VI 1943, Helsinki 1943. 8–11.

Heporauta F. A. Suomen ja Unkarin sekä Suomen ja Eestin väliset kulttuurisopimukset, Heimotyö I 1938, Helsinki 1938. 3–5. (= Heporauta 1938a)

Heporauta F. A., Suomalais-ugrilainen Kulttuuritoimikunta. Katsaus Suomen osaston 10-vuotiseen toimikauteen. Heimotyö I 1938, Helsinki 1938. 24–33. (= Heporauta 1938b)

- Heporauta F. A.*, Mitä on heimotyö. Heimotyö II 1939, Helsinki 1939. 5–14. (= Heporauta 1939a)
- Heporauta F. A.*, Eestin Inkeriläiset. Heimotyö II 1939, Helsinki 1939. 30–38. (= Heporauta 1939b)
- Heporauta F. A.*, Heimotyön järjestelyä ja suuntaviivoja. Heimotyö IV 1941, Helsinki 1941. 4–6.
- Heporauta F. A.*, Heimotyö kansallisena kulttuuritekijänä. Heimotyö V 1942, Helsinki 1942. 3–13.
- Heporauta F. A.*, Heimojärjestöjen työn tukeminen ja yhtenäistäminen. Heimokansa 1/1944. 27–29. (= Heporauta 1944a)
- Heporauta F. A.*, Suomalais-unkarilaisen kanssakäymisen historialliset vaiheet. Heimokansa 2/1944. 55–60. (= Heporauta 1944b)
- Heporauta F. A.*, Eestin inkeriläisten sekä liiviläisten kansallisia sivistyspyrkimyksiä järjestelemässä v. 1938. Heimokansa 3/1944. 124–127. (= Heporauta 1944c)
- Jauri Eino*, Suomen ja Unkarin välinen kauppa. Teoksessa M. Turunen (toim.) Suomi-Unkari Albumi, Ylioppilaitten työ- ja julkaisutoimisto, Helsinki 1935. 51–52.
- Jonasson Felix* (toim.), Suomi–Eesti–Unkari. WSOY, Porvoo 1931.
- Kettunen Lauri*, Unkarin kielen professorinvirka Helsingin ja Suomen kielen professorinvirka Budapestin yliopistoon. Heimokansa 6–8/1943. 23–27.
- Kettunen Lauri*, Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960. Kirjavälitys Oy, Helsinki 1960.
- Klebensberg Kunó*, A magyar neonacionalizmus [ilmestynyt alkuperäisesti *Pesti Naplóssa* 1.1.1928]. Teoksessa Ferenc Glatz (toim.) Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsbeg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917– 1932). Európa könyvkiadó, Budapest 1990. 434–439. (= Klebensberg 1928a)
- Klebensberg Kunó*, Reálpolitika neonacionalizmus [ilmestynyt alkuperäisesti *Pesti Naplóssa* 8.1.1928]. Teoksessa Ferenc Glatz (toim.) Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsbeg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917– 1932). Európa könyvkiadó, Budapest 1990. 440–446. (= Klebensberg 1928b)
- Klebensberg Kunó*, Unkarin kulttuuri ja maailmanhistoriallinen kutsumus. Helsingin yliopistossa 3.5.1930 pidetyn esitelmän suomennos. Eripainos Historiallisesta Aikakauskirjasta, Helsinki 1930. 78–94.
- Korompay Bertalan*, Äskettäin solmitun yhteistyösopimuksemme johdosta. Heimokansa 2/1942. 1–2.
- Lakó György*, Huomautuksia Suomen kielen opetuksesta Budapestin yliopistossa. Heimokansa 2/1944. 74–75.
- Linkomies Edwin*, Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44. Otava, Helsinki 1970.

Musikka Väinö, Nykyhetken heimotyötä. Suomalainen Suomi 2/1937. 118–121.

Musikka Väinö, Mikä on Suomen Heimotyöseura? Heimotyö IV 1941, Helsinki 1941. 96–98.

Musikka Väinö, Heimotyön tulevaisuuden kuvia. Heimotyö V 1942, Helsinki 1942. 14–19. (= Musikka 1942a)

Musikka Väinö, A testvérnépek jövője hajnalkodik. Északi rokonaink V 1942, Budapest 1942. 47–49. (= Musikka 1942b)

Nagy Iván, Nemzetközi kulturális egyezményeink. Külügyi Szemle 4/1935. 359–366.

Nagy Iván, A magyar tankönyvek északi rokonainkról. Turán 1-4/1936. 47–49.

Nagy Iván, Unkarin ja Suomen välinen kulttuurisopimus ja sen täyttäminen. Heimotyö II 1939, Helsinki 1939. 61–65

Nagy Iván, Finn-magyar kapcsolatok II. Kulturális kapcsolataink Finnországgal. Magyar-Finn Társaság Kiadása, Budapest 1943.

Niklander Alvar, Unkarin ja Suomen välinen vuorovaikutus konsulaattitietojen valossa. Heimoliitto. Neljännen, Helsingissä kesäkuun 16–18 päivinä 1931 pidettävän suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin juhlaulkaisu. Kongressin päätoimikunta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1931. 24–29.

Ojamaa M., Varmas A. & Varmas T., Viron Historia. Suomentanut Eino Parikka. Suomen Heimotyöseuran toimituksia I. WSOY, Helsinki 1944.

Országgyűlés Képviselőházának Irományai, 1. kötet. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest 1935.

Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 3. kötet. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest 1936.

Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 8. kötet. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest 1936.

Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 10. kötet. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest 1936.

Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 16. kötet. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest 1937.

Pesonen Matti, Suomalais-ugrilaisten kansojen kulttuuriyhteys. Fenno-Ugria 1/1925. 23–25.

Pesonen Matti, Muistelmia heimotyön alkuvaiheista. Heimotyö I 1938, Helsinki 1938. 14–24.

Pesonen Matti, Ystävien parissa. Muistoja varhaisesta nuoruudesta vanhuuden rajoille. Herättäjä-yhdistys, Lapua 1952.

Pesonen Matti, Ystäviä läheltä ja kaukaa. Muistelmia. Osakeyhtiö Valistus, Helsinki 1954.

Raun Alo, Järelsõna. Eesti Hõim 1937, Tallinna 1938. 60–61.

Raun Alo, Hõimutöö ootusi ja lootusi. Eesti Hõim 1938, Tallinna 1938. 7–8.

Talas Onni, Muistelmia. Itsenäisyssenaattorina ja lähettiläänä kymmenessä maassa. WSOY, Helsinki 1960.

Tervonen Viljo, Suomalais-unkarilaisten suhteiden historiaa. Teoksessa Väinö Musikka & Sándor Kulai (toim.) Unkarin kirja. WSOY, Helsinki 1942. 456–465.

Tervonen Viljo, Heimotyöstä Unkarissa talvikautena 1942–43. Heimokansa 6–8/1943. 33–36.

Tervonen Viljo, Budapestin kirje. Heimokansa 2/1944, 72–74. (= Tervonen 1944a)

Tervonen Viljo, Pieniä havaintoja Unkarin kirjastoista. Heimokansa 5/1944. 230–232. (= Tervonen 1944b)

Unkarin kansallispäivän ohjelmistoa 15.3.1941, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, Helsinki 1941.

Valtiopäivät 1937, Pöytäkirjat II. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1937

Valtiopäivät 1937, Asiakirjat III. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1937.

Valtiopäivät 1937, Pöytäkirjat II. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1937.

Valtiopäivät 1938, Asiakirjat I–II. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1938.

Valtiopäivät 1938, Pöytäkirjat I. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1938.

Veiderma Aleksander, Muistelmia heimotyöstä Viron tasavallan alkuvuosina [kirjoitettu 1969]. Teoksessa Harri Päiväsaari ja Enn Kreem (toim.) Viro 75 vuotta – juhlakirja. Vammalan Kirjapaino, Vammala 1993. 73–78.

Viiret J. Hõimukõne keskkoolidele. Eesti Hõim 1937, Tallinna 1937. 10–16.

Wuorimaa Aarne, Muistojeni Unkari. Otava, Helsinki 1947.

C. Tutkimuskirjallisuus

Alenius Kari, The Cultural Relations between the Baltic Countries and Finland 1917–1997. Teoksessa Kalervo Hovi (toim.) Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century, Publications of the Institute of History Nr 15, Turun Yliopisto 1998. 128–187.

Bereczki András, Eesti ja Soome rahvuspoliitika kajastumine Ungaris kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul. *Virontanut Ivar Sinimets*. Akadeemia 2/2005. 256–303.

Csilla Figler, Zolnai Gyula nyelvtudós (1862–1949). Teoksessa Vera Zemplényi (toim.) Adalékok a pécsi magyar-finn kapcsolatok történetéhez. Lisäyksiä Pécsin unkarilais-suomalaisten suhteiden historiaan. Bocz Nyomda, Pécs 2007. 30–42.

Drabancz M. Róbert & Fónai Mihály, A magyar kultúrpolitika története 1920–1990. Csokonai Kiadó, Debrecen 2005.

Egey Emese, A két világháború között magyar-finn-észt kapcsolatok történetéből – társasági, diplomáciai, katonai együttműködés. Doktori disszertáció, Bölcsészettudományi kar. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2002.

Feltham R. G., Diplomatic Handbook. 7. painos, Longman, Lontoo 1998.

Gombos József, Stúdiumból politikum. Magyarország-kép a világháborúk közötti Finnországban 1919–1939. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged 2006.

Grünthal Riho, Keelõpetaja ja kultuuri tutvustaja. Helsingi ülikooli eesti keele lektori tegevus maailmasõdade vahel. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005. 251–277.

Haigh Anthony, Cultural diplomacy in Europe. Council of Europe, Strasbourg 1974.

Hajdú Péter, Nykyajan kielitieteelliset suhteet. Teoksessa Sara Karig (toim.) Ystävät sukulaiset. Suomentanut Irene Wichmann. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 403, Helsinki 1984, 101–114.

Halila Aimo, Väinö Voionmaa. Tammi, Helsinki 1969.

Herlin Ilkka, Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkunin yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta. Otava, Helsinki 1993.

Ilmjärv Magnus, Hääletu alistumine – Eesti, Läti ja Leedu välispoliitiliste orientatsioonide kujunemine ja iseseisvuse kaotus 1920. aastate keskpaigast anneksioonini. Kirjastus Argo, Tallinn 2004.

Jalonen Olli, Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Otava, Helsinki 1985.

Juhász Gyula, Magyarország külpolitikája 1919–1945. 3., korjattu painos. Kossuth Könyvkiadó, 1988.

Julkunen Martti, Yleisiä lähtökohtia keskustelulle taloudesta ja kulttuurista kansainvälisissä suhteissa. Teoksessa Kari Immonen (toim.), Talous, kulttuuri ja kansainväliset suhteet. Historian perintö 5, Historian laitos, Turun yliopisto, 1979. 11–27.

Karjahärm Toomas & Sirk Väinö, Vaim ja võim. Eesti hartilaskond 1917–1940. Argo, Tallinna 2001.

Kiho Jukka, Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton suhteet toisen maailmansodan aikana. Teoksessa András Bereczki et al. (toim.) Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére. Urálsztikai Tanulmányok 19. Finnugor Tanszék, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2008. CD-ROM.

Kodolányi János, Suomalainen kansatiede Unkarissa. Suomentanut Juhani Huotari. Teoksessa Sara Karig (toim.) Ystävät sukulaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 403, Helsinki 1984. 88–100.

Koskinen Elina, Bilateraaliset kulttuurisopimukset Suomen ulkopoliitikassa. Yleisen valtio-opin pro gradu, Turun yliopisto 1991.

Kõhalmy Nóra, Hõimuaade ja teaduslik elu. Ungari, Eesti ja Soome etnograafide ja folkloristide kontaktid kahe maailmasõja vahel. Szakdolgozat, Északi szak, Bölcsészettudományi kar. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2007.

Leskinen Jari, Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940. WSOY, Helsinki 1999.

Lilja Pekka & Raig Kulle, Urho Kekkonen ja Viro. Minerva, Helsinki 2006.

Mattila Anna-Liisa, Heimotyön alkuvaiheista kulttuurisopimusten sisältöön. Hungarologische Beiträge 5. Kopi-Jyvä, Jyväskylä 1995, 233–245.

Numminen Jaakko, Unkarin ja Suomen kulttuurisuhteiden kehitys. Teoksessa Sara Karig (toim.) Ystävät sukulaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 403, Helsinki 1984, 16–22.

Nygård Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Otava, Helsinki 1978.

Nygård Toivo, Liiviläiset ja inkeriläiset heimotyön koetinkivinä maailmansotien välillä. HAik 1/1979, 24–36. (= Nygård 1979a)

Nygård Toivo, Henkisin voimin vai aseellisin toimin. Heimojärjestöjen Suur-Suomen luomiskeinoista esittämiä käsityksiä. HAik 3/1979, 201–208. (= Nygård 1979b)

Nygård Toivo, Suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi ja heimotyö. Teoksessa Ilkka Nummela (toim.), Opuscula Historica I 10/1984. Jyväskylän yliopiston historian laitos, 1984, 67–71.

Oikari Raija, Vallankäytöstä Suomen ja Unkarin kirjallisissa ja kulttuurisuhteissa. Yleisen kirjallisuustieteen väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, 2001.

Oinonen Jari, Kaksi vuosikymmentä heimokauppaa – Suomen ja Unkarin kauppasuhteet vuosina 1918–1939. Taloushistorian pro gradu, Jyväskylän yliopisto 1998.

Olesk Sirje, Uus põlvkond hõimutöös. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005, 39–52.

Paasivirta Juhani, Suomi ja Eurooppa 1914–1939. Kirjayhtymä, Helsinki 1984.

Roiko-Jokela Heikki, Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä: Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860-1991 Atena, Jyväskylä 1997. 361–369.

Romsics Ignác, Magyarország története a XX. században. 3., korjattu ja laajennettu painos. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

Rosenberg Tiit, Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005. 111–132.

Rui Timo, Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940. Historian tutkimuksia 21, Joensuu 2001.

Sahlström Anrdé, Under blåsvarta färger. Den estniska konstitutionella krisens verkningar i de finsk-estniska relationerna åren 1934–1938. Bibliotheca Historica 51, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.

Sepp Helena, Kultuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005. 133–247.

Siikala Kalervo, Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1976.

Szűj Enikő, Suomalais-ugrilainen heimoaate (etenkin 1920- ja 1930-luvulla). Teoksessa Márta Csepregi (toim.), Folia Hungarica 3. Castrenianumin toimitteita 33, Helsinki 1989. 76–83.

Takalo Tenho, Unkari Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. Heimotyötä, kulttuurisuhteita vai revisiopolitiikkaa? Teoksessa Kyösti Kiuasmaa e.a. (toim.), Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Acta Universitatis Tamperensis, sarja A vol. 20. Tampereen yliopisto 1986. 182–203.

Tarasti Kari, Suomalaisuuden Liito 1906–1966. WSOY, Helsinki 1966.

Teleki Pál (toim.), Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérségei. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1928.

Tervonen Viljo, Kulttuurisuhteiden rakentajia 1800-luvulla. Teoksessa Sara Karig (toim.) Ystävät sukulaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 403, Helsinki 1984, 46–87.

Tervonen Viljo, Életem szívügye – Magyarország [ilmestynyt alkuperäisest: Elämänharrastuksena Unkari. Viljo Tervonen kertoo stipendiatkoistaan. Suomi–Unkari 4/1985, 11–12]. Teoksessa Enikő

Szűj (toim.) Viljo Tervonen válogatott írásai a finn-magyar kulturális kapcsolatokról. Magyar-finn társaság, Budapest 1996. 19–25.

T. Kiss Tamás, Fordulatok, folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000. Új mandátum könyvkiadó, Budapest 2002.

Vares Vesa, A romantikus távoli rokon. Finnország és Magyarország kapcsolatai illetve a finnek Magyarország-képe a két világháború között. Unkarintaneet Emese Mátyás ja Petteri Laikonen. Iskolakultúra 5/1998. 56–66.

Vares Vesa, Rajankäyntiä sivistyksen nimissä. Historiallinen aikakauskirja 2/2003. 248–262.

Varpio Yrjö & Nagy Szopori Lajos, Suomen ja Unkarin kirjalliset suhteet vuosina 1920–1986. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1990.

Varpio Yrjö, Sukukansojen kirjallisuus. Teoksessa H. K. Riikonen (toim.) Suomennoskirjallisuuden historia 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1112, Helsinki 2007. 219–231.

Vehviläinen Olli, Maailman sotien aika. Teoksessa Juhani Huotari & Olli Vehviläinen (toim.) Unkari – historia, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 871, Helsinki 2004, 188–233.

Veiderma Mihkel, Aleksander Veiderma hõimuaate edendajana. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005, 423–435.

Vitányi Iván, A kulturális fejlődés stratégiája. Kultúra és közösség 1/1997, Szociológiai Intézet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1997. 9–23.

Ylönen Irene, Suomen sillan rakentajat. Suomen Viro-seurat vuosina 1881–1991. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä: Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991 Atena, Jyväskylä 1997. 326–357.

Zetterberg Seppo, Kultuurikontaktide raam: poliitiline Soome sild. Teoksessa Sirje Olesk (toim.), Kultuurisild üle soomelahe. Eesti ja Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Virontanut Sirje Olesk. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto 2005. 17–38.

Zetterberg Seppo, Viron historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1118, Helsinki 2007.

D. Haastattelut

Puhelinhaastattelu Budapestin Péter Pázmány -yliopiston suomen kielen lehtorin (1943–1944) Viljo Tervosen (s. 28.5.1917) kanssa 29.3.2008. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Liitteet

LIITE 1 Unkarin ehdotus Suomen ja Unkarin väliseksi henkistä yhteistyötä koskevaksi sopimukseksi, 27.6.1936

Hänen Ruhtinaallisen Korkeutensa Unkarin kuningaskunnan Valtionhoitaja ja Suomen Tasavallan Presidentti

ottaen huomioon sukulaisuussiteet, jotka liittävät toisiinsa molemmat kansat:

ottaen huomioon sen suuren merkityksen mikä saattaisi molemmille kansoille koitua monituhattuvuotisten siteiden uusimisesta;

haluten lujittaa molempien veljeskansojen sivistyksellisiä suhteita, jotka jo vanhastaan ovat olleet tulosrikkaita antamalla niille virallisen perustan,

ovat päättäneet tässä tarkoituksessa solmia sopimuksen ja määränneet täysivaltaisiksi edustajikseen,

Hänen Ruhtinaallisen Korkeutensa Unkarin kuningaskunnan Valtionhoitaja.....

Suomen Tasavallan Presidentti.....

jotka esitettyään toisilleen asianmukaisiksi havaitut valtakirjansa ovat sopineet seuraavista artikloista:

1. Art.

Unkarin kuninkaallinen hallitus pysyttää vastedeskin voimassa ne apurahat, jotka se on tähän saakka myöntänyt suomalais-unkarilaisten tieteellisten, kirjallisten ja taiteellisten suhteiden tutkimisen edistämiseksi ja niiden kehittämiseksi Helsingin yliopiston unkarilaiselle instituutille, jonka järjestelystä huolehtii ja jonka ylläpitokustannukset takaa Suomen hallitus yliopiston tulo- ja menoarvion puitteissa.

Unkarin kuninkaallinen hallitus sitoutuu ylläpitämään vastaisuudessaakin ja mahdollisuuksien mukaan kehittämäänkin Budapestin Joseph Eötvös -College – yhteyteen perustettua Suomalais-ugrilaista instituuttia. Sanotun College’n kirjastoa kartutetaan Suomen hallituksen kirja- ja aikakauslehti lahjoituksilla.

Molemmissa näissä instituuteissa unkarilaiset ja suomalaiset tiedemiehet nauttivat samoja työskentelyehtoja. Tämän lisäksi Unkarin kuninkaallinen hallitus selittää olevansa valmis antamaan suomalaisille tiedemiehille, jotka haluavat työskennellä Budapestissa, täysihoidon Eötvös- Collége’ssa erittäin edullisilla ehdoilla.

2. Art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat tarjoamaan toisilleen vastavuoroisuuden perusteella avustusta toisen sopimuspuolen kielen opetuksen järjestämiseksi yliopistossa, mikä opetus tapahtuu perustamalla lehtorin virka. Suomen hallitus ylläpitää unkarin kielen lehtorin viran Helsingin yliopistossa. Unkarin hallitus puolestaan sitoutuu perustamaan Pierre Pázmány – yliopistoon Budapestissa suomen kielen lehtorin viran. Kumpikin hallitus sitoutuu näitä virkoja täytettäessä mahdollisuuksien mukaan ottamaan huomioon toisen maan hallituksen mielipiteen, mitä ehdokkaaseen tulee tämän maan kansalaisia koskevissa tapauksissa.

3. Art.

Unkarin, Viron ja Suomen veljeskansojen perustaman Suomal. –ugril. Seuran tehtävänä on valmistaa ohjelma

kielitieteellisten, etnografisten, arkeologisten ja esihistoriallisten, näiden kansojen sukulaisuuden kannalta mielenkiintoisten kysymysten tutkimista varten sekä seurata tarkoin ja perusteellisesti tutkien sellaisia tieteellisiä kysymyksiä, jotka soveltuvat unkarilaisten, virolaisten ja suomalaisten tiedemiesten yhteistoiminnan kohteeksi tai joita voidaan käsitellä, yhteisesti laaditussa julkaisussa. Niissä tapauksissa, joissa mainitunlainen yhteistoiminta osoittautuu hyödylliseksi ja toivottavaksi, molemmat hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksien mukaan edistämään sitä.

Hallitukset tukevat tieteellisiä yhdistyksiä, jotka työskentelevät molempien kansojen välisten suhteiden lujittamiseksi.

Samassa tarkoituksessa molemmat hallitukset antavat tukeaan ”Suomal. –ugril. kulttuurikongresseille”, jotka suuresti edistävät Unkarin, Viron ja Suomen kansojen välistä kanssakäymistä ja joihin ne lähettävät viralliset edustajansa. Hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksiensa mukaan avustamaan kongressin järjestämistä joka neljäs vuosi.

Molemmat hallitukset sitoutuvat vakaannuttamaan jo jonkun aikaa menestyksellisesti noudatetun tavan, jonka mukaan joka vuosi lokakuun kolmantena lauantaina yksi oppitunti on varattu ”heimokansoille”; molemmat hallitukset määräävät sitäpaitsi kaikissa maansa kouluissa tästä lähtien vietettäväksi erikoista ”heimopäivää”.

4. Art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat järjestämään yliopisto- ja korkeakouluopettajien vaihtoa. Kumpikin maa lähettää, mikäli mahdollista, vähintään yhden opettajan vuosittain toiseen maahan tarkoituksessa, että tämä siellä pitää luentosarjan samalla, kun hän harjoittaa tieteellisiä tutkimuksia.

Kumpikin sopimusvaltio sopii välittömästi asianomaisen sanotun opettajan kanssa hänen tieteellisen tehtävänsä laadusta ottaen huomioon toisen sopimusmaan hallituksen mahdolliset toivomukset. Hallitukset sitoutuvat myöntämään mainitulle opettajalle mahdollisimman paljon helpotuksia hänen matkaansa ja majoitukseensa nähden.

Molempien hallitusten tarkoituksena on pyrkiä siihen, että näiden lähetettyjen opettajien toimikausi kestää koko oppivuoden.

Molempien maiden tieteellisissä laitoksissa ja erikoiskouluissa myönnetään toisen maan tiedemiehille ja tutkijoille poikkeuksellisen edulliset työskentelymahdollisuudet.

Molemmat hallitukset ottavat huomioon mahdollisuuden vaihtaa lyhemmäksi ajaksi yliopistojen apulaisopettajina toimivia tiedemiehiä. Tästä sovitaan joka kerta erikseen.

5. Art.

Molemmat hallitukset myöntävät vaihtostipendeinä – lukuunottamatta täydellistä vapautusta opiskelumaksuista – vapaan ja täydellisen ylöspidon tai sitä vastaavan rahamäärän yliopiston tai korkeakoulun opiskelijalle, tai nuorelle tiedemiehelle, jonka toinen hallitus nimittää ja joka haluaa opiskella maassa tai harjoittaa tieteellistä tutkimusta. Stipendiaatit ovat, luonnollisesti, asianomaisen korkeakoulunsa kurinpidollisten sääntöjen alaisia. Mikäli heille on järjestetty täysihoito jossain opistossa tai ylioppilaskodissa tulee heidän noudattaa laitoksen yleisiä järjestyssääntöjä.

Kummallakin hallituksella on oikeus vuodeksi kerrallaan määrätä näitä vapaapaikkoja, joko yksinomaan pääkaupunkiin tai muihin yliopistokaupunkeihin. Kumpikin hallitus pidättää itselleen oikeuden, opetusministeriön pitäessä sitä tarpeen vaatimana, evätä määrättyiltä henkilöiltä kysymyksessä olevat vapaapaikat (stipendit) ja myöskin lukuvuoden aikana vaatia stipendiaatin takaisinkutsumista.

Stipendien ja matkakulujen suuruuden vahvistaa vuodeksi kerrallaan suomalais-ugrilaisen seuran ehdotuksesta sen maan hallitus, jonne stipendiaatti aikoo lähteä. Ehdokkaiden luettelo ja heitä koskevat henkilötiedot on toimitettava asianomaiselle hallitukselle kesän aikana (jos), mikäli mahdollista ainakin ennen heinäkuun loppua.

Sitäpaitsi Unkarin kuninkaallinen hallitus myöntää lukuvuodesta 1936–37 lähtien täydellisen vapauden opiskelumaksuista 12 suomalaiselle opiskelijalle, jotka Suomen hallitus valitsee.

6. Art.

Suomen ja Unkarin hallitukset pyrkivät kaikin heidän käytettävissään olevin keinoin lisäämään niiden ylioppilaiden lukua, jotka haluavat osallistua toisen maan korkeakoulujen järjestämiin kesäkursseihin.

Asianomaiset hallitukset sitoutuvat myöntämään kaikkia mahdollisia helpotuksia ylioppilaille, jotka haluavat osallistua näihin kursseihin.

Molemmat hallitukset tukevat ylioppilasjärjestöjä tai -ryhmiä, jotka pyrkivät ylläpitämään ja kehittämään molempien maiden opiskelevan nuorison välisiä hyviä suhteita ja jotka tahtovat tehdä maassaan tunnetuksi toista maata ja erittäin sen opiskelevaa nuorisoa. Tässä tarkoituksessa hallitukset myöntävät avustusta opintomatkojen, ylioppilasvaihdon ja ylioppilaiden kesäretkeilyjen järjestämiseksi.

Mitä stipendiaattien valintaan ja opiskelijaryhmien kokoonpanoon tulee, on erikoista huomiota kiinnitettävä siihen, että molemmin puolin valitut stipendiaatit ovat kelvollisia edustamaan maataan.

7. Art.

Molemmat hallitukset pitävät erittäin tärkeänä, että heidän maassaan käytännössä olevien koulukirjojen ystävällisiä valtioita koskevat luvut ovat kirjoitetut totuuden mukaisesti ja ystävällisessä hengessä. Tässä tarkoituksessa molemmat hallitukset sitoutuvat vastavuoroisesti toisilleen lähettämään heidän maataan koskevia historiallisia, maantieteellisiä, etnografisia y. m. tietoja, jotka he haluavat saada toisen maan opetusohjelmaan.

8. Art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat aika ajoittain antamaan toisilleen luetteloja sellaisista tieteellisistä ja kirjallisista teoksista, jotka niiden mielestä olisi syytä kääntää toisen maan kielelle ja, mikäli mahdollista, samalla ilmoittamaan sellaisen tai sellaisten henkilöiden nimet, jotka voivat suorittaa k. o. käännöksen tai, jotka heidän mielestään yleensä kykenevät tämänlaatuiseen työhön. Molemmat hallitukset huolehtivat siitä, että heidän maansa tieteellisiin aikakauslehtiin liitetään maininta näistä julkaisuista ja että huomiota kiinnitetään toisen maan uusiin tieteellisiin ja kaunokirjallisiin julkaisuihin.

9. Art.

Molempien maiden sivistyksellisen yhteenkuuluvaisuuden lujittamiseksi ja kehittämiseksi molemmat hallitukset sitoutuvat suosimaan heidän maassaan toisesta sopimusmaasta peräisin olevien teatterikappaleiden ja elokuvien esittämistä, edellyttäen, että näillä on huomattava taiteellinen arvo.

Molemmat hallitukset tukevat unkarilaisten ja suomalaisten näyttelyiden järjestämistä.

10. Art.

Molemmat hallitukset pyrkivät siihen, että asianomaisten maiden yleisradiot vastavuoroisesti välittävät toisen maan yleisradion ohjelmia, sekä että puheohjelman aikana omistetaan huomattava sija toisen maan historian, kirjallisuuden, taiteen, musiikin, kansatieteen ja matkailunähtävyyksien tunnetuksi tekemiseen.

11. Art.

Molemmat hallitukset huolehtivat maidensa virallisten julkaisujen samoin kuin niiden tieteellisten laitosten julkaisemien aikakauslehtienkin vaihdon edistämisestä. Tästä julkaisuvaihdon käytännöllisestä järjestämisestä sovitaan molempien hallitusten välisissä myöhemmissä neuvotteluissa.

12. Art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat kaikin käytettävissään olevin keinoin lisäämään unkarilaisten kirjojen lukua Suomen kirjastoissa ja suomalaisten kirjojen lukua Unkarin kirjastoissa, ja sallivat toisesta maasta olevien tutkijoiden käyttää maidensa kirjastoja ja arkistoja samoilla ehdoilla kuin omien kansalaistenkin.

Molemmat hallitukset edistävät kirjojen ja käsikirjoitusten välitöntä lainaamista kummankin maan kirjastojen ja arkistojen välillä.

13. Art.

Näiden artiklojen määräysten täytäntöönpanemiseksi perustetaan suomalais-unkarilainen sekakomitea, joka jakaantuu kahteen alakomiteaan. Toisen alakomitean asemapaikka on Budapest, toisen Helsinki.

Kummassakin alakomiteassa on puheenjohtajana asianomainen opetusministeri ja jäseninä ministerin ja toisen sopimusvaltion lähetystön valtuutettu. Neuvottelevia asiantuntijoita voivat kummatkin sopimuksessa osalliset kutsua komitean neuvotteluihin. Kummankin alakomitean tulee kokoontua vähintään kerran vuodessa. Alakomiteat määräävät säännöissään toiminta- ja menettelytapansa.

14. Art.

Tämä sopimus ratifioidaan ja ratifioimisasiakirjat vaihdetaan Budapestissa mahdollisimman pian. Sopimus tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä ratifioimisasiakirjojen vaihdon jälkeen.

15. Art.

Tämä sopimus on tehty määräämättömäksi ajaksi, mutta on kummallekin sopimusvaltiolle pidätetty oikeus sen irtisanomiseen. Sopimus lakkaa olemasta voimassa kuusi kuukautta virallisen irtisanomisen jälkeen.

Tämän vakuudeksi ovat valtuutetut sen allekirjoittaneet ja varustaneet sen sineteillään. Tätä sopimusta on tehty kaksi yhtäpitävää kappaletta unkariksi ja suomeksi ja on molempia tekstejä pidettävä alkuperäisinä.³²⁴

---

³²⁴ Liitteenä oleva suomennos Unkarin tarjoamasta sopimusehdotuksesta v. a. kansliapäällikkö Paavo Pajulan kirjelmässä opetusministeriölle 27.6.1936, 46 E Unkari I, UM.

LIITE 2 Suomen ja Unkarin välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä, 22.10.1937

SOPIMUS SUOMEN TASAVALLAN JA UNKARIN KUNINGASKUNNAN VÄLILLÄ
HENKISESTÄ YHTEISTYÖSTÄ MOLEMPIEN MAIDEN VÄLILLÄ
SUOMEN TASAVALLAN PRESIDENTTI JA HÄNEN RUHTINAALLINEN KORKEUTENSA
UNKARIN KUNINGASKUNNAN VALTIONHOITAJA

ottaen huomioon sukulaisuussiteet, jotka liittävät toisiinsa molemmat kansat;

ottaen huomioon sen suuren hyödyn ja edun, mikä saattaisi molemmille kansoille koitua
monituhatvuotisten siteiden uusimisesta;

haluten lujittaa molempien veljeskansojen sivistyksellisiä suhteita, jotka jo vanhastaan ovat
olleet tulosrikkaita, antamalla niille virallisen perustan,

ovat päättäneet tässä tarkoituksessa solmia sopimuksen ja määränneet täysivaltaisiksi
edustajikseen,

SUOMEN TASAVALLAN PRESIDENTTI:

Opetusministeri *Uno Hannulan*;

HÄNEN RUHTINAALLINEN KORKEUTENSA UNKARIN KUNINGASKUNNAN
VALTIONHOITAJA:

Opetusministerin, Kuninkaallisen Salaneuvoksen, Tohtori *Bálint Hómanin*;

jotka esitettyään toisilleen asianmukaisiksi havaitut valtakirjansa ovat sopineet seuraavista
artikloista:

1. art.

Unkarin kuninkaallinen hallitus pysyttää vastakin voimassa ne apurahat, jotka se tähän asti on
asettanut Helsingin yliopiston unkarilaisen instituutin käytettäväksi suomalais-unkarilaisten
tieteellisten, kirjallisten ja taiteellisten suhteiden edistämiseksi ja kehittämiseksi. Suomen hallitus
huolehtii mainitun instituutin järjestelystä ja vastaa sen ylläpitokustannuksista Helsingin yliopiston
tulo- ja menoarvion puitteissa.

Unkarin kuninkaallinen hallitus sitoutuu ylläpitämään vastaisuudessaakin ja mahdollisuuksien
mukaan kehittämään Budapestin József Eötvös-kollegiumin yhteyteen perustettua Suomalais-ugrilaista
instituuttia. Sanotun collegiumin kirjastoa kartuttavat edelleenkin suomalaiset tieteelliset laitokset ja
yhdistykset kirja- ja aikakauslehtilahjoituksilla.

Molemmissa näissä instituuteissa unkarilaiset ja suomalaiset tiedemiehet nauttivat samoja
työskentelyehtoja. Tämän lisäksi Unkarin kuninkaallinen hallitus selittää olevansa valmis antamaan
suomalaisille tiedemiehille, jotka haluavat työskennellä Budapestissa, täysihoidon Eötvös-
kollegiumissa erittäin edullisilla ehdoilla.

2. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat tarjoamaan toisilleen vastavuoroisuuden perusteella avustusta
toisen sopimuspuolen kielen opetuksen järjestämiseksi yliopistossa, mikä opetus tapahtuu perustamalla

lehtorin virka. Suomen hallitus ylläpitää unkarin kielen lehtorin viran Helsingin yliopistossa. Unkarin hallitus puolestaan sitoutuu perustamaan kuninkaallisen Péter Pázmány-yliopistoon Budapestissa suomen kielen lehtorin viran. Näitä virkoja täytettäessä otetaan mahdollisuuksien mukaan huomioon toisen maan hallituksen mielipide, mitä ehdokkaaseen tulee, mikäli tämä on sen maan kansalainen.

3. art.

Jäljempänä 14. artiklassa mainitun sekakomitean tehtävänä on valmistaa ohjelma kielitieteellisten, etnografisten, arkeologisten ja esihistoriallisten y.m. suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuuden kannalta mielenkiintoisten kysymysten tutkimusta varten, ja tarkoin seurata ja tutkia niitä tieteellisiä kysymyksiä, jotka soveltuvat unkarilaisten ja suomalaisten tiedemiesten yhteistoiminnan kohteeksi tai joita voidaan käsitellä yhteisesti toimitetussa julkaisussa. Niissä tapauksissa, joissa mainitunlainen yhteistoiminta osoittautuu hyödylliseksi ja toivottavaksi, molemmat hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksien mukaan edistämään sitä.

Hallitukset tukevat tieteellisiä yhdistyksiä ja tieteellisiä kongresseja, jotka työskentelevät molempien kansojen välisten suhteiden lujittamiseksi.

Niinkään molemmat hallitukset antavat tukeaan ”Suomalais-ugrilaisille kulttuurikongresseille”, jotka pyrkivät edistämään suomalais-ugrilaisten kansojen välistä vuorovaikutusta. Hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksiensa mukaan avustamaan kongressin järjestämisessä joka neljäs vuosi.

Molemmat hallitukset sitoutuvat vakaannuttamaan jo jonkun aikaa menestyksellisesti noudatetun tavan, jonka mukaan kouluissa joka vuosi lokakuun kolmantena lauantaina yksi oppitunti on varattu ”heimokansoille”, minkä lisäksi kouluissa niiden parhaaksi katsomalla tavalla on omistettava huomiota sopimusmaiden kansallisille juhlapäiville, jotka ovat Suomen itsenäisyyspäivä ja maaliskuun 15. päivänä sattuva Unkarin kansallispäivä.

4. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksien mukaan edistämään toisen maan tieteen harjoittajien työskentelyä toisessa sopimusmaassa, kuten luentojen pitämistä yliopistoissa ja tutkimustöiden suorittamista tieteellisissä laitoksissa, sekä siinä tarkoituksessa myöntämään ainakin yhdelle yliopiston tai korkeakoulun opettajalle taikka muulle tutkijalle sellaisen apurahan, että se korvaa stipendiaatin kustannukset hänen matkastaan ynnä elinkustannukset toisessa maassa. Apurahan suuruuden ynnä ehkä siihen liitettävät ehdot vahvistaa 14. artiklassa mainitun sekakomitean ehdotuksesta sen maan hallitus, jonne stipendiaatti aikoo lähteä.

Tällaiselle stipendiaatille asianomainen maa valmistaa mahdollisimman edullisia työskentelytilaisuuksia niissä yliopistoissa, korkeakouluissa ja tieteellisissä laitoksissa, joissa stipendiaatit haluavat työskennellä.

Sen lisäksi molemmat hallitukset pyrkivät, mikäli mahdollista, järjestämään yliopistojen ja korkeakoulujen opettajain vaihtoa.

5. art.

Sen mukaan kuin sopimusmaiden tulo- ja menoarvioissa on osoitettuna tarkoitusta varten tarvittavat määrärahat, myöntävät molemmat hallitukset vaihtostipendeinä – paitsi täydellistä vapautusta – vapaan ylläpidon jossakin yliopistokaupungissa tai sitä vastaavan rahamäärän vähintään yhdelle yliopiston tai korkeakoulun opiskelijalle tai nuorelle tiedemiehelle, jonka toinen hallitus

nimittää, ja joka haluaa opiskella maassa tai harjoittaa tieteellistä tutkimusta. Stipendiaatit ovat asianomaisen korkeakoulunsa kurinpidollisen sääntöjen alaisia. Mikäli heille on järjestetty täysihoito jossain opistossa tai ylioppilaskodissa tulee heidän noudattaa laitoksen yleisiä järjestyssääntöjä. Kumpikin hallitus pidättää itselleen oikeuden milloin opetusministeriö katsoo sen tarpeen vaatimaksi, evätä määrättyiltä henkilöiltä kysymyksessä olevat vapaapaikat (stipendit) ja myöskin lukuvuoden aikana vaatia stipendiaatin takaisinkutsumista.

Stipendien suuruus ja niihin liittyvät erikoiset ehdot vahvistetaan niinkuin 4 artiklassa on sanottu.

Sitä paitsi Unkarin kuninkaallinen hallitus myöntää lukuvuodesta 1937–1938 lähtien täydellisen vapauden opiskelumaksuista 12 suomalaiselle opiskelijalle, jotka Suomen hallitus valitsee.

6. art.

Suomen ja Unkarin hallitukset pyrkivät lisäämään ylioppilaiden lukua, jotka haluavat osallistua toisen maan korkeakoulujen järjestämiin kesäkursseihin, ja myöntävät siinä tarkoituksessa helpotuksia ylioppilaille, jotka haluavat osallistua näihin kursseihin.

Molemmat hallitukset tukevat ylioppilasjärjestöjä tai ryhmiä, jotka pyrkivät ylläpitämään ja kehittämään molempien maiden opiskelevan nuorison välisiä hyviä suhteita ja jotka tahtovat tehdä maassaan tunnetuksi toista maata ja erittäin sen opiskelevaa nuorisoa. Tässä tarkoituksessa hallitukset myöntävät avustusta opintomatkojen, ylioppilasvaihdon ja ylioppilaiden kesäretkeilyjen järjestämiseksi.

Mitä stipendiaattien valintaan ja opiskelijaryhmien kokoonpanoon tulee, on erikoista huomiota kiinnitettävä siihen, että molemmin puolin valitut stipendiaatit ovat kelvollisia edustamaan maataan.

7. art.

Molemmat hallitukset pitävät erittäin tärkeänä, että heidän maassaan käytännössä olevissa koulukirjoissa kiinnitetään huomiota heimokansojen kulttuuriin, elämään ja oloihin ja että ne ovat kirjoitetut ei ainoastaan totuuden mukaisesti vaan myöskin ystävällisessä hengessä. Tässä tarkoituksessa molemmat hallitukset sitoutuvat vastavuoroisesti toisilleen lähettämään heidän maataan koskevia historiallisia, maantieteellisiä, etnograafisia y.m. tietoja, jotka he haluavat saada toisen maan opetusohjelmaan.

8. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat edellä mainitun sekakomitean välityksellä aika ajoittain antamaan toisilleen luetteloja sellaisista tieteellisistä ja kirjallisista teoksista, jotka niiden mielestä olisi syytä kääntää toisen maan kielelle, mahdollisuuksien mukaan edistämään niiden kustantamista, sekä yleensä kiinnittämään huomiota toisen maan uusiin tieteellisiin ja kaunokirjallisiin saavutuksiin.

9. art.

Molempien maiden sivistyksellisen yhteenkuuluvaisuuden lujittamiseksi ja kehittämiseksi molemmat hallitukset sitoutuvat sekakomitean välityksellä suosittelemaan maansa taidelaitoksille toisesta sopimusmaasta peräisin olevien teatterikappaleiden ja elokuvien esittämistä, edellyttäen, että niillä on huomattava taiteellinen arvo.

Molemmat hallitukset tukevat unkarilaisten ja suomalaisten näyttelyiden järjestämistä.

10. art.

Molemmat hallitukset pyrkivät siihen, että asianomaisten maiden yleisradiot vastavuoroisesti välittävät toisen maan yleisradion ohjelmia, sekä että puheohjelman aikana omistetaan huomattava sija toisen maan historian, kirjallisuuden, taiteen, musiikin, kansantaiteen ja matkailunähtävyyksien tunnetuksi tekemiseen.

11. art.

Molemmat hallitukset huolehtivat maidensa virallisten julkaisujen, samoin kuin niiden tieteellisten laitosten julkaisemien aikakauslehtien vaihdon edistämisestä. Tästä julkaisujenvaihdon käytännöllisestä järjestämisestä sovitaan molempien hallitusten välisissä myöhemmissä neuvotteluissa.

12. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat lisäämään unkarilaisten kirjojen lukua Suomen kirjastoissa ja suomalaisten kirjojen lukua Unkarin kirjastoissa, ja sallivat toisesta maasta olevien tutkijoiden käyttää maidensa kirjastoja ja arkistoja samoilla ehdoilla kuin omien kansalaistenkin.

Molemmat hallitukset edistävät kirjojen välitöntä lainaamista sekä käsikirjoitusten jäljennösten hankkimista maan kirjastojen ja arkistojen välillä.

13. art.

Molemmat hallitukset edistävät ja helpottavat erikoisesti yhteistyötä molempien maiden välillä urheilun alalla.

14. art.

Näiden artiklojen määräysten täytäntöönpanemiseksi perustetaan suomalais-unkarilainen sekakomitea, joka jakaantuu kahteen alakomiteaan. Toisen alakomitean asemapaikka on Helsinki, toisen Budapest.

Kummassakin alakomiteassa on puheenjohtajana opetusministeri ja jäseninä opetusministerin ja ulkoasiainministerin sekä toisen sopimusvaltion lähetystön valtuutetut. Neuvottelevia asiantuntijoita voivat kummatkin sopimuksessa osalliset kutsua komitean neuvotteluihin. Kummankin alakomitean tulee kokoontua vähintään kerran vuodessa. Alakomiteat määräävät säännöissään toiminta- ja menettelytapansa.

15. art.

Tämä sopimus on ratifioitava ja ratifioimiskirjat vaihdettava Helsingissä mahdollisimman pian. Sopimus tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä ratifioimiskirjojen vaihdon jälkeen.

16. art.

Tämä sopimus on tehty määräämättömäksi ajaksi, mutta on kummallekin sopimusvaltiolle on pidätetty oikeus sen irtisanomiseen. Sopimus lakkaa olemasta voimassa kuusi kuukautta virallisen irtisanomisen jälkeen.

Tämän vakuudeksi ovat valtuutetut sen allekirjoittaneet ja varustaneet sinteillään.

Tätä sopimusta on tehty kaksi yhtäpitävää kappaletta suomeksi ja unkariksi ja on molempia tekstejä pidettävä alkuperäisinä.

Budapestissä, 22. päivänä lokakuuta 1937.³²⁵

---

³²⁵ Suomen asetuskokoelman sopimussarja 1939, Asetus Suomen Tasavallan ja Unkarin kuningaskunnan välisen henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 30.6.1938.

LIITE 3 Suomen ja Viron välinen sopimus henkisestä yhteistyöstä, 1.12.1937

SUOMEN TASAVALLAN JA VIRON TASAVALLAN VÄLINEN HENKISTÄ YHTEISTYÖTÄ KOSKEVA SOPIMUS SUOMEN TASAVALLAN PRESIDENTTI ja VIRON TASAVALLAN VALTIONHOITAJA

ottaen huomioon sukulaisuussiteet, jotka liittävät toisiinsa molemmat kansat;
ottaen huomioon sen suuren merkityksen, mikä saattaisi molemmille kansoille koitua monituhattvuotisten siteiden uusimisesta;
haluten lujittaa molempien veljeskansojen sivistyksellisiä suhteita, jotka jo vanhastaan ovat olleet tuloksellisia, antamalla niille virallisen perustan,
ovat päättäneet tässä tarkoituksessa solmia sopimuksen ja määränneet täysivaltaisiksi edustajikseen,

SUOMEN TASAVALLAN PRESIDENTTI:
opetusministeri *Uno Hannulan*;

VIRON TASAVALLAN VALTIONHOITAJA:
opetusministeri *Aleksander Jaaksonin*;
jotka esitettyään toisilleen asianmukaisiksi havaitut valtakirjansa ovat sopineet seuraavista artikloista:

1. art.

Suomen hallitus sitoutuu perustamaan Helsingin yliopistoon joko erillisen tai jonkun muun instituutin yhteydessä toimivan virolaisen instituutin ja Viron hallitus Tarton yliopiston yhteyteen suomalaisen instituutin, joiden tarkoituksena on edistää ja kehittää suomalais-virolaisia tieteellisiä, kirjallisia ja taiteellisia suhteita. Kummankin maan hallitus huolehtii yliopistossaan olevan instituutin järjestelystä ja ylläpitokustannuksista yliopiston tulo- ja menoarvion puitteissa. Kummankin maan tieteelliset laitokset ja yhdistykset tukevat sen lisäksi toisessa sopimusmaassa olevaa instituuttia kirja- ja aikakauslehtilahjoituksilla.

Kummassakin instituutissa nauttivat suomalaiset ja virolaiset tutkijat samoja työskentelyetuja.

2. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat tarjoamaan toisilleen vastavuoroisuuden perusteella avustusta toisen sopimuspuolen kielen opetuksen järjestämiseksi yliopistossa ylläpitämällä sitävarten edelleenkin lehtorin virkaa, Suomen hallitus Helsingin yliopistossa vironkielen ja Viron hallitus Tarton yliopistossa suomen kielen lehtorin virkaa. Näitä virkoja täytettäessä otetaan mahdollisuuksien mukaan huomioon toisen maan hallituksen mielipide, jos ehdokas on toisen maan kansalainen.

3. art.

Hallitukset tukevat tieteellisiä yhdistyksiä ja tieteellisiä kongresseja, jotka työskentelevät molempien kansojen välisten suhteiden lujittamiseksi.

Niinikään molemmat hallitukset antavat tukeaan ”Suomalais-ugrilaisille kulttuurikongresseille”, jotka pyrkivät edistämään suomalais-ugrilaiden kansojen välistä vuorovaikutusta. Hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksiensa mukaan avustamaan kongressin järjestämisessä joka neljäs vuosi.

Molemmat hallitukset sitoutuvat vakaannuttamaan jo jonkun aikaa menestyksellisesti noudatetun tavan, että maan kouluissa joka vuosi lokakuun kolmantena lauantaina yksi oppitunti on varattu ”heimokansoille”, minkä lisäksi kouluissa niiden sopivaksi katsomalla tavalla on omistettava huomiota heimokansojen kansallisille juhlapäiville, jotka ovat joulukuun 6 päivä (Suomen itsenäisyyspäivä) ja helmikuun 24 päivä (Viron itsenäisyyspäivä).

4. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat mahdollisuuksien mukaan edistämään toisen maan tieteen harjoittajien työskentelyä toisessa sopimusmaassa sekä siinä tarkoituksessa myöntämään vuosittain ainakin yhdelle toisen sopimusmaan yliopiston tai korkeakoulun opettajalle taikka muulle tutkijalle sellaisen apurahan, että se korvaa stipendiaatin kustannukset hänen matkastaan ynnä elinkustannukset toisessa maassa. Apurahan suuruuden ynnä muut ehkä siihen liitettävät ehdot vahvistaa 16 artiklassa mainitun sekakomitean ehdotuksesta sen maan hallitus, jonne stipendiaatti aikoo lähteä. Stipendiaatille asianomainen maa valmistaa mahdollisimman edullisia työskentelytilaisuuksia yliopistoissa, korkeakouluissa ja tieteellisissä laitoksissa.

Sen lisäksi molemmat hallitukset edistävät mahdollisuuksien mukaan yliopistojen ja korkeakoulujen opettajain vaihtoa ja näiden vierailuluentojen pitämistä.

5. art.

Sen mukaan kuin sopimusmaiden tulo- ja menoarvioissa on osoitettuna tarkoitusta varten tarvittavat määrärahat, myöntävät molemmat hallitukset vaihtostipendeinä – paitsi täydellistä vapautusta opiskelumaksuista – vapaan ylläpidon jossakin yliopistokaupungissa tai sitä vastaavan rahamäärän vähintään yhdelle yliopiston tai jonkun muun korkeakoulun opiskelijalle tai nuorelle tutkijalle, jonka toinen hallitus nimittää ja joka haluaa opiskella toisessa sopimusmaassa tai harjoittaa tieteellistä tutkimusta. Stipendiaatit ovat asianomaisen korkeakoulunsa kurinpidollisen sääntöjen alaisia. Jos heille on järjestetty täysihoito jossain opistossa tai ylioppilaskodissa, tulee heidän noudattaa laitoksen yleisiä järjestyssääntöjä. Kumpikin hallitus pidättää itselleen oikeuden, milloin opetusministeriö katsoo sen tarpeen vaatimaksi, evätä stipendiaateilta kysymyksessä olevat vapaapaikat (apurahat) ja ennen stipendiaajan loppua stipendiaatin takaisinkutsumista.

Stipendien suuruus ja niihin liittyvät erikoiset ehdot vahvistetaan niinkuin 4 artiklassa on sanottu.

6. art.

Suomen ja Viron hallitukset koettavat myöntämällä huojennuksia helpottaa toisen maan ylioppilaiden osanottoa kumpikin oman maansa korkeakoulujen järjestämiin kesäkurssiin.

Molemmat hallitukset tukevat ylioppilasjärjestöjä tai ryhmiä, jotka pyrkivät ylläpitämään ja kehittämään molempien maiden opiskelevan nuorison välisiä hyviä suhteita ja jotka tahtovat tehdä maassaan tunnetuksi toista maata ja sen oloja. Tässä tarkoituksessa hallitukset myöntävät avustusta opintomatkojen, ylioppilasvaihdon ja ylioppilaiden kesäretkeilyjen järjestämiseksi.

Stipendiaattien valinnassa ja opiskelijaryhmien järjestelyssä on erikoista huomiota kiinnitettävä siihen, että molemmin puolin valitut stipendiaatit ovat kelpollisia edustamaan maataan.

7. art.

Molemmat hallitukset pitävät erittäin tärkeänä, että kummassakin maassa käytännössä olevissa koulukirjoissa kiinnitetään huomiota toisen sopimusmaan kansan kulttuuriin, elämään ja oloihin ja että ne ovat kirjoitetut totuuden mukaisesti ja ystävällisessä hengessä. Tässä tarkoituksessa molemmat hallitukset sitoutuvat vastavuoroisesti toisilleen lähettämään maataan koskevia historiallisia, maantieteellisiä, kansatieteellisiä y.m. tietoja.

8. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat tarpeen mukaan varaamaan maansa oppikoulujen ja kansakouluopettajien valmistuslaitoksien oppilaille tilaisuuden opiskella toisen sopimusmaan kieltä.

9. art.

Molemmat hallitukset sopivat siitä, että Virossa asuville suomen kieltä puhuville kansalaisille ja Suomessa asuville viron kieltä puhuville kansalaisille, mikäli heitä samalla paikkakunnalla on riittävä määrä (vähintään kaksi kymmentä oppivelvollista), varataan mahdollisuus saada alkuopetus omakielisessä koulussa sekä yleensä vaalia omakielistä sivistystään.

10. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat 16 artiklassa mainitun sekakomitean välityksellä aika ajoin antamaan toisilleen luetteloja sellaisista tieteellisistä ja kirjallisista teoksista, jotka niiden mielestä olisi syytä kääntää toisen maan kielelle, mahdollisuuksien mukaan edistämään niiden kustantamista sekä yleensä kiinnittämään huomiota toisen maan uusiin tieteellisiin ja kaunokirjallisiin saavutuksiin.

11. art.

Molempien maiden hallitukset sitoutuvat sekakomitean välityksellä suosittelemaan maansa taidelaitoksille toisesta sopimusmaasta peräisin olevien, taiteellisesti arvokkaiden teatterikappaleiden ja elokuvien esittämistä, Bernin sopimuksen ehdoin.

12. art.

Molemmat hallitukset pyrkivät siihen, että asianomaisten maiden yleisradiot vastavuoroisesti välittävät toisen maan yleisradion ohjelmia, sekä että puheohjelman aikana omistetaan huomattava sija toisen maan historian, kirjallisuuden, taiteen, musiikin, kansatieteen ja matkailunähtävyyksien tunnetuksi tekemiseen.

13. art.

Molemmat hallitukset huolehtivat maidensa virallisten julkaisujen, samoin kuin niiden tieteellisten laitosten julkaisemien aikakauslehtienkin vaihdon edistämisestä. Julkaisujenvaihdon käytännöllisestä järjestämisestä sovitaan molempien hallitusten välisissä myöhemmissä neuvotteluissa.

14. art.

Molemmat hallitukset sitoutuvat lisäämään virolaisten kirjojen lukua Suomen kirjastoissa ja suomalaisten kirjojen lukua Viron kirjastoissa, erikoisesti yliopistojen kirjastoissa, niin että heimomaan kysymysten tutkiminen niiden avulla kävisi mahdolliseksi. Toisesta maasta olevien tutkijoiden sallitaan käyttää kirjastoja ja arkistoja samoilla ehdoilla kuin omien kansalaistenkin.

Molemmat hallitukset edistävät kirjojen välitöntä lainaamista sekä käsikirjoitusten jäljennösten hankkimista kummankin maan kirjastojen ja arkistojen välillä.

15. art.

Molemmat hallitukset tukevat ja mahdollisuuksien mukaan avustavat stipendeillä toisen sopimusmaan ammattikoulujen oppilaiden ja niistä päässeiden ylioppilaiden, opettajien, virkailijoiden ynnä muiden sellaisten harjoittelua maansa laitoksissa ja yrityksissä.

16. art.

Näiden artiklojen määräysten täytäntöönpanemiseksi perustetaan suomalais-virolainen sekakomitea, joka jakaantuu kahteen alakomiteaan. Toisen alakomitean asemapaikka on Helsinki, toisen Tallinna.

Kummassakin alakomiteassa on puheenjohtajana asianomaisen maan opetusministeri ja jäsenenä ministerin ja toisen sopimusvaltion lähetystön valtuutettu. Kumpikin alakomitea voi tarpeen mukaan kutsua neuvottelevia asiantuntijoita. Kummankin alakomitean tulee kokoontua vähintään kerran vuodessa. Alakomiteat määräävät säännöissään toiminta- ja menettelytapansa.

17. art.

Tämä sopimus ratifioidaan ja ratifioimiskirjat vaihdetaan Tallinnassa mahdollisimman pian. Sopimus tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä ratifioimiskirjojen vaihdon jälkeen.

18. art.

Tämä sopimus on tehty määräämättömäksi ajaksi, mutta on kummallekin sopimusvaltiolle on pidätetty oikeus sen irtisanomiseen. Sopimus lakkaa olemasta voimassa kuusi kuukautta irtisanomisen jälkeen.

Tämän vakuudeksi ovat valtuutetut sen allekirjoittaneet ja varustaneet siniteillään.

Tätä sopimusta on tehty kaksi yhtäpitävää kappaletta suomeksi ja viroksi, ja molempia tekstejä on pidettävä alkuperäisinä.

Helsingissä

1. päivänä joulukuuta 1937.³²⁶

---

³²⁶ Suomen asetuskokoelman sopimussarja 1939, Asetus Suomen Tasavallan ja Viron Tasavallan välisen henkistä yhteistyötä koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 20.5.1938.

LIITE 4 Ehdotus Suomen ja Viron väliseksi noottienvaihdoksi, 6.10.1937

1) Viron ulkoministerin nootti Suomen Tallinnan-lähettiläälle

Herra ministeri,

Minulla on kunnia ilmoittaa Teille, että Viron hallitus suostuu vastavuoroisuuden ehdoin siihen, että Virossa asuville suomen kieltä puhuville kansalaisille toistaiseksi ei kuitenkaan pitemmäksi aikaa kuin tänä päivänä allekirjoitettu Viron–Suomen kulttuurisopimus on voimassa, varataan oikeus, jos he sitä haluavat, valita sielunpaimenekseen Suomen kansalainen, joka saa nauttia toimeensa liittyviä etuja, olematta silti velvollinen tulemaan Viron kansalaiseksi. Kuitenkin pidättää Viron hallitus itselleen vallan, mikäli se erikoistapauksessa katsoo syytä siihen olevan, kieltää täten valitulta oleskelu Viron alueella.

Vastaanottakaa j.n.e.

2) Suomen Tallinnan-lähettilään nootti Viron ulkoministerille

Viittaamalla noottiinne tältä päivältä kunnioittaen saatan tietoonne, että Suomen hallitus suostuu vastavuoroisuuden ehdoin siihen, että Suomessa asuville viron kieltä puhuville kansalaisille toistaiseksi ei kuitenkaan pitemmäksi aikaa kuin tänä päivänä allekirjoitettu Viron–Suomen kulttuurisopimus on voimassa, varataan oikeus, jos he sitä haluavat, valita sielunpaimenekseen Viron kansalainen, joka saa nauttia toimeensa liittyviä etuja, olematta silti velvollinen tulemaan Suomen kansalaiseksi. Kuitenkin pidättää Suomen hallitus itselleen vallan, mikäli se erikoistapauksessa katsoo syytä siihen olevan, kieltää täten valitulta oleskelu Suomen alueella.

Vastaanottakaa j.n.e.³²⁷

---

³²⁷ V. t. ulkoministeri Väinö Voionmaan kirjelmä Tallinnan-lähetystölle 6.10.1937, 46 E Viro I, UM.

LIITE 5 Kulttuurisopimuksien edellyttämien suomalais-unkarilaisen ja suomalais-virolaisen sekakomitean ohjesääntö

1§

Suomalais-unkarilainen ja suomalais-virolainen sekakomitea toimivat niiden määräysten mukaisesti, mitkä näiden maiden hallitukset ovat keskinäisissä kulttuurisopimuksissaan hyväksyneet.

2§

Sekakomitean kokoonpano on määrätty Unkarin kanssa tehdyn sopimuksen 14. artiklassa ja Viron kanssa tehdyn sopimuksen 16. artiklassa. Koska suomalais-virolaisessa sekakomiteassa on yksi jäsen vähemmän kuin suomalais-unkarilaisessa, osallistuu ulkoasiainministerin valtuutettu neuvottelevana jäsenenä vakituisesti suomalais-virolaisen sekakomitean työhön, kuitenkin ilman äänioikeutta.

3§

Sihteerille, joka valitaan komiteain keskuudesta tai niiden ulkopuolelta, suoritetaan palkkio komiteain tarkemmin määräämän perusteiden mukaan. Komiteat valitsevat rahavarojensa hoitajaksi joko sihteerin tai jonkun jäsenistään.

4§

Molemmat sekakomiteat laativat vuosittain ennen maaliskuun 15 p:ää yhteisen menoarvion seuraavaa vuotta varten ja jättävät sen ajoissa opetusministeriölle. Sekakomiteat ovat myös velvolliset antamaan tarkan tilityksen opetusministeriölle valtiolta saatujen varojen käytöstä.

5§

Sekakomiteain puheenjohtajan ollessa estynyt, toimii varapuheenjohtaja kokouksen puheenjohtajana. Tässä tapauksessa alistetaan päätökset kuitenkin opetusministerin hyväksyttäviksi.

6§

Kokous voidaan pitää ja päätökset tehdä siinäkin tapauksessa, että heimomaa edustaja ei ole kokouksessaan läsnä. Tällaisessa tapauksessa on kuitenkin jäljestäpäin kysyttävä hänen mielipidettään tärkeimmissä asioissa, minkä jälkeen päätökset jäävät yksinkertaisen äänten enemmistön mukaisiksi.

7§

Ehdotuksien laatiminen ja päätösten toimeenpanon huolehtiminen jätetään ns. työvaliokunnalle, johon vakinaisesti kuuluvat varapuheenjohtaja ja sihteeri.

8§

Sekakomiteat voivat tarpeen tullen lähettää edustajiansa yhteisiin neuvotteluihin Unkariin ja Viroon sekä toimittavat heimomaiden lähetystöjen välityksellä otteen kunkin kokouksen pöytäkirjasta heimomaiden vastaaville komiteoille.

9§

Sekakomiteain kustantamassa ja Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston toimittamassa vuosikirjassa ”Heimotyö” julkaistaan vuosittain selostus sekakomiteain toiminnasta kuluneelta vuodelta.

Suomalais-unkarilainen ja suomalais-virolainen sekakomitea ovat kiinteässä yhteistoiminnassa Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston ja siihen liittyneiden harrastuspiirien kanssa ja avustavat käytettävissä olevien varojen mukaan niiden toimintaa. Lisäksi käytetään eduskunnan heimotyötä varten myöntämiä varoja mm. seuraavasti:

- 1) Avustetaan Unkarista ja Virosta Suomeen tulevia luennoitsijoita, etenkin yliopistojen ja korkeakoulujen opettajia, mikäli nämä luennoitsijat ovat korkeakoulujen tai kulttuuritoimikuntaan liittyneen järjestön kutsumia ja sekakomiteain hyväksymiä;
- 2) myönnetään vaihtostipendejä;
- 3) avustetaan sopivien unkarilaisten ja virolaisten teoksien suomentamista;
- 4) avustetaan kielitieteellisten, etnografisten, arkeologisten, esihistoriallisten y.m. suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuuden kannalta mielenkiintoisten kysymysten tutkimista;
- 5) avustetaan heimojulkaisuja sekä muita kulttuurisopimusten edellyttämiä heimotyöhön kuuluvia pyrintöjä.³²⁸

---

³²⁸ Heimotyö 1939, Kulttuurisopimuksien edellyttämien valtion sekakomiteain ohjesääntö, 116-119.